

ДАВЕР І АДКАЗНАСЦЬ

Алег ЛОЙКА: "Мудрасць
Адраджэння была і ў тым, што
яно, баючыся перарастання волі
ў сваволлю, стала абмяжоўваць
волю Законам, як у выпадку
нашага Вялікага княства
Літоўскага — Статутамі, даўшы
іх аж тры. Сёння стала ў нас
гарантам ад сваволяў
Канстытуцыя Рэспублікі
Беларусь..."

5

ВЫСОКА НАШЫ ЗОРЫ

Новыя вершы
Людмілы РУБЛЕЎСКОЙ

8

РАСТАННЕ ПАСЛЯ СУСТРЭЧЫ

Урывак з аповесці
Івана НАВУМЕНКІ

9, 12

"ПЛАЧ КАСАНДРЫ"

Тамара ГАБРУСЬ: "Даўняя
тэндэнцыя ў адносінах
да гісторыка-культурнай спадчыны
— тэндэнцыя яе фізічнага
і маральнага знішчэння — жыве
і развіваецца ў часе, мяняецца
адпаведна яму, а іншы раз нават
пераганяе яго. Як вядома, мы,
беларусы, першымі павінны былі
ўвайсці ў "камуністычнае заўтра",
выракаючыся сваёй нацыянальнай
гісторыі..."

16

БУДЗЬМА РАЗАМ!

Паважаныя чытачы, 10 сакавіка заканчваецца падпіска на "ЛіМ" на другі квартал 1996 года. Калі вы ў свой час не падпісаліся на наш тыднёвік на ўсё першае паўгоддзе, то стаць чытачом "ЛіМа" яшчэ не позна і цяпер.

Кошт падпіскі ранейшы: на адзін месяц — 6 тысяч рублёў, на тры месяцы — 18 тысяч.
Наш індэкс — 63856.

ГЭТЫ ЮНЫ "ПАЛАНЕЗ"...

Адмысловая нізка фартэпійных твораў Міхала Клеафаса Агінскага ў аркестроўцы Вячаслава Кузняцова сталася асновай арыгінальнага спектакля "Паланез". Аўтар ідэі — дырэктар аб'яднання "Беларуская Капэла" кампазітар Яўген Паплаўскі, балетмайстар-пастаноўчык Галіна Сінельнікава, выканаўцы — Камерны аркестр ліцэя пры Беларускай акадэміі музыкі пад кіраўніцтвам Уладзіміра Перліна ды навучэнцы харэаграфічнага каледжа. "Паланез" — частка музычна-харэаграфічнай імпрэзы, з якой на працягу гэтага тыдня знаёмліся глядачы розных гарадоў Польшчы. Романтичны, прыгожы спектакль, упершыню паказаны падчас фестывалю, наладжанага "Беларускай Капэлай" да 230-годдзя нашага выдатнага земляка М. Кл. Агінскага, увайшоў у праграму пагаднення, заключанага паміж Міністэрствам культуры Беларусі ды Міністэрствам культуры і мастацтва Польшчы. Напярэдадні вандроўкі па ініцыятыве Польшкага інстытута ў Мінску быў наладжаны грамадскі прагляд спектакля "Паланез". Юныя артысты выступалі на сцэне Рускага тэатра... Сёння, 1 сакавіка, завяршаецца іх гастрольная вандроўка па гарадах Польшчы.

С. Б.

Імгненні "Паланеза" — на здымках Віт. АМІНАВА

Важнейшая падзея мінулага тыдня, безумоўна, афіцыйны візіт прэзідэнта Беларусі ў Маскву. Вынікі яго пакуль падводзіць рана, падзівімся толькі, як дарэчы аказалася прэзідэнцкай камандзе, напачатку прынятая "ў шыткі", прапанова П. Краўчанкі аб выплаце Масквой кампенсацыі за выведзеныя з тэрыторыі Беларусі ядзерныя боегалоўкі. Між іншым, кошт іх значна большы за нашы даўгі. А таму ўжо сёння можна сказаць, што "нулявы варыянт", у такім варыянце, больш выгадны Маскве, чым Беларусі. Бо прыгадаем яшчэ "знятую" кампенсацыю за Чарнобыль, плату за транзіт ды інш. Расія сваім не паступіцца, вядома. Але нашаму прэзідэнту патрэбны былі прыгожы жэст, прапагандысцкі ход, праўду пра які дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі не скажучь, а голас недзяржаўнага друку і апазіцыйных палітыкаў мала хто пачуе...

РАДА ТЫДНЯ

Не столькі напярэдадні візіту ў Маскву, колькі напярэдадні мажлівага страйку прэзідэнт Беларусі сустрэўся з прадстаўнікамі працоўных калектываў сталіцы. Уласна рабочых, з-за шэрагаў знаёмых па іншых пасяджэннях твараў міністраў, іх намеснікаў, чыноўнікаў выканкамаў, кіраўнікоў прадпрыемстваў і г.д., амаль не відаць было ў зале. І не даўна, бо сустрэча адбылася "не в падворотне", а там, "дзе нікто чужой не бывае..." А Лукашэнка прасіў рабочых данесці да сваіх калектываў яго прапанову: не страйкаваць, а пачакаць вяртання прэзідэнта з Масквы, і тады, калі будзе патрэба, ён сам, пад лубым, хоць пад бел-чырвона-белым, хоць пад чырвона-зялёным сцягам выйдзе на плошчу і разам з імі памітыгуюць... Паколькі прэзідэнт паабяцаў выканаць амаль усе патрабаванні ініцыятараў мітыngu, правядзенне яго вырашана адкласці.

ФАКТ ТЫДНЯ

Улады В'етнама распачалі кампанію з засіллем у краіне рэкламы на замежных мовах. У Ханой заклены ўсе шылды з надлісамі на англійскай мове — рэклама фірм "Кока-Кола", "Соні" ды іншых. Тым, хто парушыць забарону, пагражае штраф у 5 тысяч долараў. З падобнай прапановай звярнуліся ў Вярхоўны Савет Беларусі прадстаўнікі славянарусафільскага Беларускага патрыятычнага руху. Беларускае рускія патрыёты патрабуюць паскорыць працу над Законам аб рэкламе і пратэстуе супраць "огромнага количества огромных по размеру слов на иностранном языке", бо бачаць небяспеку ў тым, "что улицы белорусской столицы начинают напоминать колониальные страны времен раннего капитализма". Што праўда, то праўда. Калі ўлічыць, што і руская мова для нас — замежная. Але, мяркуючы па мове ліста ў парламент, для гэтых "патрыётаў" замежнай мовай на Беларусі з'яўляецца беларуская...

ЦЫТАТА ТЫДНЯ

"Законы рытууюцца для людзей дзеззодольных і тых, што валодаюць прававой сьведомасцю. Калі каму-небудзь незразумела, што на медыцынскай мове дурні называюцца алігафрэнэмі з падраздзяленнем на дэбілаў, імбецылаў і ідыётаў, я мяркую, што дакладна гэтаксама кожнаму юрысту зразумела, што такія асобы ў адпаведнасці з дзеючым заканадаўствам недзеззодольныя і па рашэнні суда прызнаюцца часткова дзеззодольнымі, абмежавана дзеззодольнымі альбо цалкам недзеззодольнымі. Закон ёсць закон. І калі закон не выконваецца, то замест улады закона надыходзіць улада сілы. А сіла закона падмяняецца законам сілы. Прэзідэнт, растаптаўшы Канстытуцыю, цудоўна засвоіў механізм другога закона, які называецца цемрай улады, уладай цемры альбо законам сілы. (...) А ў той дзяржаве, дзе закон падменены сілай, дзейнічаюць правілы зладзейскай брыгады. Аўтарытэт скажаў — усе астатнія безумоўна выканалі. І я, несучы адказнасць за свае словы, заяўляю, што ў нас склалася цяпер у краіне магільдэска-шклоўская кланавая родавая брыгада".

(З выступлення народнага дэпутата В. Ганчара на сесіі Вярхоўнага Савета Беларусі 22 лютага г.г.)

ВЫНАХОДСТВА ТЫДНЯ

Начальнік пашпартнага стала Цэнтральнага РАУС г. Магілёва прапанаваў у абласной газеце распачаць продаж пашпартаў з гербам "Пагоня" калектывнерам і іншым "аматарам палітычнай экзатыкі", каб хоць нейкім чынам кампенсаваць народу "сотні тысяч долараў, што былі выкінуты на вецер". Вось вам і яшчэ адзін штрых да вынікаў рэфэрэндуму, але, як кажуць у тым жа народзе, "калі прапіў на гарэццы, дык на запалках не эканоміш".

СЕНСАЦЫЯ ТЫДНЯ

Як паведаміла "Народная газета", органы ўнутраных спраў Беларусі раскрылі таямніцу загадкавага знікнення паўгода назад старшыні Белмедбанка У. Валадзько: банк быў забіты яго знаёмымі... Злачынцы затрыманы (праўда, пакуль не усе), следства працягваецца. Гэта практычна першая гучная справа ў краіне, якая раскрыта і вінаватых будуць лакараць. Па іншых падобных справах — забойстве гродзенскага мэра Д. Арцымені, забойстве банкіра А. Ліснічука — следства практычна зайшло ў тулік.

РАСПРАВА ТЫДНЯ

Калі шмат хто з нашых суайчыннікаў ужо забыўся альбо не ведае, што такое дыктатура і дыктатар, то падзеі ў Багдадзе, якія ўскалыхнулі ўвесь свет, нагадалі пра тое. Прэзідэнт Ірака Садам Хусейн спачатку дараваў сваім двум зяцям здраду і ўцікі з краіны, а калі яны — амніставаныя — вярнуліся дамоў, загадаў іх забіць. Замежныя каментатары называюць розныя версіі і прычыны гэткага "даравання ўсіх грахоў", але факт ёсць факт: там, дзе кіруе "бацька нацыі", дзейнічае адзін закон — сілы. У гэтым святле надта цікавым падаецца інтэрв'ю-расповяд лідэра ЛДПБ С. Гайдукевіча пра нядаўні візіт у Ірак ("Народная газета", 28 лютага) і наогул кантакты Мінска з Багдадам. Іракскі народ, вядома, шкада, але час ужо і пра сябе падумаць...

ВЫНІКІ ТЫДНЯ

На мінулым тыдні, у перадад'эзнай мітусні і пад пагрозай абвальных страйкаў, прэзідэнт Беларусі шмат разоў сустракаўся з народам, выступаў па тэлебачанні, даваў інтэрв'ю, і, як заўсёды, шмат гаварыў без папярэдняй падрыхтоўкі альбо адрываючыся ад тэкстаў дакладаў: як гэта прынята цяпер называць — шчыра. У сваіх выступленнях прэзідэнт не раз прыводзіў "кампрамат" супраць многіх вядомых асоб на палітычным Алімпе Беларусі, прычым, як гэта апошнім часам бывае, гаварыў рэзка, доказы "віны" адкладваючы на потым. Сярод тых, на каго скіраваў свой гнеў прэзідэнт, — народныя дэпутаты В. Ганчар і С. Багданкевіч, Г. Карпенка і С. Шушкевіч, А. Бухвостаў і В. Кебіч, М. Грыб і С. Калаякін... ды і амаль увесь Вярхоўны Савет на зале з С. Шарэцкім, які паступова становіцца ледзь не ворагам N 1. Тым самым, можна сцвярджаць, прэзідэнт сам стварыў сабе адкрытую апазіцыю і спаліў за сабою ўсе масты да мажлівага "кансенсусу"...

Напярэдадні свайго візіту ў беларускую ў шэрагу заяў сп. Лукашэнка падкрэсліваў, што гэта "першы афіцыйны візіт першага ўсенароднаабранага прэзідэнта Беларусі ў Маскву". А паколькі "першы" ды яшчэ "ўпершыню", дык гэтая акалічнасць, на думку сп. прэзідэнта, аўтаматычна робіць падзею надзвычайнай, выключнай, лёсавызначальнай.

На самай жа справе... У Маскве падпісаны дакументы, адзін з якіх, нібыта, падводзіць рысу пад узаемнымі грашовымі прэтэнзіямі Беларусі і Расіі. "З гэтага моманту ніхто нікому нічога не вінен", — так пракаментываў гэта сп. Ельцын. Прыняты "нулявы варыянт", па якім Расія скасоўвае нашы задоўжанасці па энерганосбітах, а Беларусь адмаўляецца ад фінансавых прэтэнзій за перададзеныя Расіі ядзерныя ракеты. Акрамя таго, Беларусь заплочычае вочы на экалагічную небяспеку ад прысутнасці ў нашай краіне чужога войска. Можна, у гэтай сітуацыі трэба радавацца, бо доўг "Газпрому" сапраўды велізар-

ны. Але я прыгадваю, што такі "нулявы варыянт" ужо быў у беларуска-расійскіх стасунках. Расія тады, здаецца, узяла на сябе беларускую частку агульнасаюзнага доўгу замежным краінам, а Беларусь у адказ адмовілася ад сваёй долі агульнасаюзнага залатога запasu і агульнасаюзнай маёмасці за мяжою. Задумана было нібыта па справядлівасці, а выйграла... Расія. Думаю, што і зараз Расія сябе не пакрыўдзіла...

Ідэя "нулявога варыянта" напярэдадні візіту падавалася прапагандай, як узор дзяржаўнай мудрасці прэзідэнта РБ, як праява новага падыходу ў стасунках з усходнім суседам, як прыклад братэрскага паразумення. Мяркую, што гэта не зусім так. Аналагі такой палітыкі няцяжка знайсці ў нядаўнім мінулым. Усе мы памятаем, як неперспектыўным калгасам (а за выключэннем некалькіх "узорных", усе калгасы былі неперспектыўныя) перыядычна скасоўвалі даўгі і ў чарговы, "апошні", раз давалі дзяржаўную пазыку.

Нешта падобнае адбылося цяпер і на міждзяржаўным узроўні, і таму ці ёсць асаблівы падставы адчуваць вялікую радасць. Наўрад ці гэта вырашае нашы праблемы, праз пэўны час наш "беларускі калгас" будзе зноў "в долгах, как в шелках", і зноў на міждзяржаўным узроўні паўстане пытанне пра "нулявы варыянт". Трэба не даўгі скасоўваць, а "калгас" рэфармаваць.

"Першы візіт першага прэзідэнта" гістарычнай падзеяй, бадай, не стаў. Але адна акалічнасць была ў ім сапраўды ўпершыню. Упершыню Беларусь (у асобе прэзідэнта) вымушана была з Расіяй, так бы мовіць, таравацца. Яшчэ ўчора сцвярджалася, што "нам без Расіі не пражыць", — а сёння ўжо ўспомнілі, што і Расія нам сёе-тое віна. Паступіліся, так бы мовіць, прынцыпамі, прад'явілі Маскве рахунак.

А куды дзенецца? Жыццё прымусяць грошы лічыць.

П. В.

ПАДУМАЦЬ АБ БУДУЧЫМ

Раніцай у сераду, якраз напярэдадні з'яўлення ў Маскве прэзідэнта А. Лукашэнка ў якасці афіцыйнага госьця, па канале "Грамадскае расійскае тэлебачанне" пракрацілі сумна-вядомы фільм Ю. Азаронка "Нянавісць: дзеці хлусні". Кіраўніцтва ГРТ не магло не ведаць, што пасля выхаду фільма на беларускі тэлеэкран рэжысёр атрымаў "ва ўзнагароду" аплывуху ад падпалкоўніка М. Статкевіча і судовы працэс. У цывілізаваным свеце пасля гэтага рэжысёр нахштальт Азаронка быў бы вымушаны змяніць прафесію, а ў нас ён робіць далейшую кар'еру.

Ведаючы, як "Грамадскае расійскае тэлебачанне" даражыць сваім прэстыжам, сваім іміджам незаангажаванага аб'ектыўнага інфарматара, можна толькі здагадацца, колькі заплацілі гэтай тэлекампаніі за з'яўленне бруднай агіткі (так і хочацца напісаць "агіткі") на "Першым канале". Плаціў, зразумела, той, каму гэта патрэбна і хто мае на гэта грошы.

Прэстыж сп. А. Лукашэнка ў Расіі не надта высокі. Расійская палітычная эліта не лічыць яго там за асобу, вартую ўвагі і павагі. Маўляў, нікуды ён ад Расіі не падзенецца...

У жніўні мінулага года расійская газета "Літаратурныя весті", разважаючы аб перспектывах "інтэграцыі" Беларусі ў склад Расійскай Федэрацыі, пісала: "Наш (расійскі. — П. В.) бок ідзе на далейшае збліжэнне з цяжкім, у цэлым, пачуццём з-за прадбачаных эканамічных выдаткаў: тут і нерэфармаванне, сацыялістычнае аблічча гаспадарчай сістэмы, якую нам прапанаваў "родить обратно" і разгойдванне дзяржбюджэта РФ, які і так кулгае на абедзве нагі, і небяспечныя "чорныя дзіркі" рухнуўшых мытных бар'ераў, і шмат чаго іншага..." Далей ідзе гаворка пра тое, што "калі ж Беларусь і сапраўды накіравана стаяць федэратыўным утварэннем у складзе Расіі", дык у асобе Лукашэнка будзе яшчэ адзін губернатар ў дадатак да "нашых губернатараў і рэспубліканскіх прэ-

зідэнтаў з іх кішэннымі заканадачымі сходамі, як бы яны ні называліся". Мабыць, зусім не на гэта спадзяецца сп. Лукашэнка, гаворачы пра "інтэграцыю з Расіяй"...

Мабыць, фільм Ю. Азаронка, прадаманстваны па расійскім тэлебачанні, павінен паказаць расійцам, што калі яны перастаюць падтрымліваць Лукашэнка, да ўлады ў Беларусі прыйдуць нацыяналісты (для іх Азаронак не шкадуе чорнай фарбы), а з імі так проста не дамовіцца. Створанае ў фільме негатыўнае аблічча апанентаў рэжыму павінна, акрамя ўсяго, і апраўдаць у вачах расійскай публікі гвалтоўныя метады кіравання, уласцівыя прэзідэнту РБ. Бо ва ўсіх на памяці рэпрэсіі супраць парламенцкай апазіцыі і парламента ўвогуле, супраць забастоўшчыкаў і свабоднай прэсы.

Але ў дадзеным выпадку сп. Лукашэнка рызыкуе атрымаць зусім не тую рэакцыю, на якую разлічвае. Калісьці, недзе напярэдадні скону СССР, кіраўніцтва КПБ любіла дэманстраваць Маскве, як яно (ЦК КПБ) "кантралюе сітуацыю" ў Беларусі. Гэта, маўляў, у Прыбалтыцы магчыма што заўгодна, а мы тут уладу трымаем моцна. Але дастаткова было паказаць у інфармацыйным выпуску Цэнтральнага тэлебачання недзе троххвілінны рэпартаж пра сутычку дэманстрантаў і міліцыі ля помніка Леніну ў Мінску 7 лістапада 1990 года, як і следу не засталася ад міфа пра законаслухмяны народ Беларусі і моцную камуністычную ўладу ў БССР.

Пра што гаворыць фільм Азаронка, калі з яго выкрасліць закадравы голас Гасцюхіна з яго "каментарыямі"? А гаворыць фільм пра тое, што ў Беларусі ёсць апазіцыя прэзідэнту Лукашэнка. Ёсць людзі (і іх нямала), якія ніколі не прымуць ні сённяшняй сімволікі, ні палітыкі. Той, хто мае вочы, бачыў: пад бел-чырвона-белымі сцягамі стаіць моладзь — заўрашняя выбаршчыкі.

Мабыць, гэту акалічнасць трэба браць да ўвагі тым палітыкам, якія

плануюць доўгатэрміновыя стасункі Расіі і Беларусі.

Сярод маіх знаёмых няма ніводнага, каму было б усё роўна, што пра яго думаюць іншыя людзі, у прыватнасці — суседзі. Мабыць, няма народаў, якія былі б абыякавымі да вобраза, які яны маюць у вачах іншых народаў.

Мяркуючы па тым, як расійскія сродкі масавай інфармацыі "раскручваюць" тэму беларуска-расійскіх стасункаў, падкрэсліваючы іх "братэрскі" характар, расійцам не хапае станоўчых эмоцый. Расійцам вельмі хочацца, каб іх нехта любіў, у той час як свет Расію проста церпіць.

Калісьці пры слове "Расія" ў мяне перад вачыма паўставаў відэазэраг — Маскоўскі крэмль, Наўгародская Сафія, "Адміралтейская игла"; прыгадваліся залы Траццякоўкі і Рускага музея, радкі вялікіх паэтаў.

Потым стала неяк не да культуры, моцна абвастралася "дружба народаў", іншымі сталі і асацыятыўныя вобразы: Ельцын на вежы танка, бронетэхніка на вуліцах Масквы, дым з вокан "Белага дома", зруйнаваны бамбардзіроўкамі Грозны. Я, шчыра кажучы, не ведаю, якая з гэтых дзвюх Расій — сапраўдная: тая, якую памятаю, альбо тая, якую бачу па тэлевізары... Але апошнім часам і першую і другую Расію ўсё часцей падмяняе трэцяя. Цяпер, калі я чую слова "Расія", я міжволі бачу перад вачыма... нашага прэзідэнта А. Лукашэнка з ягонай вечнай песняй пра "інтэграцыю".

Я такі не адзін. А гэта значыць, што ў выніку псіхалагічнай звязкі "Лукашэнка — гэта Расія", імідж Расіі ў Беларусі ўжо да нейкай ступені залежыць ад папулярнасці А. Лукашэнка. А папулярнасць ягоная ўжо наўрад ці будзе такой, як у час прэзідэнцкай выбарчай кампаніі, — пік пройдзены.

Дык, можа, варта расійцам, калі яны дбаюць аб прывабным вобразе сваёй краіны, падумаць аб будучым...

Пётра ВАСІЛЕЎСКИ

У СУВЯЗІ З ЮБІЛЕЕМ ААН

Як вядома, нядаўна споўнілася 50 год Арганізацыі Аб'яднаных Нацый. Гэта дата была шырока адзначана ў свеце. Не застаўся ўбаку ад змяняльнай падзеі і Саюз беларускіх пісьменнікаў. У Доме літаратара прайшла вечарына, гасцямі прысутных на якой былі літара-

тары, якія ў розны час прымалі ўдзел у рабоце Генеральных Асамблей ААН. Былыя дэлегаты — паэты Генадзь Бураўкін (а ён, як вядома, яшчэ быў і прадстаўніком Беларусі пры ААН), Анатоль Вярцінскі, празаікі Вячаслаў Адамчык, Віктар Казько падзяліліся сваімі ўражаннямі,

расказалі нямала цікавых выпадкаў, у тым ліку прывялі і факты, якія раней не абнародаваліся. Знайшлося месца і мастацкім творам. А яшчэ з поспехам выступіў вядомы гурт "Ліцвіны", гучалі народныя песні ў выкананні Т. Ліхадзіеўскай, якой акампаніраваў В. Купрыянэнка.

ПАТРЭБНА БЕЛАРУСІ І ЯЕ НАРОДУ

Часта чуем нядобрыя словы ў адрас сучасных прадпрымальнікаў, камерсантаў, гандляроў. Маўляў, усе яны аднолькавыя, усе ледзь не грабежнікі, абдзіралы, прайдзісветы і г. д.

А ці трэба, ці можна ахайваць толькі за тое, што яны займаюцца камерцыйнай дзейнасцю і зарабляюць, падкрэсліваю, зарабляюць, а не крадуць добрую капейку? Зразумела, ёсць сярод іх махляры, нават злачыніцы. Але я — не пра іх. Я пра тых, хто дапамагае нам выжыць і нешта робіць на карысць усёй Бацькаўшчыны.

У нашым імі, напрыклад, кажучы: "Магазін Пашкевіча". Гэтая прыватная крама ўзнікла ў імі ў ліку першых і адразу прыцягнула ўвагу пакупнікоў. Чым? Культурнай абслугоўаннем перш за ўсё, стараннем прадаўцоў задаволіць патрэбы пакупнікоў, асартыментам тых тавараў, на якія найбольшы попыт, і памяркоўнымі цэнамі, ніжэйшымі за дзяржаўныя. Аднак заслуга гаспадара крамы не толькі ў гэтым. У Пашкевіч знайшоў магчымасць і палічыў патрэбным дапамагчы іўеўскай праваслаўнай царкве, набыў для новага храма дывановую дарожку. Гэта значыць, зрабіў падарунак усім праваслаўным вернікам. Хіба гэта не міласэрнасць, не ўчынак, варты сардэчнага падзякі?

Шчырае, сардэчнае пісьмо-зварот У. Пашкевіча да дэпутата Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь было надрукавана ў "Іўеўскім краі" 24 студзеня пад назвай "Прабач, Максім, Айчыну сваю", у якім аўтар дзеліцца сваімі ўражаннямі ад наведвання магілы Максіма Багдановіча ў Ялце. Сэрца сціскаецца ад болю, крывады і сораму, бо Максіма ведае амаль увесь свет, а на Радзіме, на Бацькаўшчыне, не знойдуць часу і сродкаў, каб дастойна ўшанаваць яго памяць.

Тым больш, што магіла знаходзіцца на чужыне, а не ў родным краі.

"...сціпляя, занадта сціпляя, магілка з неафарбаванай агароджай, старым абдараным помнікам. Такія магілы можна сустрэць на вясковых закінутых пагостах", — так апісаў сваё ўражанне ад наведвання магілы М. Багдановіча наш зямляк. Праз раённую газету У. Пашкевіч звярнуўся да нашага дэпутата Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь Мікалая Дуніча, каб ён гэтак пільна ўзняў перад Міністэрствам культуры ці Прэзідэнтам краіны. "Няўжо так цяжка ўстанавіць сапраўдны, значны помнік з прыгожым надпісам, з добрай агароджай?" — пытаецца аўтар ліста і дадае: "Калі ў Міністэрстве культуры ці ўрада не знойдзецца сродкаў, можна было б зрабіць гэта сіламі раёна. Думаю, што нашы прадпрымальнікі не адмовяцца ўнесці ўклад у збор сродкаў. Я асабіста гатовы зрабіць гэта хоць сёння".

Далей У. Пашкевіч адзначае, што ўсё гэта патрэбна не яму ці каму-небудзь іншаму, а патрэбна "...Беларусі і яе народу, калі хочам мы людзьмі звацца".

Трэба верыць, што пісьмо-заяўт іўеўскага прадпрымальніка не застанецца па-за ўвагай урада (для гэтага і пішу ў газету і спадзяюся, што мой допіс убачыць свет) і дасць свой плён: магіла нашага пазта-земляка будзе прыведзена ў выгляд дастойна імені вялікага сына беларускага народа. У горшым выпадку — хоць за сродкі не надта багатых прадпрымальнікаў з іўеўшчыны, калі настолькі ўжо збыднела дзяржаўная казна. Але ж ці толькі апусцела казна? Мо і яшчэ што?

Іван ГОВАР,
педагог іўеўскай
спецшколы-інтэрната

КІТАЙ ДАЛЁКІ, КІТАЙ БЛІЗКІ

Сёння ў Беларускім таварыстве дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі завяршаецца Тызень культуры Кітая, які быў арганізаваны сумесна з пасольствам Кітайскай Народнай Рэспублікі ў Мінску. Гэтае свята прысвячалася 4-годдзю ўстанавлення дыпламатычных адносін паміж Рэспублікай Беларусь і КНР і было прымеркавана да свята Новага года, што адзначаецца цяпер у Кітаі па месечным календары.

Афіцыйна Тызень увабраў у сябе мерапрыемствы, што праходзілі з 19 па 23 лютага, але пачатак яму быў пакладзены яшчэ ў мінулую пятніцу, калі ў памяшканні Таварыства прайшла ўрачыстая вечарына, у якой

прынялі ўдзел дыпламатычныя работнікі, члены таварыства "Беларусь—Кітай", журналісты, пісьменнікі, кітайскія студэнты, якія навучаюцца ў Мінску.

Лепш зразумець, чым жыве Кітай, даведацца пра багатую культуру гэтай далёкай і разам з тым блізкай краіны, паколькі беларуска-кітайскія сувязі маюць даўнія традыцыі, можна было, пазнаёміўшыся з выстаўкай кітайскіх кніг, вырабаў дэкаратыўна-ужытковага мастацтва, а таксама з фотавыстаўкай. На працягу двух дзён — 20 і 21 лютага — праводзіўся паказ дакументальных фільмаў "Свята вясны Кітая", "Старадаўняя кітайская архітэктура" і іншых.

ДА НАС ЕДЗЕ МАНТСЭРАТ?

У гэта пакуль не верыцца... Сусветная оперная прымадонна — на сцэне Вялікага тэатра Беларусі? Аднак падрыхтоўка да яе прыёму ўжо вядзецца. Нядаўна ў тэатры была наладжана прэс-канферэнцыя з удзелам прэзідэнта музычнага цэнтра "Класіка" Уладзіслава Цяцерына, які займаецца візітам Мантсэрат Кабалье ў нашу краіну. Цэнтр "Класіка" — у Расіі, але клопат ягонца прэзідэнта пра музычнае жыццё на Беларусі невыпадковы. Уладзіслаў Цяцерын узгадаваны ў Мінску, у Рэспубліканскім ліцэі пры Акадэміі музыкі. Піяніст-канцэртант, ён павандраваў у свой час па свеце і ўрэшце вырашыў заняцца справай, якую, напэўна, можна вызначыць як музычны менеджмент. Мае намер уключыць у лік гарадоў, праз якія будучы пралягаць гастрольныя маршруты славуцасцяў, і родны Мінск.

Спадар Цяцерын перакананы, што калі нашу сталіцу наведзе сама Кабалье, гэта будзе лепшай рэкамендацыяй краіне і адразу ж забяспечыць давер да яе іншых сусветных "зорак".

Такім чынам, першы і пакуль адзіны канцэрт Мантсэрат Кабалье мае адбыцца ў ДАВТЭ 7 сакавіка. Праграма — камерная: на сустрэчы-рэпетыцыі з аркестрам (галоўны дырыжор краіны, мастра Ансімаў, акурат год таму выступаў разам з ёю ў Маскве) часу няма. Спявачка прыедзе са сваім канцэртмайстрам Мануэлем Бургерасам. Наступным пасля канцэрта днём БТ мяркуе паказаць яго заліс. Пра тое ж, як патрапіць на "жывую" Мантсэрат і колькі будзе каштаваць самы танны білет, — лепей не задумвацца...

Н. К.

ПРА ЧАЧНЮ

*За вас праўда, за вас слава
І воля святая!*

Т. ШАУЧЭНКА
(з паэмы "Каўказ")

Калі я быў малы, я любіў слухаць, як маці распавядала пра тое, як немцы палілі іхнюю вёску.

Спачатку летам была аблава. Але паліцыянт з суседняй вёскі, дзе стаяў гарнізон, падказаў. І вёска паспела схаваша — хто ў хмызняк, а хто ў жыта. Прыехалі немцы, пастралілі хворых і нямоглых, хто не змог ці не захацеў хаваша, і вырашылі, на ўсялякі выпадак, пракасаць жыта.

Бабуля Соня з чатырма дзецьмі, а было ёй тады трыццаць гадоў, сядзела ў хмызняку. З ёй таксама былі старэйшыя дзеці малодшай сястры Аляксандры. Аляксандра ж з самым меншым немаўлём ляжала ў жыце разам з іншымі бабамі і дзецьмі. Немцы ішлі, гергаталі, зрэдку пастрэльвалі, і тут заплакаў гэты Аляксандрын Віця. "Прыдушы!" — загадалі ёй старэйшыя аднавяскоўкі.

Яна не адважылася, а папаўзла з ім падалей ад людзей, у бок да немцаў. Калі тыя наблізіліся, дзіця замоўкла і выправавала сябе і маці.

Што яна, мая стрыечная бабуля Аляксандра, якой было тады 25, перажыла тады?

Бліжэй пад восень немцы канчаткова вырашылі знішчыць вёску, але зноў нехта са сваіх падліцаў падказаў, і людзі зноў на ноч паўсхопліваліся з ложкаў ды палаяў і паўцякалі. Баба Соня зноў ляжала з дзецьмі ў хмызняку і глядзела, як немцы падпальваюць хату за хатай. Маці распавядала, што іноў дождж. Яна, 9-гадовае дзіцё, у адной кашульцы ляжала ў брудзе і дрыгала ад холоду. Мокрыя хаты не хацелі гарэць і немцы расстрэльвалі іх запальнымі кулямі. Нашая хата нарабіла трукату. Яна ўзрылася і трасіруючы кулі ад яе разліталіся ў розныя бакі. Дзед-партызан хаваў у ёй свае боепрыпасы.

Што думала тады мая бабуля, цяжарная пятым дзіцем і з чатырма на руках, ведаючы, што муж нічым не здолее ёй дапамагчы, што суседнія вёскі гарэць з людзьмі, што наперадзе зіма?

Гэта можна толькі ўявіць. Але пасля таго, як пачалася вайна ў Чачні, як расійскія войскі змялі Грозны, знішчылі з людзьмі Сямашкі і разбамбілі іх не адзін дзесятка чачэнскіх аўлаў з жанічынамі і дзецьмі, пасля таго, як і ўбачыў каменныя твары чачэнскіх "баевікоў", я дакладна ведаю, што думаў тады, у 43-м, мой дзед.

Як ні дзіўна, але ў нас, беларусаў, шмат паралеляў з гэтым малым, далёкім чачэнскім народам. У дачыненні да беларусаў у апошняй вайну акупанты праводзілі планамерны генацыд. Немцы патрабавалі поўнага падпарадкавання, інакш — смерць. Калі пачалі паліць вёскі і забіваць, іхмяны і размяны беларускі народ "азвярзу" і масава пайшоў у лясы, бараніцца.

Сёння ў Чачні робіцца тое, што ў нас рабілася пяцьдзесят гадоў таму. Расійскія войскі зараз ужываюць такую ж тактыку "выпаднай зямлі" і наводзяць такі ж, толькі што ўжо "канстытуцыйны" парадок.

І таму, калі я чую па расійскіх сродках інфармацыі тэрмін "баевікі", я аўтаматычна, у гадаве перапраўліваю — партызаны, і ў мяне адразу цяплей на душы.

Алесь БЯЛЯЦКІ

ВЫЖЫВАЦЬ — РАЗАМ!

Паўтара стагоддзя назад, калі ў Расіі ствараўся Літаратурны фонд, яго першаступеннай задачай значылася дапамога "бедствуючым" літаратарам. З той пары нямала вады збегла, але да нядаўняга часу задачы Літфонду мала чым адрозніваліся ад той, што была сфармулявана яго заснавальнікамі. Да звычайнай дапамогі далучылася хіба выдзяленне пуцёвак у дамы творчасці, дачных участкаў, кватэр і г. д. А цяпер? "Няма таго, што ранш было"... Зноў з Літфондам звязана найперш дапамога, каб нека звязаць канцы з канцамі збыднелым пісьменнікам. Хоць — якую дапамогу ў наш цяжкі, скрушны і ў многім непрадказальны час можа ён сёння аказаць? Беллітфонду гэта рабіць усё цяжэй і цяжэй.

Рэч, зразумела, не ў тым, каб зноў азірацца на Маскву, а ў тым, што без наладжвання сувязей наўрад ці можна і надалей карыстацца дамамі творчасці, санаторыямі, якія некалі належалі колішняму Саюзу пісьменнікаў СССР. Не будзем забываць і таго, што некалі менавіта праз Маскву штогод не адзін дзесятка кніг беларускіх пісьменнікаў, выходзячы ў перакладзе на рускую мову ў выдавецтвах "Советский писатель", "Художественная литература", "Молодая гвардия", ішлі не толькі да рускамоўнага чытача ў саюзных рэспубліках, а і атрымлівалі магчымасць быць перакладзены з рускай у цяперашнім так званым далёкім замежжы. Адным словам, праблемы і праблемы. Трэба нека каардынаваць дзейнасць літфондаў, што працуюць цяпер у колішніх саюзных рэспубліках зусім самастойна... Пра ўсё гэта вялася гаворка ў

час "круглага стала", праведзенага Беллітфондам сумесна з Міжнародным літаратурным фондам, які прайшоў не так даўно ў ДOME літаратара. "Круглы стол" стаў лагічным завяршэннем семінара прадстаўнікоў Міжнароднага літаратурнага фонду, які на працягу двух дзён праводзіўся ў ДOME творчасці "Іслач".

Як падкрэсліў у час выступлення на пасяджэнні генеральны дырэктар МЛФ Р. Гюлюмян, такі выязны семінар праводзіўся ўпершыню, і Беларусь для наладжвання кантактаў была выбрана невыпадкова. Упершыню шырока і плённа былі абмеркаваны не толькі прававыя, гаспадарчыя, а і творчыя пытанні ўзаемнай дзейнасці. Прыняты і канкрэтныя захады. У прыватнасці, устанавіваецца 12 штогадовых стыпендыяў, што будучы давацца тым літаратарам, якія працуюць на ніве ўзаемаўзбагачэння

братніх літаратур. У кастрычніку ў Алма-Аце мяркуецца правесці семінар перакладчыкаў. У бліжэйшы час плануецца склікаць камісію па творчых сувязях, зноў жа з удзелам прадстаўнікоў тых дзяржаў, літаратурных фондаў якіх увайшлі ў МЛФ (не увайшлі Літва і Эстонія). У апошні час да яго далучылася і Латвія, прадстаўнік якой вядомы пісьменнік, пасол Латвіі ў Расійскай Федэрацыі Яніс Петэрс прымаў удзел у рабоце семінара, але, на жаль, не змог прысутнічаць на "круглым stole".

Хоць пасяджэнне было строга рэгламентаваным у часе (госці спяшаліся на маскоўскі цягнік), гаворка атрымалася змястоўнай, ахапіла самую розную праблему, што тычацца не толькі аднаўлення колішніх сувязей паміж літаратурамі, а і паглыблення іх з улікам новых палітычных і іншых рэалій.

Актыўнасць праявілі і госці, і гаспадары. Сваімі меркаваннямі па праблемах, што патрабуюць хуткага вырашэння, падзяліліся У. Паўлаў, А. Жалязоўскі, Н. Кандакова (Расія), І. Шамякін, В. Зуёнак, В. Рагойша, І. Чарота, Ю. Сураўцаў (Расія), І. Шклярэўскі (Расія), М. Шаўчэнка (Украіна), Н. Гілевіч, А. Абдуманонаў (Таджыкістан), старшыня Расійскага літаратурнага фонду В. Кабенка...

Ніхто не сумняваецца: звароту да таго, што было ў рабоце Літфонду СССР, няма і не можа быць. Аднак нельга не прымаць пад увагу таго, што ці не ва ўсіх

літфондаў суверэнных дзяржаў ёсць жаданне працягваць колішнія сувязі і кантакты. Праўда, на новай аснове. І тут як бы ключавой фігурай становіцца перакладчык. А яшчэ нельга дапусціць таго, што адбылося ў Расіі. Там, як вядома, Саюз пісьменнікаў, а адпаведна і Літфонд, пачалі дзяліцца. Драбленне працягваецца, узнікаюць усё новыя і новыя творчыя суполкі, што, безумоўна, не можа ісці на карысць агульнай справе, на карысць літаратуры.

Як засведчыў Ю. Сураўцаў, да ўсяго сёння адчуваецца яшчэ і інфармацыйны голад адносна таго, што робіцца ў суседніх літаратурах, невядома якія кнігі выдзюцца ў суверэнных дзяржавах. "Літаратурная газета" гэтымі пытаннямі цікавіцца мала, сяды-тады да іх звяртаюцца "Независимая газета" і газета "Сегодняя". Мо гэтую інфармацыйную ролю возьме на сябе "Вестник Литфонда", які пачаў ужо выходзіць?

Слушнай прагучала прапанова І. Шклярэўскага аб стварэнні міжнароднага дзяржаўнага выдавецтва, якое змагло б згуртаваць колішнія братнія літаратуры. Але гэта ўжо залежыць ці не ў першую чаргу ад кіраўніцтва дзяржаў СНД.

Намеры — добрыя. Наколькі яны рэальныя, пакажа час.

Н. К.

ПРЫСУТНАСЦЬ
ЯНКІ КУПАЛЫ

У двух гарадах Латвіі — у Даўгаўпілсе і Рызе — створаны першасныя суполкі Міжнароднага фонду імя Янкі Купалы. Са спадчынай класіка нашай літаратуры тут знаёмы даўно. У 20-30-я гады драматычныя дружныны Люцынскай і Дзвінскай беларускіх дзяржаўных гімназій аб'ездзілі ўвесь Латгальскі край з пастаноўкамі "Паўлінкі", "Раскіданага гнязда". Пра генія беларускай нацыі пісалі "Голас Беларусі", "Беларуская школа ў Латвіі", яго творы перакладаліся на латышскую мову.

Рыгу Янка Купала наведаў у 1941 годзе. А падружжыўся ён з Райнісам яшчэ ў 1926 годзе ў Мінску. Аўтаграфы Купалы і сьнін захоўваюцца ў архівах і музеях Латвіі. Прысутнасць беларускай культуры, прысутнасць Купалы на латышска-беларускіх узамасуязавей. Паспрыяе гэтакі і ажыццэўленне творчых планаў першасных суполак Міжнароднага фонду імя Янкі Купалы. Адно з іх узначальвае Мікола Паўловіч, сябар беларускага культурна-асветніцкага таварыства "Уздым" у Даўгаўпілсе. У Рызе калектыўным сябрам суполкі стала Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны "Прамень", якую узначальвае Алесь Карповіч.

Сяргей ПАНІЗНІК
Янка Купала і Яніс Нідэра ў Сігулдэ.
Чэрвень 1941 г.

Надзея Мікалаева-Камісар, выпускніца
Даўгаўпілскай беларускай дзяржаўнай гімназіі
ў ролі Паўлінкі.

У ДОБРЫ ШЛЯХ,
ФІЛІЯ!

Адным з першых дзяржаўных крокаў новага міністра культуры А. Сасноўскага стаў загад, падпісаны ім 27 лютага аб адкрыцці на базе Мазырскага музычнага вучылішча філіі факультэта завочнага навучання Беларускага ўніверсітэта культуры.

А гэта азначае, што цяпер падрыхтоўка спецыялістаў культуры вышэйшай кваліфікацыі перастала быць прэрагатавай сталіцы, а перанеслася і на перыферыю. Чакаецца, што гэты акт паспрыяе развіццю культуры ўнікальнага Палескага рэгіёна.

Уладзімір МАМОНЬКА,
галоўны спецыяліст
Міністэрства культуры

"КАНТАКТЫ І ДЫЯЛОГІ"

Міжнародная асацыяцыя беларусістаў і рэдакцыя часопіса "Тыдзень" сталі заснавальнікамі і выдаўцамі інфармацыйна-аналітычнага бюлетэня "Кантакты і дыялогі", пробны нумар якога нядаўна прыйшоў да чытача. Як сказана ў звароце рэдакцыі, "мы спадзяёмся, што гэтае выданне зойме сваю, пакуль што вольную дзялянку. Яно будзе прысвечана грамадска-культурнаму ўзаемадзеянню Беларусі з іншымі краінамі і народамі — найперш суседнімі, але таксама ўсёй Еўропы і ўсяго свету. Роботнікі сродкаў масавай інфармацыі, дыпламаты, вучоныя, дзеячы літаратуры і мастацтва, усе, хто цікавіцца міжнацыянальным, міжкультурным і міжкультурным дыялогам, знойдуць у бюлетэні побач з праблемнымі, аналітычнымі артыкуламі беларускіх і замежных аўтараў, таксама дайджэсты, складзеныя па матэрыялах бягучай прэсы, таксама пастаянныя рубрыкі

"Беларусь вачыма замежных вучоных", "Прысутнасць беларускай культуры ў свеце, старонкі будучага слоўніка", "Вернута на Радзіму", "Дыялогі і маналогі, запісанія для сучаснікаў і нашчадкаў", "Духовныя кантакты", "Хроніка Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў", "Прапануюць дзелавыя людзі", "Рукапіс шукае выдаўца" і інш."

Уяўленне аб бюлетэні можна атрымаць па пробным нумары. Змешчаны артыкулы М. Піліпенкі "Беларуская традыцыйная культура як феномен еўрапейскай цывілізацыі", Ю. Сураўцава (Масква) "Знешнепалітычныя зносіны Беларусі і Расіі як прадмет культуралагічнай цікавасці", Р. Піўтарака (Кіеў) "Вытокі беларускай мовы: новая канцэпцыя. Да праблемы "Беларусь паміж Украінай і Расіяй", Р. Курода (Токіо) "Беларусь вачыма японцаў, спроба гістарычнага агляду", А.

Лалінскене (Вільня) "Беларусістыка ў Літве". Тут жа апублікаваны старонкі з будучага энцыклапедычнага даведніка "Беларусы ў свеце", ёсць "Хроніка беларусазнаўчага жыцця", падборка "Па старонках друку (дайджэст)".

А на чацвёртай старонцы вокладкі паведамленне, якое, думаецца, зацікавіць многіх: "У Маскве прайшоў трэці выпуск "Генеалогіі Беларусі", прысвечаны асобам кіруючых дынастый XIX—XX стст. Аўтарам яго, як і папярэдніх выпускаў, з'яўляецца вядомы спецыяліст па генеалогіі акадэмік Міжнароднай Акадэміі навук Еўразіі доктар тэхнічных навук прафесар Андрэй Мікалаевіч Нарбут, які цяпер узначальвае Маскоўскую рэгіянальную асацыяцыю беларусістаў". Тут жа паведамляецца, як заказаць гэтае выданне.

Выставы

"ІНШАЯ"
ГЕРМАНИЯ

Заканчэнне сезона і пачатак новага года былі адзначаны ў мастацкай галерэі "Шостая лінія" фотавыставай з Германіі "Акты стану". Мінскія глядачы мелі магчымасць пазнаёміцца з жыццём і побытам Германіі 50—80-х гадоў, адлюстраванымі ў своеасаблівым фоталетапісе, дзякуючы прадстаўніцтву Інстытута Гётэ ў нашай краіне.

Гэта не першая экспазіцыя з Германіі. У Мінску ўжо былі прадстаўлены рэтраспектывы графікі і скульптуры, але толькі з ФРГ. Між тым як вартасць увагі і вывучэння мастацтва было і ў сацыялістычнай ГДР. Магло скласціся ўражанне, што ігнараванне ўсёх днегерманскіх культурных набыткаў гэта ў аб'яднанай Германіі — афіцыйная палітыка.

Выстава, пра якую ідзе гаворка, сведчыць пра адваротнае. Бо на ёй прадстаўлены фотамайстры як Захаду, так і Усходу, на ёй адлюстравана жыццё і ў ФРГ, і ў ГДР.

Асабіста я ўспрыняў экспазіцыю выставы, як фотараніку паступовага збліжэння дзвюх частак раз'яднанай краіны, як хроніку працэсу, які завяршыўся на нашых вачах пашырэннем ФРГ на Усход, ператварэннем ГДР у "новыя федэральныя землі". Нельга сказаць, каб у гэтай справе ўсё праходзіла гладка. Незадаволеныя тым, што адбылося па законах гістарычнай непазбежнасці, ёсць па абодва бакі ўжо неіснуючай "сцяны". І на Захадзе, дзе падаткапальцельшчыкі вымушаны несці на сваіх плячах дадатковы цяжар дзеля капіталістычнай перабудовы ў "новыя землі". І на Усходзе, дзе адбываецца ў літаральным сэнсе рэвалюцыйная ломка звыкллага ладу жыцця.

На здымках 50—60-х гадоў, нават без тлумачальных подпісаў, бачна, дзе Захад, а дзе Усход. Розны лад жыцця фарміруе ў людзей рознае аблічча. Я ўжо не кажу пра "сацыялістычныя" і "капіталістычныя" крававіды...

У 70—80-я ўжо нельга ўпэўнена сказаць, дзе на здымку ўсходні немец, а дзе заходні, за выключэннем тых выпадкаў, калі адлюстравана нешта акрэслена заходняе і немагчымае ў ГДР, альбо наадварот — яркава ГДР'аўскае. Скажам, тыпова ГДР'аўскія рэаліі ў серыі "Помнік" Сібіль Бергеман, альбо выразна заходнія "Людзі вышэйшага свету" Херлінды Кельбль. Дарэчы, апошняя серыя мяне вельмі ўразіла тым найперш, што гэта людзі, якіх у нас, у нашай краіне ўвогуле няма. Апошніх арыстакратаў адстралялі ў 30-я гады, а тыя, хто выжыў, дзеля ўласнай бяспекі прыкінуліся пралетарыямі, ды ў пралетарыяў ператварыліся. Х. Кельбль паказвае жыццё вышэйшага свету, як тэатральную дзею, дзе кожны ведае сваю ролю, і нават калі "расслабляецца", дык толькі ў межах этыкету. Гэтакі варта было б павучыцца нашым палітыкам "ад станка" і "ад станка".

Другая серыя, што заломнілася мне, — "Партрэты 1975—1977" Вільмара Кёніга. Усе партрэты маюць амаль аднолькавую кампазіцыйную пабудову. Партрэт у інтэр'еры: дзве сцяны, канапа альбо фатэль, чалавек — гаспадар кватэры. Інтэр'ер настолькі выразна характарызуе гаспадара, што, здаецца, ён у кадры ўжо і непатрэбны. Ён ужо "намаляваны" гэтымі сценамі, дываном, карцінамі альбо фотаздымкамі на сценах, мэбляй, кніжнай паліцай...

Цікава, што пасля таго, як у ГДР у 80-х гадах аслабілі лейцы "сацыялістычнага рэалізму", мастацтва, у тым ліку і фотамастацтва, вярнулася да традыцыйнай эстэтыкі нямецкага экспрэсіянізму. Развіццё гэтага напрамку калісьці было гвалтоўна спынена гітлераўскім нацыянал-сацыялізмам; не мог адрадіцца экспрэсіянізм і ва ўмовах сацыялізму сталінскага кшталту. Гундула Шэльцэ (серыі "Дрэздэн" і "Берлін") і Маціас Хох (серыя "Вакзалы") выклікаюць у памяці нешта бачанае ў палатнах Ота Дікса і іншых карыфееў германскага мастацтва між дзвюма сусветнымі войнамі. Я не думаю, што гэта святое пошук гістарычных паралеляў, хутчэй — падсвядомае жаданне выказацца, гучна крыкнуць пасля працяглага вымушанага маўчання. А пасля гэтага можна заяніць і філасофскімі роздумамі...

На выставе я пабачыў невядомаму мне Германію, адрозную ад той, чый вобраз ствараўся на старонках часопісаў "DDR" і "Guten Tag". Гэтая "іншая" Германія падаецца мне зразумелай і блізкай.

Пётра ВАСІЛЕЎСКИ

БЕЛАРУСКИ ФОНД СОРАСА
абвясчае
конкурсы ў межах
КУЛЬТУРНЫХ ПРАГРАМ

КОНКУРС тэатральных праектаў

Мэта конкурсу - падтрымка пастаноўкі новых спектакляў. У конкурсе маюць права ўдзельнічаць як прафесійныя, так і аматарскія тэатры.

Апошні тэрмін падачы заявак - 25 сакавіка 1996 года.
Увага! Заяўкі школьных і студэнцкіх тэатраў падаюцца на конкурс Маладзёжнай праграмы Беларускага Фонду Сораса.

КОНКУРС праектаў, звязаных з правядзеннем мастацтвазнаўчых, культуралагічных і літаратурных канферэнцый, семінараў і іншых імпрэзаў

Апошні тэрмін падачы заявак - 1 красавіка 1996 года.

КОНКУРС праектаў правядзення мастацкіх выставаў (жывапіс, графіка, пластыка, мастацкая фатаграфія) і мастацкіх акцый

Апошні тэрмін падачы заявак - 5 красавіка 1996 года.
Увага! Аднаведныя праекты, звязаныя з дзіцячай творчасцю, падаюцца на конкурс Маладзёжнай праграмы Беларускага Фонду Сораса.

КОНКУРС «Стварэнне новых канцэртных праграм»

Мэта конкурсу - падтрымка абнаўлення рэпертуару музычных калектываў.

Апошні тэрмін падачы заявак - 25 красавіка 1996 года.
Увага! У межах конкурсу не разглядаюцца заяўкі аб стварэнні новых эстрадных і шоу-праграм. Праекты, звязаныя з творчасцю дзіцячых і студэнцкіх калектываў, падаюцца на конкурс Маладзёжнай праграмы Беларускага Фонду Сораса.
Абавязковае патрабаванне: да заяўкі павінны прыкладацца копіі праграм канцэртнай дзейнасці за 1995 год.

КОНКУРС праектаў, звязаных з правядзеннем музычных і харэаграфічных фестываляў і іншых музычна-харэаграфічных імпрэзаў

Апошні тэрмін падачы заявак - 22 красавіка 1996 года.
Увага! Праекты, звязаныя з правядзеннем дзіцячых і студэнцкіх музычных і харэаграфічных фестываляў падаюцца на конкурс Маладзёжнай праграмы Беларускага Фонду Сораса.

КОНКУРС «Стварэнне новых харэаграфічных праграм»

Апошні тэрмін падачы заявак - 30 красавіка 1996 года.
Увага! У межах конкурсу не разглядаюцца заяўкі аб стварэнні новых эстрадных і шоу-праграм.

Праекты, звязаныя з творчасцю дзіцячых і студэнцкіх калектываў, падаюцца на конкурс Маладзёжнай праграмы. Абавязковае патрабаванне: да заяўкі неабходна прыкласці копіі праграм канцэртнай дзейнасці за 1995 год.

КОНКУРС «Беларускае мастацтва 90-х гадоў»

(жывапіс, графіка, пластыка, плакат, фотомастацтва, арт-дизайн, манументальнае, дэкаратыўнае мастацтва і мастацтва акцый)

Мэта конкурсу - распрацоўка канцэпцый і стварэнне шэрагу рэпрэзентатыўных альбомаў па названых відах мастацтва.
Апошні тэрмін падачы заявак - 1 ліпеня 1996 года.
Абавязковыя патрабаванні да прапануемай канцэпцыі: максімальная рэпрэзентатыўнасць розных творчых накірункаў; наяўнасць у заяўцы кадрану (спіс аўтараў твораў і пералік адабраных твораў з указаннем месца іх знаходжання).
Максімальная колькасць рэпрадукцый у кожным з будучых альбомаў - трыццаць.

Усе праекты на конкурс Культурных праграм падаюцца ў выглядзе заявак на грант па распрацаванай форме, якую можна атрымаць у Беларускам Фондзе Сораса альбо ў Віцебскім і Гомельскім аддзяленнях БФС. Заяўкі, якія складзены не па форме, не разглядаюцца.

Праекты дасылаюцца на адрас: 220027 г. Мінск, пр. Ф.Скарыны, 65, корп. 11А, пак. 517 А, Беларускай Фонд Сораса, з абавязковай пазнакай назвы адпаведнага конкурсу.

З пытаннямі звяртайцеся па тэлефонах: (0172) 32-80-92, 32-77-13, 32-70-64, 39-91-21, 39-93-46

ДАВЕР і адказнасць, яны, як брат і сястра, стаяць упоравень, як аснова нармальнага грамадскага жыцця, зладжанасці, згарманізаванасці ўсіх структур у дзяржаве і найперш — як перадумова найшырэйшага спаўнення волі і жаданняў чалавека, грамадзяніна, яго правоў.

Давер, як пастулат, найперш здзівіў мяне сваімі багатымі суседзямі і падсуседзямі. То ж у адну лінейку, як піянеры, пачалі шыхавацца к даверу і яе вялікасць вера, і яго нягоднасць недаверак, і дабрадушная даверлівасць, і бяздушная нявернасць. Корань "вер" аб'ядноўваў іх усіх, хоць прыстаўка "не", як заўсёды, тварыла сваю адмоўную справу і з нябогі веруючага рабіла нябогу бязбожніка, з вернага прыяцеля — подлага здрадніка, з даверлівага рамантыка — падазронага нікчэмніка.

наў жыццяў. І тым не менш у нашым грамадстве сёння менш памяці пра ахвяры, а больш настальгіі па старых, нібыта добрых часах, поўных веры ў "правадыроў", якая заварожвала і якое ніяк не можа пазбыцца нашае постсавецкае грамадства; у яго забракла духу і сілы, каб асудзіць бальшавізм юрыдычна, падобна да таго, як нацызм усялюдна быў асуджаны на Нюрнбергскім працэсе. Трэба сказаць, што ў 60—80-я гады адным з лідэраў гэтага руху быў Алесь Адамовіч, і гэта з вуснаў Алеся Адамовіча не раз гучала патрабаванне асуджэння практыкі бальшавізму і яго тэорый як злочынных. Надзённасць жа гэтага асуджэння дасюль ніяк не сышла, бо ніяк не сышла надзённасць асветніцтва, інтэлектуалізацыі, адукацыі грамадства, узняцця яго самасвядомасці, палітычнай вопытнасці,

насці і нашага часу, пры якім вера ў цара трансфармавалася ў веру ў партыю, у правадыра.

Але чаму, гаворачы пра веру, мы звязалі яе з бездухоўнасцю? А таму, што вера можа давесці чалавека і да бездухоўнасці, калі набожны становіцца фанатам, ханжой, проста забойцам, прапаведуючы любоў да бліжняга і Майсеева "Не забі!"., а на справе ўчыняючы аўтадафэ цела і духу. Да бездухоўнасці вяла і вядзе вера і паспалітага чалавека, калі яго асляпляла ў Сярэднявеччы вера ў добрага цара ці калі формулай ягоных паводзін у Расіі XIX стагоддзя станавілася ўвараўская трыяда народнасці са сцвярджэннем "веры, цара і айчыны" — нічога акрамя. Да бездухоўнасці ж у XX стагоддзі вялі і вядуць фюрэрства, "важ-дзізм" з іх рэгламентацыяй меры духоўнасці

Алег ЛОЙКА

ДАВЕР І АДКАЗНАСЦЬ

ЭСЭ

О верныя леныцы і недаверлівы, поўны падазронасці Іосіф Вісарыявіч! О верная, бязгрэшная Дзэдэмона і недаверлівы, поўны падазронасці Атэла!

ВЕРА, НАДЗЕЯ, ЛЮБОЎ...

Вера, Надзея, Любоў. Імянінае свята. І прызнаем, хто з нас, мужчынскай паловы чалавецтва, не абарочваўся, не кідаў лішні раз цікаўнага позірку ў бок тых, каго гукалі: "Вера!", "Надзея!", "Любоў!". А як жа дастаткова выяўляецца гэтымі гукамі філасофскі аптымізм з ягонай верай у чалавека, з ягонай любоўю да чалавека! І — наадварот — бязвер'е, недавер чалавеку запачаткоўваюць чалавеканенавісціцтва. І вось Гітлер вышэй за чалавека мае сабаку, а Сталін радуецца: "Няма чалавека, няма праблемы!". І не любоў, а нянавісць усталёўваецца імі абодвум як першаснае, а хрысціянская любоў аплеўваецца, а класавая нянавісць аб'яўляецца вышэйшай формай гуманізму, ачышчальнай сілай, панацэяй ад сацыяльных бед, фундаментам светлай будучыні. Паралельна таму зварганьваецца і расавая тэорыя — ачышчэння роду чалавечага праз генацыд з яго нянавісцю да твараў і колеру скуры не такіх, як у чыстакроўнага арыяца. Зрэшты, практыкі прынародна нібыта і не парывалі з гуманістычнай традыцыяй, як могуць прыкрываючыся яе атрыбутамі. На словах усе яны былі з традыцыямі народнасці і рэвалюцыйнасці. На справе — апосталамі рэпрэсій, таталітарызму. Стаць жа такімі ім шмат у чым дапамог ніхто іншы, як самы шчыры давер — толькі ўжо давер не паводле кодэксу патрыярхальнай маралі, а па новым узору — давер да таварышаў па партыі.

Бо, сапраўды, ці не былі ахвярамі даверу да Сталіна яго саратнікі па ЦК — той жа мазгавік, інтэлектуал Бухарын, ці разрэкламаваны любімец партыі Кіраў? Усё-такі інтэлігенты, падлеглыя ўплывам еўрапейскага Адраджэння, Асветніцтва, рамантызму, сентыменталізму, Бухарын і Кіраў, напэўна ж, не маглі ніяк у тое паверыць, што нават не макіяжэлізм, а воўчымі законамі сярэднявечных ордэнаў кіраваўся іх правадыр у сваіх памкненнях да неабмежаванай улады, да спакуслівай усенароднай любові. Розум не дапускаў, сентыментальнасць не дапускала, рамантызм не дапускаў веры ў такое каварства таварыша, прыяцеля, нібы аднадумца. Паралельна з гэтым галаварэз Рэм таксама ж не вельмі спадзяваўся, што ноччу доўгіх нажоў абярнецца для яго вернасць фюрэру, давер фюрэру. Такім чынам, з падобнага віду, што таталітарызм, дыктатуры вырастаюць толькі на амаральнасці, на чалавеканенавісціцтве, на збродні. Затптаўшы веру і давер, дыктатар сам страчвае веру ў кагосьці, давер камусьці, і ўжо толькі падазронасць, боязь, што кожны іншы чалавек — такі ж, як ён сам, і можа ўчыніць яму, дыктатару, тое ж самае, што ён чыніць іншым, — усё гэта і напружывае паводзіны дыктатара, поўніць яго скрытнае ўнутранае жыццё ў каварных яго грудзях, глушма закрытых кіцелем.

Як у варыянце Сталіна, то самае неверагоднае было ў тым, што былі семінарыст, які збіраўся стаць служкай алтарным, стаў такім слугой народаў, што гэтая служба каштавала ім больш за шэсцьдзесят мільё-

кампетэнтнасці, узняцця шмат у чым з азоў. Бо трэба сляплю веру замяніць цявразым поглядам на рэчы, трэба ўгрунтаваць веды, даць ім самы шырокі спектр, зрабіць іх абарончым забралам, які засцярог бы ад маніпулявання людзьмі рознага толку папулістамі, якім дзеля лёгкага жыцця ў палітыцы патрэбна перш за ўсё маса непрасветленая і інстынкт статкавы, а не інтэлект індывідуальны, якога мякінаю не спакусіш.

Разам з тым нельга сказаць, што асуджэння бальшавізму і ленынізму ў нас увогуле не было. Было, хапала; ішло з прасай расійскай; ішло на немалой публіцыстычнай хвалі — з-пад пераў саміх беларускіх палітыкаў. Але ўласнабеларускае асуджэнне камунізму, як на мой погляд, у сваёй гарантасці, даведзенасці да аб'яўленай крайнасці, асабліва ў лідэра БНФ Зянона Пазняка, аказалася шмат у чым нявыгрышным. І, можа, якраз таму, што сваім бескампрамісным махам урад адлучала ад нацыянальнай ідэі ледзь не ўсе семсот тысяч камуністаў, што былі ў КПБ, і прыняцце адраджэнскіх ідэй якімі магло б прайсці больш паспяхова, каб не гэтае вулканічнае ашпарванне іх учарашняга ідала, іх учарашняй веры.

ЦІ МОЦНЫ ВЕРАЙ ЧАЛАВЕК?

Чалавек, кажуць, верай моцны, і, можа, тое першымі казалі хрысціяне, але ці не ў залішняй самаўпэўненасці. Бо ці не былі моцнымі сваёй верай мае продкі — язычнікі? Бо няўжо вера ў аднаго Бога ў чымсьці істотна розніцца ад веры ў Алімп, у Перуна і Велеса, Дажджбога і Лея?

Іншыя людзі кажуць і так: "Абы была вера; з верай чалавек ужо чалавек". Ды мне пры гэтым заўжды ўзгадваецца прымаўка пра шапку, якая абы была, і ўжо кабее дастаткова, а хто ў той шапцы — як бы і не зусім важна! "Важна!" — выгукнем мы, бо ці ж заўсёды вера — тая вера, якой трэба прыпляскаць? Нават наш Ф.Скарына не так веры шукаў у Бібліі, як Божай прамудрасці, проста мудрасці.

І пагэтаму ці трэба сёння нам, учарашнім атэістам, кідацца да рэлігіі, як да сродку ўпарадкавання душэўнай гаспадаркі чалавека, як сродку ўзвышэння яго маральнасці і загараджы злымысным учынкам, інстынктам? Бо ці ж справе ацнатлівення любога грамадства перастала ўжо служыць літаратура, паэзія, мадонна Рафаэля і "Мадонны" Максіма Багдановіча?

Я, вядома, зусім не супраць храма і літургічнага песнапева, не супраць рэлігіі ўвогуле як аднаго са сродкаў узвышэння духоўнасці, але я супраць таго татальнага адрынення дзяржавы, грамадствам літаратуры, паэзіі, мастацтва як духоўных апірышчаў народаў Беларусі, беларускай нацыі. Ды прытым яшчэ адрынення пры паказным усенародным лабуненні першымі асобамі дзяржавы постацей, ахінутых рызамі, пры поўным замоўчванні спраў, што жывуць інаш верай...

Але размяжваем тут першым чынам веру на два яе гатункі — духоўна-рэлігійную і мірскую, свецкую. Вера ў Бога — іпастась першая, вера, напрыклад, у цара — іпастась другая. Абедзве яны былі спароджаны Сярэднявеччам, абедзве, некалькі відазмененымі, застаюцца ў духоўнасці ці бездухоў-

ідэйнасцю, партыйнасцю, з іх бязлітасным патаптаннем іншадумства, дысідэнтства, розных ухілаў. Вядома ж, страхопудны ў сваім цемрашальскім абліччы фанатызм рэлігійны, але не лепшы і той, які мы кваліфікавалі свецкім, мірскім, паспалітым, бо гэта ж ён у нашым XX стагоддзі даў "усенародныя" з'явы псіхозу парадных плошчаў у гітлераўскай Германіі і на Краснай плошчы ў Маскве, калі давер да фюрэра ды "бацькі ўсіх народаў" перарос не толькі ў дакладраваную афіцыйнай прапаганды ўсенародную любоў да іх, але сапраўды і ў амаль пагалоўнае статкавае ачмурэнне верай у адну асобу, у іх геній. Дык ці робіць усё гэта чалавека моцным? Ці не абесчалавечвае яго часам? Як і многае іншае.

На жаль, чалавецтва, будучы адзіным, увесь час застаецца падлеглым дзяльбе. І калі палярныя полюсы магніта спараджаюць сілу прыцяжэння, то драбленне сацыяльнага арганізму на партыі і секты, падзелы вучняў Хрыста на дзве і больш цэркваў, падзелы веравызнанцаў Магамета на шыітаў і сунітаў і г.д. — усё гэтае распаляванне, расчленванне веры ёсць моц ніякая не стыкоўчая, а перадусім раз'яднаючая — з нараджэннем нецярпімасці, расправы, дэмагогіі, дагматызму і, урэшце, безадказнасці. Бо ж фанатык у барацьбе за свой уплыў, за перамогу аблюбованай ім веры, ідэі, у выбары метадаў і сродкаў барацьбы за іх не можа не прыйсці да таго ўсёдазволу, які стаіць за рамкамі гуманістычнай маралі. Галоўнае фанату не мараль, а мэта, і любыя сродкі для фаната дзеля здзяйснення — ягоныя сродкі.

ЦІ ЁСЦЬ ВЕРЫ ЛЕПШЫЯ І ГОРШЫЯ?

Гісторыя Рэфармацыі на Беларусі нагадвае, як непрымірэнча да бяспамяцтва трынітарый ваявалі з антытрынітарыямі, хоць былі аднаго ж і таго поля ягадамі, спароджаныя еўрапейскай Рэфармацыяй. А ці ж не памятае гісторыя пра раскол рускай праваслаўнай царквы пры Нікане, пра самаспальванне тых, хто не прымаў асеньвання твару свайго трыма пярстамі, а толькі думам, хто лічыў сваю веру лепшай з-за таго, што ён не тройчы пле святочнае "Хрыстос уваскрос!", а двойчы?

І мне, народжанаму ў праваслаўнай веры, дасюль не ўцяя, чаму афіцыйнае праваслаўе сёння не ўліваецца ў шарэнгі лаборнікаў айкуменістычнага руху, чаму яно ва ўмовах сённяшняй Беларусі, як гэта паказала апошняе яе наведанне Патрыярхам Усяе Русі Алексіем, столькі трывогі праявіла з-за пэўных поспехаў сярод нашага людю яго ж братаў у Хрысце — католікаў і пратэстантаў? Ці не пагражае нам перспектыва, калі адна вера будзе лепшай у рэспубліцы, а другая — горшай, ці не пагражае Беларусі адмена законнага права быць Вялікадню і Калядам святочнымі днямі ў беларусаў-католікаў? Бо ж калі быць паслядоўнымі, то не скарачаць славы традыцыйныя святы ў Беларусі нам трэба, а прымножваць: і беларусам-праваслаўным і беларусам-католікам трэба рабіць святочнымі і Сёмуху, і Яблычны Спас, і Уздзіжанне. Вернікі ў гэтыя дні і так не працуюць, а на Захадзе на святкаванні Вялікадня і Калядаў даецца аж тыдзень, і ад таго нацыянальны прыбытак не ўбывае. Так што не думайце, клапатлівы-

гаспадарнікі, што ў казне паменее, калі больш духоўных свят у людзей будзе!

І калі быць да канца паслядоўнымі, то нам трэба падумаць і пра тое, каб і татары, і яўрэі — грамадзяне сённяшняй Рэспублікі Беларусь — у свае святочныя дні Байрама ці Кучак не грашылі, спяшаючыся на працу, а спаўнялі на канаванае ім іхнімі законамі вольна і дастойна.

ДАВЕР ЧАЛАВЕКУ — ПЕРШ ЗА ЁСЦЬ

Увогуле ж верыць у Бога лягчэй, чым у чалавека, як куды менш рызыкі давярацца Богу, чым чалавеку. І ўсё ж давер чалавеку — перш за ўсё. Правы чалавека гарантуюцца толькі даверам да яго: дзе няма даверу чалавеку, там няма гарантаных правоў. Парушэнне правоў чалавека пачынаецца з недаверу да яго. Да чаго прывёў недавер да чалавека, узведзены ў ранг палітычнай, партыйнай палітыкі, красамоўна паказаў вопыт сталінска-берыеўскіх рэпрэсій. Бяда найбольшая ў тым, што недавер заўжды ідзе ў пары з нецярпімасцю, заўжды вядзе да таталітарызму, да дыктату, згубных усім правам чалавека.

І яшчэ. Што становіцца адной з відавочных заканамернасцяў? А тое, што ўсялякі дыктат пагалоў адрынае як чужародныя яму целы рацыяналізм, прафесіяналізм, плюралізм думкі і, вядома ж, носьбітаў іх — інтэлігенцыю. Ці Ленін, ці Адольф Гітлер — абодва яны з самага пачатку адпраілі ў эміграцыю Эйнштэйна, Бярдзевых, Ільгаў. Ніякіх дыскусій з якімісьці іншадумцаў ўчынаць яны і не думалі. Абылгачы абав'яваць інтэлігенцыю гнілой, здакаэнцай, антынароднай, маючы ў руках бескантрольную ўладу, — як жа гэта лёгка!

Думаючы пра лёс сённяшняй Беларусі, я думаю перш за ўсё пра дзяржаўны давер. Я гляджу, каму практычна аказваецца ў нас давер і каму не аказваецца. А тое і без павелічальнага шкла відна, што не нацыянальнаму інтэлекту, не нацыянальнай культуры, не навуцы, якая безнацыянальная, і не мастацтву, якое можа быць толькі нацыянальным, аддаецца прырытэт. На словах прырытэт аддаецца прагматызму, гаспадарнічанню, а на самай справе — сіле: структурам дысцыплінарным, амонаўскім. Менавіта апошнім — большы давер, апошнім і зарплата ўдвая, утроя большая: сяржант міліцыі атрымлівае больш, чым прафесар.

І які ж гэта давер прафесару ў нас, калі па распараджэнні прэзідэнта з перыферыі клічуць правяраць ягоных учарашніх выпускнікоў? Давярай і правярай — гэта так, але ці элементарныя правы традыцыйнай этыкі, якая кіруецца прыказкай, што яйка курыцу не вучыць, і просяць сыноў не лезці ў пекла паперадзе бацькі, — ці ж гэтыя народныя ўстаноўкі тым не парушаюцца? У дадзеным выпадку толькі безадказнасць магла ўвесці бедных правяральчыкаў на Галгофу адказнасці, па сутнасці, ім непасильнай.

Давер да чалавека, ён увогуле адраджэнскіх каранёў, калі вера ў Бога дапоўнілася верай у чалавека, калі пачаў заціхаць страх божы, а чалавек абагаўляцца, узносіцца ўпоравень з Богам, бязбожны, творчы, смелы, актыўны, тытанічны. Адраджэнне дало чалавеку ўсёдазвол, верачы ў моц яго гуманістычнай існасці як аснову свядамай адказнасці за свае думкі і ўчынкі. Але мудрасць Адраджэння была і ў тым, што яно, баючыся пераарастання волі ў сваволь, стала абмяжоўваць волю Законам, як у выпадку нашага Вялікага княства Літоўскага — Статутамі, даўшы іх аж тры.

Сёння стала ў нас гарантам ад свавольяў Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь, і няхай жа яна сваю народную службу кантролю нясе. У перадаванай Польшчы 30-х гадоў лічылася, помніцца, што прэзідэнт нясе адказнасць за сваю дзейнасць толькі перад Гісторыяй і Богам. Мне, як былому савецкікусу, быў смешнаваты гэты пастулат — адказнасць перад Богам, хоць веруючага такі пастулат сапраўды абавязвае грунтоўна, належна. Мы, постсавецкія, ці ж з Богам так спалучаныя, ці з верай так спалучаныя, каб узалежніваць ад яе сваю адказнасць? Застаецца нам спадзявацца, што ўсё ж ёсць у нас пачуццё адказнасці перад гісторыяй — не ўвогуле перад гісторыяй, а перад гісторыяй свайго народа, Беларусі. Толькі вось бяда: нядаўняя гісторыя з падручнікамі па гісторыі прымушае ўсумніцца ў павазе да гісторыі тых, хто так яе атакаваў. Бо калі не прызнаецца сама гісторыя, то якая ўжо мера той адказнасці перад гісторыяй застаецца любым прэзідэнтам? Так ці інакш — чалавек за свае думкі і ўчынкі нясе адказнасць перш за ўсё перад гісторыяй — гісторыяй свайго народа.

Ці існавала яно раней? Ці ёсць яно зараз? Хто яны — беларускія фундатары? Адказ на гэтыя і іншыя пытанні, звязаныя з дабрачыннай дзейнасцю прыватных асоб, фірмаў і арганізацый, пачулі тмя, хто завітаў на вечарыну ў "Беларускую тэхну" 6 лютага.

Аказваецца, што мецэнацтва на Беларусі існуе ад часоў Скарыны і сёння мае ўжо пэўныя традыцыі. Пасутнасці, за спіной амаль кожнага пазта пачатку ХХ стагоддзя стаяў добры анёл-фундатар, які ў цяжкую гадзіну дапамог выжыць творцу або фізічна, выплачваючы стипендыю ці пенсію, або духоўна, фінансуючы выданне ягоных кніг. Для М. Багдановіча такім анёлам была М. Радзівіл, для Максіма Танка — В. Труцька...

У наш час прадпрымальнік з Гародні — В. Дубатоўк дапамог духоўнаму уваскрасенню Л. Геніюш, уклаўшы свае сродкі ў выданне факсімільнага зборніка пазткі "Ад родных ніў...". Згадваўся на вечарыне і назвы вядомых у рэспубліцы сваёй дабрачыннасцю фірмаў: "Дайнова", "Сотвар", "Пушэ" і інш.

Аб "фінансавым прыгоне" для існавання свайго гурта з гормычу гаварыў і кіраўнік "Ліцвіноў" У. Берберай.

Калі дзяржава перастае апекавацца свайго духоўнага патэнцыялу, генафонду народнага таленту, знаходзяцца людзі, якія працягваюць руку дапамогі — пазтам, мастакам, артыстам. Іначай і быць не павінна. І, дзякуй Богу, што так ёсць.

А. КУЛІН

Выступае У. Берберай.

Фота С. ЛОЙКІ

"ТЭАТРАЛЬНАЯ ТВОРЧАСЦЬ", N 1

Нумар адкрываецца п'есай Р. Баравіковай "Пятля часу" — жаданне аўтара разабрацца над няпростымі рэаліямі сённяшняга дня, "Усё змяшалася, перавярнулася і выпісана адным словам "выжыванне"! Незразумела, адкуль узяліся багатыя, калі ўсё так доўга было агульным, ніяк не ўцяміць, чаму так хутка і так нізка ўпалі норавы, штосяці парушылася ў грамадстве, нібыта выбілі зямлю з-пад ног і яно дзесьці завісла: ні зямлі, ні неба. Можна, гэта і ёсць тая самая Пятля часу? Напэўна, гэтак... Але ў кожнага яна свая і кожны па-свойму шукае выйсце, як з яе вырацца".

Як вядома, нядаўна адзначыў сваё 75-годдзе тэатр імя Я. Купалы. Да тых урачывых, паспраўднаму святонных дзён вяртаюць матэрыялы В. Грыбайлы "Да новых поспехаў, браты", Р. Смольскага "Купалаўцы ў прасторы сусветнай культуры ХХ стагоддзя", Т. Гаробчанкі "Замежная класіка на беларускай сцэне: вопыт працытання", С. Лаўшукі "Сучасная беларуская драматургія і Купалаўскі тэатр: праблемы ўзаемадзеяння".

Т. Гаробчанка ("Страціўшы веру і надзею") рэцэнзуе спектакль "Непараўменне А. Камю, пастаўлены рэжысёрам Ю. Лізангевічам у тэатры імя Я. Коласа. А. Марціновіч ("Талія і Мельпамена з Нясвіжа") расказвае пра знакамітую Уршулю Францішку Радзівіл — адну з самых адукаваных жанчын свайго часу, драматурга.

Назва артыкула Я. Адамовіча сама гаворыць за сябе — "Свята беларускага пісьменства". Увазе чытача прапануецца тры артыкулы Г. Барышава "Батлейка", У культурнае жыццё Мінска канца XIX — пачатку ХХ стагоддзя вяртае М. Бяспалая. "Адмыем фальклор ад паганства" — заклікае М. Жабінская. Перадрукоўваецца ўступны артыкул А. Сабалеўскага "Сілы для ўзлёту да другога нумара альманаха "Тэатральная драматургія", падрыхтаванага часопісам "Тэатральная творчасць".

СУПОЛЬНЫЯ НАДЗЕІ — РЭАЛЬНАЕ СУПРАЦОЎНІЦТВА

Склалася так, што я ўжо двойчы прапа-ноўваў чытачам "ЛіМа" нататкі з пасяджэн-няў секцыі перакладу і сувязяў Саюза беларускіх пісьменнікаў. Яно, можа, і не самы лепшы варыянт (асабліва пры ўмове, што ён адзіны), калі справы падаюцца ў асвятленні таго, хто за іх адказны. Гэта — аб'ектыўна. Суб'ектыўна ж рэалізуецца іншы аспект: беручыся занатаваць змест мерапрыемства, якое ўжо адбылося, атрымліваеш нагоду і абавязак асэнсаваць канкрэтней, да таго ж "заднім розумам", зробленае і не зробленае, усвядоміць "плюсы-мінусы", прыкінучь магчымасці і патрэбы на далейшае, а яшчэ — што асабліва істотна цяпер, калі абьякаваць усіх да ўсіх набыла проста жахлівы маштабы — заклікаць да супольнай справы як мага больш калег. Вось і даводзілася практыкавацца ў гібридным жанры, які мусіў спалучаць інфармацыю, аналіз, прапановы, звароты...

Заблытаны тэрміновымі іншымі справа-мі, свечасова пра апошняе мерапрыемства секцыі я ўжо і не спадзяваўся напісаць. Ды вось, прачытаўшы ў нумары за 9 лютага рэпартаж Галіны Каржанеўскай з Гайнаўкі "Супольная наша надзея", атрымаў, што называецца, штуршок. І таму, што шанюная Галіна Анатольеўна распачала свае нататкі агульнай слухнай развагаю наконт справы літаратурнага перакладу.

І таму, што пад канец яе рэпартаж змяшчае, нібыта, шкадаванне ды разгубле-насць: "...мы... са свайго боку не ўзялі на сябе смеласці абяцаць, што наступная такая "бяседа" адбудзецца на нашай ужо тэрыторыі".

А справа ў тым, што сустрэча (не зусім такая, пэўна, але бяспрэчна падобная імкненнем падтрымаць супольную надзею) таго самага кшталту паводле задумы ўжо адбылася. Прычым, на тэрыторыі нашай як у сэнсе дзяржаўных межаў, так і ведамаснай прыналежнасці — у ДOME літаратара, да таго ж не пазней як праз дзень пасля гайнаўскай, — 25 студзеня. Мерапрыемства было планавым, пра што загадзя інфармаваў і "ЛіМ", і паведам-лялася ў календарным плане ДЛ. Гасцямі ж нашымі былі кіраўнікі выдавецтва "ОРТДРУК"... з Беластока.

Не ўсім у нас вядома назва гэтай фірмы. Дакладней, многім проста здаецца, што яе не ведаюць. А на самай справе

неаднойчы сутыкаліся з яе прадукцыяй — напрыклад, штотыднёвікам "Ніва", часопісам "Пшэглэнд Православны", кнігамі сяброў літаратурнага аб'яднання "Белавежа", нядаўна прэзентаваным у нас зборнікам Н. Артымовіч і А. Разанава "Дзверы"... Між іншым, ніхто іншы як "ОРТДРУК" выдаў кнігу, непасрэдна прысвечаную польска-беларускім літа-ратурным сувязям, гісторыю і сучасны стан якіх даследуюць Гарэза Занеўская і ледзь не ўсе ўдзельнікі гайнаўскай "бяседы" — Э. Кабатц, Ф. Няўважны, Ч. Сеньох, В. Швед, Я. Чыквін, С. Яновіч, а таксама іншыя.

На жаль, не ведаем. І гэта не папрок камусьці. Я сам да нядаўняга часу не меў уяўлення. А калі атрымаў яго, палічыў за абавязак падзяліцца з усімі, для каго цікава. Дарэчы, асабіста па тэлефоне звяз-аўся з кіраўнікамі ўсіх творчых саюзаў, музеяў, бібліятэк, выдавецтваў нашых. Нашто? А справа ў тым, што, незалежны ад паліграфістаў "збоку", абыходзячыся малаколькасным штатам супрацоўнікаў, ордрукаўцы здолелі наладзіць выпуск прадукцыі вельмі шырокага дыяпазону. А асаблівае прызнанне цяпер маюць як выканаўцы заказаў на альбомы, буклеты, каталогі, паштоўкі. Паводле нашых мерак, вельмі высокай якасці, а што яшчэ важней — па значна ніжэйшых, як у нас, цэнах, і ў сціслых тэрмінах.

Бадай, адно — калі гэта чуеш ад пачобнага, другое — ад саміх выканаўцаў. А тым больш, калі на свае вочы пабачыць самыя розныя віды прадукцыі. Ордру-каўцы ж не паленаваліся, прывезлі пуды сваіх выданняў. Праўда, было на што паглядзець. І не толькі паглядзець: шчыра кажучы, ад выстаўленага, хоць яго пла-навалі перадаць Нацыянальнай бібліятэ-цы, засталася нязначная частка.

Зрэшты, у Мінску не для ўсіх "ОРТ-ДРУК" — фірма нязнаная. І таму невыпа-дкава суарганізатарам, удзельнікам сус-трэчы было Беларускае праваслаўнае брацтва святых Віленскіх Мучанікаў, якое даўно ўжо "правярыла" магчымасці беластоцкіх выдаўцоў. "ОРТДРУК" не першы год займаецца выпускам часопіса "Праваслаўе ў Беларусі і ў свеце" (нядаўна стаў яго сузаснавальнікам), бюлетэня "Ортапрэс", "Беларускага праваслаўнага календара на 1996 год", "Православнаго календара" (на рускай мове).

Дарэчы вельмі прагучала блашавенне ўсталяванага і плануемага супрацоўніцтва ўладыкам Канстанцінам, епіскапам На-ваградскім і Лідскім, рэктарам Мінскай духоўнай семінарыі. Слова праасвяшчэн-нага ўладыкі было не толькі рытуальным, бо закранала шмат момантаў з гісторыі даўняй і нядаўняй, акрэслівала аднасць духоўнай прасторы. Сваім досведам і асабістымі ўражаннямі пра святых мясціны Беластоцкага краю — Заблудаў, Супрасль, Грабарку — падзяліўся настояцель Свята-Петра-Паўлаўскага сабора протаіерэй Георгій Латушка. Ён асабліва адзначыў важнасць традыцыйнага асветніцтва, кніга-выдання, звязаных з Беластоцкай у мінулым, і не страчаных цяпер, што засведчана ўжо падтрымкаю часопіса "Праваслаўе", галоўным рэдактарам якога а. Георгій з'яўляецца.

Старшыня Брацтва Мікола Матрунчык падрабязна расказаў пра тое, як наладжва-ліся кантакты з беластоцкай фірмаю, якія вынікі дасягнуты, што плануецца непасрэ-дна Брацтвам і на што маглі б разлічваць іншыя арганізацыі ў супрацоўніцтве з ёю.

Сардэчна вітаў гасцей, ухваляў імкненне да ўзаемападтрымкі, а разам з тым і на канкрэтныя прыклады паказваў, як Рэспубліка Беларусь дапамагае беларусам па той бок дзяржаўнай мяжы, міністр культуры і друку Анатоль Бутэвіч.

І жыццёвымі шляхамі звязаны з Польшчай, і надзіва дасведчаны ў праблемах беларуска-польскага ўзаемадзеяння апош-няга часу народны пісьменнік Беларусі Янка Брыль скіраваў увагу прысутных да канкрэтных задач дня сённяшняга. Між іншым, ён заклікаў супольнымі намаган-нямі выдаць паэму Якуба Коласа "Новая зямля" ў перакладзе на польскую мову Чэслава Сеньоха. Трэба адзначыць, што гэтую прапанову міма вушэй не прапусцілі ні беластоцкія, ні мінскія ўдзельнікі пасяджэння. Яна, дарэчы, абмяркоўвалася яшчэ і на другі дзень у міністэрстве.

Выступленне народнага пісьменніка Беларусі Ніла Гілевіча таксама адлюстроў-вала і жыццёвы вопыт, і жаданне актывіза-ваць кантакты, і відавочныя, спонтанна ўзнікшыя, сімпатыі да гасцей — традыцый-на па-беларуску сціплых, а разам з тым і дзелавых, наконт чаго, здаецца, не ўзнікала сумненняў.

Дырэктар Скарынаўскага цэнтра Адам Мальдзіс пазнаёміў прысутных з праектамі

ЯКІ ЁН, СУЧАСНЫ БЕЛАРУСКІ РАМАН?

Пра гэта ішла гаворка на сумесным пасяджэнні секцыі прозы і крытыкі Саюза беларускіх пісьменнікаў. Тон размовы задаў старшыня бюро секцыі крытыкі М. Мушынь-скі, які засяродзіў увагу на асноўных праб-лемах, што тычацца развіцця гэтага жанру ў беларускай літаратуры. Напрыканцы сваі-мі меркаваннямі па згаданым пытанні падзя-ліўся і старшыня бюро секцыі прозы Л. Левановіч. А ў гаворцы пра тое, што ж уяўляе сабой сучасны роман, узялі многія. Асобныя з іх найбольшую ўвагу ўдзялялі тэарэтычным развагам, вярталіся ў гісто-рыю літаратуры, а, вядома ж, хацелася б больш канкрэтнасці, хоць і гэтыя аспекты ў размове, безумоўна, не лішнія.

Першым слова ўзяў П. Васючэнка. На яго думку, на сённяшні дзень у нас няма такога крытыка, які б чытаў усё, што з'яўляецца з навінак, у тым ліку і раманных. І ўспомніў П. Дзюбайлу, які трымаў пастаян-на ў полі свайго зроку беларускую прозу. Цяпер жа малюнак атрымліваецца іншы і не сказаць каб вельмі радасны. Увогуле, звужаецца кола чытачоў. І не толькі прафе-сійных, хто робіць гэта яшчэ і па абавязку. І пісьменнікі перасталі чытаць аднаго. Гэтым хіба рэгулярна займаюцца, як сказаў П. Васючэнка, спарадычныя аматары літа-

ратуры і студэнцтва. Але і яны аддаюць перавагу малым жанрам, паззіі. У такім разе ўзнікае пытанне: ці не ўстарэў роман як жанр. П. Васючэнка перакананы, што добрая перспектыва ў гістарычнага рамана, які не згубіў папулярнасці. А будучыня, на думку выступаючы, за жанрамі сінтэтыч-нымі, у якіх будуць спалучаны і філасофія, і рэалістычнае жыццё.

М. Тычына спыніўся на трох романах, якія, як ён мяркуе, даюць падставы сцвяр-джаць, што ні пра які крызіс сучаснага рамана гаварыць не выпадае, проста ад-бываецца як бы пераасэнсаванне самога жанру ў адпаведнасці з сённяшнімі рэаліямі. Прывябілі М. Тычыну раздзелы з апошняга рамана У. Рубанава "Укус змяі", нядаўна апублікаваны ў "Полымі". Узразілі найперш сваёй жорсткасцю погляду на жыццё, а такім яно, як вядома, і ёсць. Як бы супраць-легласцю напісанаму У. Рубанавым успры-маецца роман Т. Бондар "Мечаная". На думку крытыка, як бы мы не адмаўляліся ад паняцця жаночая літаратура, жаночы роман, тым не менш яны існуюць. Пацвяр-джэнне таму і новы твор Т. Бондар. У гэтым романае — фантан пачуццяў, феер-верк думак. Часам няпроста дайсці да таго, што хоча сказаць аўтар. Але ў цэлым

роман атрымаўся і калі загортаеш яго апошнюю старонку, разумееш: ён павінен быў быць напісаны. Прыцягнуў увагу М. Тычыны і роман М. Кусанкова "Явар з калінаў": твор уражвае выверанасцю аўтарскіх адносін да таго, пра што рас-казваецца.

Прысутным было цікава і карысна паслухаць меркаванні аднаго з патрыярхаў беларускай літаратуры, народнага пісьмен-ніка Беларусі Я. Брыля. Іван Антонавіч выступаў як бы ў двух іпастасях — і як практык літаратуры, які вельмі шмат зрабіў у ёй, і як уважлівы чытач, які ўмее па-сапраўднаму радавацца кожнаму новаму таленту. Прынамсі, ён хораша гаварыў пра выступленне ў галіне прозы М. Купрэва. Вельмі станоўча ацаніў новую аповесць Л. Арабей "Касцюмерша". Як быццам і тое, і другое не падпадае пад вызначэнне роман... Тое ж тычыцца і аповесці А. Федарэнкі "Вёска", пра якую Іван Антонавіч таксама высокай думкі. Але нездарма Я. Брыль у пачатку свайго выступлення нагадаў, што ў замежнай літаратуры, у прыватнасці, у польскай, паняцце роман не існуе. Не так і важна, якое жанравае вызначэнне свайму твору даў аўтар, галоўнае — што ён змог сказаць, якія праблемы ўзняў. Успомніў

ўстановы, якую ён узначальвае. Асобны акцэнт паставіў на тым, што падрыхтавана ўжо даследаванне, прысвечанае гісторыі Праваслаўя Беларусі, і прапанаваў беластоцкім выдаўцам дапамагчы яго надрукаваць.

Свае меркаванні, прапановы, пажаданні выказалі таксама М. Кенька, С. Палякоў, У. Мархель, К. Цвірка.

Ад фірмы "ОРТДРУК" першы слова ўзяў яе сузаснавальнік, былы пасол Сейма РП, адзін з пачынальнікаў праваслаўнага брацкага руху на Беласточчыне Яўген Чыквін. Ён раскажаў, як стваралася гэтае, цяпер шматпрофільнае, выдавецтва, з прыватнай друкарні, што мела адзін станок у буданчыку, павольна заваёўваючы сабе аўтарытэт і кола заказчыкаў. Абапіраючыся на свой вопыт рэдактара такога спецыфічнага выдання, як "Пшэглэнд Православны", пан Чыквін даў характарыстыку веравызнаўчай і моўнай сітуацыі на Беласточчыне.

Канкрэтна сваё разуменне ролі фірмы, яе магчымасцяў у межах Беласточчыны і шырэйшай прасторы выклаў дырэктар, пан Юры Андраюк. Усе, хто звяртаўся з пытаннямі, чулі дакладныя адказы, што, за які кошт і ў які тэрмін можа выдаць "ОРТДРУК". І як правіла пераконваліся, што гэта выгадна. Вось толькі б пытанні дастаўкі вырашыць. А яшчэ каб можа было, з адпаведнымі датацыямі ад нашай дзяржавы, там выдаваць кнігі, якія ўключаюцца ў дзяржаўны заказ. Толькі гэта ўжо кампэтэнцыя ўладных структур, а не суполкі пісьменнікаў.

На жаль, як і наша ў Гайнаўцы, прадстаўніцтва "ОРТДРУКУ" было не ў планавым складзе. Адсутнічаў Міраслаў Матрэнчык, кіраўнік прадстаўніцтва Сусветнай рады цэркваў у Цэнтральнай і Усходняй Еўропе, галоўны рэдактар навастворанага часопіса, прызначанага актывізаваць дабрачыннасць, спрыяць сацыяльнаму служэнню Царквы і міжцаркоўнаму паразуменню. Думаецца, непатрэбны каментарыі да таго, што першы нумар гэтага часопіса, які распаўсюджваецца па ўсім свеце на англійскай і рускай мовах, цалкам прысвечаны Беларусі.

Не было чаго скардзіцца ўдзельнікам гэтага пасяджэння і на ўвагу сродкаў масавай інфармацыі.

Падагульваючы, і тады, як вядучы, і зараз, я трымаў у памяці вельмі ўдалую назву прыгаданай тут ужо кнігі Тарэзы Занеўскай — "А душа на Усходзе". І думаю, як пры цяперашніх умовах няпроста знаходзіць належны прытулак жывым душам нашых суродзічаў тут, на некалькі соцень кіламетраў на ўсход. Каб гэта з прыгожай метафары стала прывабнай рэальнасцю, патрэбен час. І, вядома ж, высілкі, найперш з нашага боку.

Іван ЧАРОТА

старэйшына літаратуры і тыя добрыя часы, калі пісьменнікі яшчэ чыталі адзін аднаго. А паколькі чыталі, то і ў час абмеркаванняў узніклі жывыя дыскусіі. Цяпер гэтага няма, але ж, як сказаў Іван Атонавіч, адно слова, адно пісьмо ад чалавека, які цябе падтрымаў, які цябе разумее, і ў наш час — вялікая маральная падтрымка.

Змястоўнымі атрымаліся выступленні В. Коўтун, Л. Сянькова, У. Конана, Т. Дасаевай, М. Кенькі, М. Няхая. Яны закраналі розныя аспекты. В. Коўтун, у прыватнасці (яе многія падтрымалі), прапанавала правесці больш шырокую гаворку аб тым, чым жыве сучасная літаратура, якія яе стасункі з чытачамі, прыцягнуўшы да гэтай справы і Інстытут літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук Беларусі. У. Конан прыгадаў вопыт перыядычнага друку царскай Расіі (а гэта назіраецца сёння ў краінах Еўропы і Амерыкі), калі пры выданнях быў адзін прафесійны крытык, які рэгулярна выступаў з аглядамі літаратуры. Т. Дасаева гаварыла аб некаторых раманах, што з'явіліся апошнім часам. Найбольш увагі яна засяродзіла на раманах Г. Далідовіча "Кліч роднага звона", першая кніга якога апублікавана летась у "Полымі". У цэлым ацаніўшы твор высокую, яна зрабіла аўтару і канкрэтныя заўвагі. Л. Сянькова, кінуўшы позірк у 20-я і 30-я гады беларускай літаратуры, правяла паралель з днём сённяшнім, разгледзеўшы творы А. Асіпенкі, В. Казько.

Гаворка пра сучасную прозу будзе прадоўжана. Секцыя прозы мяркуюе наладзіць абмеркаванне аповесцяў, што былі змешчаны ў 1995 годзе ў часопісах "Полымі" і "Маладосць".

Часопісы ў студзені

УЗІРАЮЧЫСЯ Ў НОВЫЯ ДАЛЯГЛЯДЫ

Надзіва багатыя першыя ў сёлетнім годзе нумары нашых літаратурна-мастацкіх часопісаў на цікавыя і значныя публікацыі. Зрэшты, гэта можна зразумець: рэдакцыі імкнуцца пачаць год лепшым з таго, што ёсць у "партфелі". І ўсё ж парушу завяздэнку і пачну гаворку не з уражанняў ад прозы ці паэзіі, а з "ліста ў рэдакцыю" інжынера В. Скарахода "Зоркі Айчыны", змешчанага ў "Маладосці". Чаму? Аўтар выказвае захапленне кнігай "Мысліцелі і асветнікі Беларусі", якая, як вядома, летась пабачыла свет у выдавецтве "Беларуская энцыклапедыя" імя Петруся Броўкі. Радуецца і разам з тым канстатуе: "А горыч і крыўда ад таго, што яна так позна, ужо на схіле жыцця, прыйшла да майго пакалення і не змагла зрабіць таго дабратворнага ўплыву на фарміраванне нашага светапогляду, які ў сабе нясе. Няхай жа яна стане крыніцай нацыянальнага патрыятызму для нашых дзяцей і ўнукаў".

Разумею спадара Скарахода і падзяляю яго горыч. Ды — яму яшчэ пашанцавала! А вось ці будучы мець падобную магчымасць сустракацца з такімі унікальнымі выданнямі тыя ж "нашы дзеці і ўнукі", пра якіх ён згадвае? Ці будучы яны выходзіць, падобныя краязнаўчыя кнігі, эсэ пра нашых знакамітых землякоў, і надалей? Усе мы, пэўна, заўважым, што апошнім часам у некаторых выданнях вельмі ж актыўна вядзецца наступ на публікацыі адраджэнскага характару, што з'явіліся ў газетах і часопісах адпаведнага адраджэнскага кірунку. Пра гэтым да канкрэтнай асобы падыходзяць з пазіцыі сённяшніх палітычных амбіцый, на першы план высоўваючы не тое, што зрабіў гэты чалавек у літаратуры, мастацтве, культуры, што даў сваёй дзейнасцю дзеля росквіту Бацькаўшчыны, а тое, у якую партыю ўваходзіў, з кім "супрацоўнічаў". Адным словам — "наш" ён ці "не наш". Мо трэба пісаць і пра гэта, але — разумна, з улікам тагачасных рэалій, не спрабуючы чарговы раз "падчышчаць" гісторыю. І дзеля нацыянальнай згоды, дзеля кансалідацыі нацыі не трэба кідацца ў наступ на таго, чыю пазіцыю не падзяляеш ці падзяляеш не цалкам.

Таму і мяркую, што ліст В. Скарахода ў "Маладосці" вельмі дарэчы. А паколькі ён змешчаны амаль напрыканцы нумара, дык у пэўнай ступені і як бы падагульняе яго.

Чытаць жа ў "Маладосці" ёсць што. Зноў радуе прыхільнікаў свайго таленту Р. Барадулін. Розныя вершы ў нізцы: і з выразнай адраджэнскай скіраванасцю, і працула лірычныя, у якіх жыве любоў, каханне, замілаванне. Як у гэтым — "Шчыра":

**Шчыра мне ўсміхнуліся аднойчы
Як дзяўчаты ў першым перанудзе,
Вінавата-ўспешлівыя вочы,
Хітравата-здзіўленыя грудзі.**

**І былі ў самоты на ўсяноччы,
Як жывыя душы на бязлюддзі,
Стомлена-зажураныя вочы,
Радасна-абураныя грудзі.**

**Зорна смех губляць у зааблоччы
Будуць,
І калі мяне не будзе,
Вейкамі прывечаныя вочы,
Некаму прысвечаныя грудзі...**

А як абмінуць эсэ Я. Сіпакова "Сады"? Яшчэ адно нагадванне — "усе мы з хат". А таксама пра павязь з зямлёй маленства, з тым, значнасць чаго асабліва адчуваеш з гадамі, калі першачарговыя ўражанні ў нечым прытупляюцца, а ў чымсьці ўзмацняюцца... І гэта сапраўднае паэзія ў прозе: "Пах яблык і пах скошанай травы. Яны звычайна зліваюцца ў адно. І адкуль ні ідзеш — ці то з лесу, з грыбоў, ці то ад крыніцы, з вадою, — цябе яшчэ далёка ад хаты сустракае гэты пах і потым не адпускае

ад сябе ўвесь час, пакуль ты робіш нешта на панадворку.

Па паху і смаку можна зразумець, адгадаць характар кожнай яблыні".

І яшчэ:

"На сад заўсёды прыемна глядзець.

Гляджу раніцою ў добрае, цёплае і сонечнае надвор'е. Навокал ціха-ціха, не варушыцца ніводзін лісток. І раптам, як усё роўна жывая, затрапачацца, заб'ецца аж цэлая галінка ў нейкай сваім, толькі ёй вядомым клопаце, — ветру няма, а здаецца, што нехта дзьме на яе знарок..."

Аповесць В. Гардзея "Ці то грэбля, ці то гаць" — вяртанне ў маленства. Герой твора — "абарыген і вязень тутэйшых мясцін" хлапчук Вінаградаў. Праўда, сапраўднае імя яго Вася, прозвішча Аліфер, ды так Васю ніхто не заве, а з лёгкай рукі яго дзеда клічуць Вінаградавым. І на тое ёсць прычына: "Рэч у тым, што дзесьці ў Ганцавічах жыве дваінік Вінаградава. Ці, можа, наадварот: дваінік жыве тут, у Малым Сяле, а ўсамдзелішні Вінаградаў наводзіць страх на людзей там, у мястэчку... У маласельскага Вінаградава і ганцавіцкага падабенства толькі знешняе: ружовы твар, тоўстыя шчокі, велікаваты жырот. Аднак глядзі ты, прыліпла мяно, як смала".

Чаго толькі з Вінаградавым малодшым не адбываецца?! В. Гардзея піша з любоўю да свайго юнага героя і, як звычайна ў яго прозе, у аповесці шмат дасціпнага, незласлівага гумару. А за ўсім гэтым — жыццё палескай глыбінкі пачатку пяцідзясятых гадоў...

"Полымі" — гэта найперш раман І. Чыгрынава (на жаль, сам аўтар публікацыі не дачакаўся) "Не ўсе мы згінем". Як вядома, папярэдні раман "Вяртанне да віны" заканчваўся паведамленнямі "Здэённіка баявых дзеянняў асноўных войск арміі "Цэнтр". А калі канкрэтней — данясеннем фашысцкага камандавання, датаваным 31 снежня 1942 года: "Адбылася нарада генерала фон Шэнкендорфа з фельдмаршалам. Фельдмаршал павіншаваў ахоўныя войскі з Новым годам. Над армейскім тылам стаяць халады. Мы зноў зімуем у большасці сваёй у Беларусі ў абдымках лютых марозаў і варожых настрояў". З гісторыі ж Вялікай Айчыннай вайны вядома і тое, што ў наступным, сорака трэцім, годзе размах усенароднай партызанскай барацьбы з акупантамі дасягнуў, можна сказаць, апошняга. Канечне, не маглі не застацца пры гэтых умовах убаву і атрады, што дзейнічалі ў Забесяддзі.

І. Чыгрынаў, працягваючы цыкл, меў магчымасць падрабязней раскажаць пра гэта, усебакова паказаўшы, як людзі, адданыя савецкай уладзе, нарэшце змаглі ад слоў перайці да справы. А гэты паказ і расказ, безумоўна, патрабаваў не толькі немалых творчых намаганняў. Відавочна, што ён прывёў бы да з'яўлення новых сюжэтных адгалінаванняў, удакладнення пазіцыі асобных персанажаў. Тым самым цыкл мог бы зноў расцягнуцца і наўрад ці можна было абыйсціся не тое што адным, а і двума раманамі.

Пісьменнік, думаецца, знайшоў правільнае выйсце. Паколькі раман "Не ўсе мы згінем" быў задуманы як завяршальны, то асноўная ўвага засяроджана на тым, як на тэрыторыі Беларусі заканчваўся разгром нямецка-фашысцкіх захопнікаў. А пачаўся ён, як вядома, у сярэдзіне 1943 года. Для партызан жа (тых, каго не ўзялі на фронт) барацьба з ворагам закончылася ў ліпені 1944 года, калі ў Мінску перад Домам урада адбыўся знакаміты парад пераможцаў.

У выніку і акрэсліліся часавыя рамкі рамана. А каб стыкоўка з папярэднім "Вяртанне да віны" адбылася, аўтар неаднаразова звяртаецца да рэтраспекцый, якія дазваляюць удакладніць асобныя моманты з жыцця персанажаў, хоць у завяршальны твор з папярэдніх іх перайшло не так шмат. А калі ўзяць пад увагу

тых, хто нясе асноўную раманную нагрузку, дык усяго двое — Дзяніс і Масей Зазыбы. Бацька і сын. Астатнія ж персанажы не тое што эпизодычныя, яны проста з'яўляюцца на якое імгненне. А іншыя... Іншых даўно няма ў жывых. У адных выпадках, як гэта здарылася з нечаканай гібеллю жонкі Зазыбы Марфы Давыдаўны, расказваецца падрабязна. У другіх — з'яўляецца лаканічнае, у чымсьці блізкае да тэлеграфнага, паведамленне — і так зразумела, што здарылася.

Шмат увагі ў раманах (незадоўга да смерці Іван Гаўрылавіч дзяліўся са мною планами і выказаў меркаванне, што, магчыма, з цягам часу, вернецца яшчэ да вобраза Масея Зазыбы) удзелена Масею, які, шукаючы сваё месца ў ваенных абставінах, так і не прыстаў да пэўнага берага, хоць, незадоўга да вызвалення Беларусі, апынуўся ў Мінску, у асяроддзі тых, хто па-свойму дбаў пра новую Бацькаўшчыну. Тым не менш для яго не заставаўся сумнення: "...чакаць Чырвоную Армію ў Мінску яму... няварта. І не столькі таму, што друкаваўся ў газетах, якія выходзілі ў шматлікіх гарадах на акупіраванай тэрыторыі. Ніхто ж не вызваляў яго ад віны, за якую трапіў у лагер за Марыінскам. Сюды дадавалася праца ў валасным упраўленні ў Бабінавічах. У вакач улады, якая вярталася, усё гэта мела сваю шкалу вызначэння віны. Што-што, а наконт гэтага Масей не памыляўся. Іншая справа, каб яго няшчасці скончыліся трыццацімі гадамі і каб яму ўдалося пракаціць ваенны час пры бацьку ў Верамейках. Аднак лёс не захацеў паказаць літасць".

І Масей вырашыў развітацца з Радзімай, хоць, уладкоўваючыся на паліцу ў вагоне, і не хацеў верыць, што ўсё стала рэальнасцю: "Дзіўна, але Масею чамусьці здавалася, што апынуўся ён у гэтым цягніку выпадкова і хутка пакіне яго. Ад гэтага на душы пакуль не адчуваўся нават развітальнай журбы з радзімай..." А вось бацька, Дзяніс Яўменавіч, адразу ўпэўніўся, што развітанне з сынам назаўсёды, ледзь пачуў пра Масею ад'езд: ён "добра ўжо разумее, што страціў Масея назаўсёды. Сыну заставаўся адно: мыкацца, гараваць па чужых краях. А гэта, бадай, горай, чым адседжаваць новы тэрмін на Калыме ці Пячоры".

Несумненна — наперадзе грунтоўнае працыванне новага рамана І. Чыгрынава крытыкай. Як і асэнсаванне ўсяго "верамайскага цыкла". Зірнуўшы на ўсе пяць раману і іх дыялектычным адзінстве, як на цэласны мастацкі твор, можна ва ўсёй паўнаце і маштабнасці адчуць задуму І. Чыгрынава, зразумець, наколькі адметна, па-свойму ён змог сказаць пра ўсенародную барацьбу з фашызмам.

Жаданне крытыкі выказацца, відаць, выкліка і раман І. Шамякіна "Вялікая княгіня", публікацыю якога пачала "Маладосць". Усё ж не часта надараецца, каб пісьменнік у такім сталым узросце паспрабаваў сябе ў гістарычным жанры, вярнуўшыся на некалькі стагоддзяў назад. Іван жа Пятровіч, як відаць з гэтых першых раздзелаў, паспяхова справіўся з пастаўленай задачай. Самае важнае, што раман чытаецца.

Змястоўным атрымаўся студзенскі нумар "Беларусі". У ім і гутарка М. Тычыны з І. Шамякіным "Я роўна 50 гадоў у літаратуры...", і вершы В. Гардзея, Л. Дранько-Майсюка, П. Пруднікава, і цудоўны дзіцячы разварот "Сонейка" ("Падказкі-згадкі" Р. Барадуліна, "Смяшынікі" Н. Галіноўскай, казка Т. Мушынін "Дзень добры, снегавічок!"), і эсэ Я. Сіпакова "Лёс" (піша Іван Данілавіч чарговую кнігу "Дні за спіноў"), і шмат матэрыялаў з культурнага, музычнага жыцця.

Алесь МАРЦІНОВІЧ

ЮБІЛЯР —
СЫН ЯКУБА
КОЛАСА

8 лютага ў Дзяржаўным літаратурна-мемарыяльным музеі Якуба Коласа адбылася вечарына, прысвечаная 70-годдзю з дня нараджэння Міхаса Канстанцінавіча Міцкевіча, малодшага сына Якуба Коласа. Прысутнічаў і сам юбіляр. А таму прасторная гасціная была поўная.

З віншаваннямі выступілі былі дацэнт БГПА Л.Панкавец, дырэктар фізіка-тэхнічнага інстытута АН РБ А.Астапчук, дацэнт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта В.Казлова, а таксама — дзеці з фонду "Сакавік" і землякі са Стаўбцоўшчыны.

Была прадстаўлена вялікая колькасць здымкаў, зробленых юбілярам (Міхась Канстанцінавіч — вялікі фотаамаатар).

Да вечарыны была прымеркавана і другая дата: 105-годдзе з дня нараджэння Марыі Дзімітрыўны Міцкевіч, жонкі Якуба Коласа. З гэтай нагоды ў музеі адбылася выстава, на якой былі прадстаўлены здымкі Марыі Дзімітрыўны, пісьмы Якуба Коласа да жонкі, успаміны.

Алена ДРОЗД

СТОЛЬКІ ЛЮДЗЕЙ

Рэдка калі прыходзіць на мерапрыемства, што праводзяцца ў Доме літаратара, колькі іх сабралася на творчую вечарыну народнага паэта Беларусі, вядомага грамадскага і культурнага дзеяча-адраджэнца Ніла Гілевіча "Мой белы дзень". Прыхільнікі таленту Ніла Сымонавіча і яго творчай і жыццёвай пазіцыі проста-такі перапоўнілі залу, многія вымушаны былі нават слухаць тое, што прамаўлялася на сцэне, у фае — ім не хапіла ні прыстаўленых крэслаў, ні месца на праходах.

Адметнасцю вечарыны было тое, што Н. Гілевіч адзіна на працягу не адной гадзіны веў дыялог з залай — перад пачаткам яго выступлення літаральна некалькі слоў пра паэта сказаў В. Рагойша. Гучалі творы розных гадоў і розных жанраў, закраналіся самыя надзённыя праблемы жыцця і ў першую чаргу — захавання роднай мовы, выжывання нацыі. Н. Гілевіч адказаў на дзесяткі пытанняў сваіх удзячных слухачоў і чытачоў.

Н. К.

ШАМЯКІН:
ГОД ЗА ГОДАМ

У Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры адкрыта выстаўка, прысвечаная 75-годдзю з дня нараджэння І. Шамякіна. Яе экспазіцыя — магчымасць перагарнуць асноўныя старонкі жыцця і творчасці народнага пісьменніка. Яе аўтары — загадчыца аддзела З. Кучар і мастак У. Капшай — паклапаціліся, каб не ўпусціць нічога, што дазваляе лепш зразумець, якая багатая біяграфія творцы. Жыццё Івана Патровіча прасочваецца літаральна з маленства, чаму ў невялікай ступені дапамагаюць вытрымкі з аўтабіяграфіі пісьменніка. Тут жа — кнігі, якія ён любіў чытаць, здымкі яго бацькоў. Здымкаў у экспазіцыі вельмі шмат і самых розных гадоў. Шырока прадстаўлены творы Івана Патровіча — як у арыгінале, так і ў перакладах на мовы свету.

Ранейшая падобная выстава тут прысвечалася яшчэ аднаму славянскаму майстру беларускай літаратуры — народнаму пісьменніку Беларусі Васілю Быкаву.

ЛАЎРЭАТЫ
ЧАСОПІСА
"МАЛАДОСЦЬ"

Рэдакцыя часопіса "Малодосць" разгледзела публікацыі 1995 года і прысудзіла прэміі за лепшыя творы: Ірыне Хадарэвіч (вянок санетаў "Лабірынты душы", N 3), Лідзіі Лукінавай (кніга прозы "Першая заповедзь", "Бібліятэка часопіса "Малодосць"), Галіне Багданавай (артыкулы "Формула справядчасці", N 1, "Ці лёгка жыць на балодзе", N 8), Вітаўту Чаропку (кніга публіцыстыкі "Гісторыя нашага імя", "Бібліятэка часопіса "Малодосць"), Віталю Дударэнку (мастацкае афармленне NN 1—12).

Паэзія

Людміла РУБЛЕЎСКАЯ

ВЫСОКА
НАШЫ ЗОРЫ

ПЯСНЯР

Мой шлях абмінае густыя лясы,
Высокія замкі і вежы.
Спакою не ведаць,
І Госпаду толькі належаць —
Раскоша!

Клім верасовы — і ноч,
І райскія птушкі пгчабечуць.
І што мне да нечых спалоханых воч,
Да брыдкіх страсцей чалавечых.
Я — песня:

аднойчы замоўкнуць — не жыць.
Гукну — і Сусвет адгукнецца,
І з неба крынічкай вясёлка збяжыць,
І ў камні загрузае сэрца.
Але для людзей — назаўсёды нямы.
Стаміўшыся ляць і хапаць,
Яны спачываюць — і поўняць дамы
Юрлівымі снамі ды храпам.
Ніколі, нікому — ні слова майго...
Што перлы — свіячай пародзе?
Я буду спяваць для дажджоў і снягоў,
Для ветраў і траваў...

І годзе.
Чаму ж ты знясілела, песня мая?
Цябе адпусціў я на волю.
Ніхто тут не зможа нас больш абсмяць,
Не зведем крыўды і болю.
Ніхто не пагоніць, ніхто не заб'е...
Ляці, як калісьці, да зорак!
Пакінуць не можаш ты грудзі мае,
Як мацёрку — хворы дзіцёнак.
Чаго не хапае?

Няўжо бізуноў
І сытага рогату з вокнаў?
І трэба вяртацца ў зняволенне зноў,
Для нейкіх вар'яцкіх законаў?
Слязінкамі капаюць зоры з нябёс...
А помніш, як плакалі людзі,
І слухалі песню, як слухаюць лёс,
Як моляцца Богу аб пудзе.
А помніш, як часам у нечых вачах
Ад песні успыхвалі зоры?
І значыць, што нехта забыўся на страх,
І здрадзіў навечна пакоры.
Імгненні...

Як рэдка такія былі...
А можа, іх дзеля — і толькі —
І дадзена быць песнярам на зямлі,
І грэх адлятаць за аблокі?
...Мой шлях абмінае густыя лясы,
Высокія замкі і вежы.
Спакою не ведаць,
І Госпаду толькі належаць,
І быць — да апошняга —

гэтым жыў —
З народам сваім — і ў народзе,
Ці кінуць за спева мядзак на траву,
Ці зноў бізунамі заплоцяць.

ЛЕДА
І ЛЕБЕДЗЬ

Звіняць нажныя бранзалеты,
Знізана перламі прычоска...
Да лебедзя збягае Леда,
Дзяўчына, гожа я па-боску.

На залаты пясок Элады
Соль намываюць хвалі мора.

Каханне можа быць крылатым,
Але бяскрылым будзе гора.

Валодаць дарам прыгажосці
Не бласлаўненне — пакаранне.
Растане лебедзь у палёце,
Спатолюшы сваё жаданне.

Ах, як па-чалавечы гэта!
З якім спакоем алімпійскім
Вы накідалі плашч на плечы,
А мы — рыдалі ля калысак,

Багі — а больш дакладней — столы,
Самаўлюбёныя да згубы.
Над морам вечнае самоты,
Дзе хвалі вечна шпэчучь: "Любы!"

І разбіваюцца аб бераг,
Дзе залаты пясок іскрыцца...
Смяецца на Алімпе Гера
Над гожаўкай зямной дурніцай...

ВОЎК

Паводле прымі старажытных
лацінян, той, каго
пры сустрэчы воўк убачыць
першым — знямае...

Воўк, ты убачыў мяне не першым.
Я не страціла слоў, о, не.
Мне здалася, што ты залежаў,
Дзікі звер, ад хатняй, мяне.

Шкода бачыць, як ты, магутны,
Па траве, як вужака, поўз,
І пагляд твой зрабіўся мутны
Не ад злосці — адчайных слёз.

Звер, скуголіў ты так, бо ведаў,
Што ў мяне, пяпчотнай такой,
Столькі жорсткасці воўчай гэткай,
Колькі ўлады ёсць над табой.

Не здыму я з цябе, ваўчышча,
Зачарованы ланцужок,
Каб вярнуўся ў сваё аблічча,
Каб ізноў да людзей прыйшоў,

Каб устаў, малады, прыгожы,
Засмяяўся, нацалаваў...
На Купалле так лёгка можна
Заблукаць між высокіх траў...

Не! Забуду, пераступішы
Праз пакуту тваю, — на ўсё:
Як свяціліся, быццам вішні,
Вочы, поўныя воўчых слёз,

Як дрыжэў ты, не змогшы болю,
І завьў на мае сляды,
І кацілася рэха полем
У далёкія гарады.

І каціліся з неба знічкі,
І вянкі па рацэ плылі...
...Ты ў ваўчыным жывеш абліччы,
Мой адзіны на ўсёй зямлі.

РОЗДУМ
У ЧУЖОЙ КЕЛЛІ

Як часта з кляштароў рабілі турмы...
Праз вузкае вакно відаць Сусвет —
Кавалак неба, быццам позірк, сумны,
І хмары карабелі па ім плыве.
Не адчуваю ні тугі, ні страху.
Адно — жаданне, каб застацца тут,
Дзе малявалі абразы манашкі,
Царэўны адбывалі свой прысуд.
Куды каханкаў зрэдку запрашалі
Адчайныя і грэшныя...

Няхай
За гэты грэх каралі іх без жалю —
Яны спазналі свой нядоўгі рай.
Сюды ішлі ў слязах замілавання,
Сюды вялі з нянавісцю сляпой...
Тут ад малітваў плавліся камні,
І ад праклёнаў прамярзаў накой.
То шкло ў вакне, то вітражы,
то краты.

І старасць тут жыла, і малодосць.
І памяці тутэйшай Эсмеральды
На сценах, пэўна, недзе надпіс ёсць.
І як шкада, што я не маю веры,
Тут засінаваць Сусвет

са сноў і слоў...
Мой спадарожнік адчыняе дзверы
І кажа, што пара ісці дамоў.

Самыя доўгія ночы.
Ночы без зораў, без снегу.
Не адпускай мяне, Ойча,
ў гэтае цемрыва грэху.
Не аддавай мяне, Ойча,
гэтаму свету прарокаў —
Бо Саламея ўсё танчыць,
рукі ўздымае высока.
Тонка звіняць бранзалеты,
кружыць яе пакрывалы.
З шоўку празрысцей завеі,
з вогненным імем Ваала...
Стан выгінаецца гнуткі,
твар не ўсміхаецца белы...
Не пасылай мяне, Ойча,
ганьбіць лілейнае цела.
Ёсць у няведанні — шчасце,
святасць — у жорсткасці цноты.
Не наракай мяне, Ойча,
увасабленнем самоты...
Пасак таненькі ўзыходу —
сцэжка ад цемры і сцюжы...
Там сарамлівая Дзева
цеслю прымае за мужа,
Не спакушае нікога,
не забівае нікога,
Проста і трохі наіўна
волю выконвае Бога...
А Саламея ўздымае
рукі так страсна і гожа...
І Магдалінай святою
я не ўяўляю яе, Божа...

Самота і снег,
і няверная ноч на двары.
Не думай пра шчасце —
а проста са мной гавары.

Я засулавала
без пчырых нягучных размоў.
За шыбамі зоры,
і свет аднаўляецца зноў.

Я кубкі напоўню ўспамінамі —
горкі напоі.
Мне ёсць што забыцца —
таму я сумую з табой.

У крузе магічным,
якім заклінаюць тугу,
Свой кубак наліты
ніяк я дапіць не магу,
І нітка размовы
сплятаецца ў вузел туті,
І недзе высока над намі смяюцца багі.
Самота і снег,
і дамы збудаваны з ільдзін.

Сусвет не змяніць —
кожны з нас — назаўсёды —
адзін.

Жыццё прыцісне, як магільная зямля,
Не выпрастаеш крыл,
і не расцінеш вуснаў.

Крыжы паркоўныя над горадам ляцяць,
На іх ляцяць
раскрыжаваныя Ісусы.
Не адрадзіць нікому горад мерцвякоў.
Нашто ахвяры,
самаспальванне і вершы.

Я за пісьмовы стол сядоу зноў і зноў,
І зноў натхненне
за радком канае першым.
Усё цяжэй сваю адрозненнасць
трываць,
Сваю няздатнасць далучыцца
да грамадства.

Так неадольна, часам,
хочацца лятаць,
Што застаецца
толькі горка рассмяцца.

Пра што пісаць?
Высока нашы зоры,
Што ім да нашай цмянай мітусні.
Не ведаюць гардыні і пакоры
Яны ў сваёй халоднай вышні.
Пра што пісаць?

Не разумеюць людзі.
Адам кусае яблык не таму,
Што той, хто з'есць яго —
разумным будзе,

А проста есці хочацца яму.
Але маўчаць?..
Няшмат у гэтым шчасця.

Маліцца цяжка ўласнаму крыжы,
Калі ад болю хочацца праклясці...
Я не жадаю шчасця.
Я пішу.

У другім-трэцім нумары часопіса "Полымя" друкуецца мая апавесць "Любімы горад". Аб чым яна? Аб тым, што ў бяспарны даваенны час мы не такой, як вынікла, уяўлялі вайну, а ў вайну марылі пра мір, які аказаўся далёкім ад нашых мар і летуценняў.

Ёсць новыя героі ў апавесці, а ёсць і знаёмыя чытачу па папярэднім біяграфічным цыкле — "Дзяцінства", "Падлетак", "Юнацтва".

Аўтар

Іван НАВУМЕНКА

РАССТАННЕ ПАСЛЯ СУСТРЭЧЫ

УРЫВАК З АПОВЕСЦІ

Вясна пачынаецца з разліву святла. Яшчэ са стрэх звісаюць ледзяныя зеленавата-сінія суслы, на дарогах хрупасткі лядок, мярэжай сінечы ахутаны далёкі лес, а ў паветры ўжо пануе незвычайная празрыстасць. Яшчэ па-зімоваму мароз можа ціскануць, нават дзівосныя ўзоры намалываць на шыбах, але подых вясны спыніць нельга. Выглядае з-за калматых, шматслойных воблакаў сонца, балбочуць раўчкі, весела ціліўкаюць, вылезшы з застрэшшаў, вераб'і. Вечарам зашэрхляе скарынка хрупасткага лёду зноў пакрывае дарогі, з поўдня лёд падтайвае, па агародах, ля платоў асядаюць, чарнеюць, гурбы снегу. Два месяцы не быў Васіль у Мазыры. Засумаваў па рэдакцыі, па Гэлі.

Работа яму пачынае прыядацца. Наступіць вясна і будзе тое самае, што летась і пазалетась. Будзе пісаць пра ворыва, вывазку ўгнаенняў, сябу, касавіцу. Каб хоць сам вазіў гной ці араў. Васіль працаваў у рамонтнай брыгадзе і ведае адчуванне рабочага чалавека. Пасля змены прыемная стома і адчуванне выкананага абавязку.

Цяпер — не тое. Часам баліць галава. Не хіліць да сябе аднастайнае пісанне артыкулаў за брыгадзіраў і старшын калгасаў. Бо ёсць тут штосьці ад хлусні. Ніводны нармальны чалавек (выключэнне складаюць рыбакі і паляўнічыя) не будзе пахваляцца, як ён выканаў тую або іншую работу.

Васіль друкуе цяпер патроху вершы, фельетоны, рэцэнзіі на новыя кнігі. Але, можна сказаць, робіць гэта праз сілу. Бо месцічовае рэчаіснасць не дае ніякага гунту для ўзлёту духу. Усё вельмі звычайна, празічна. Відаль, нават вялікі пісьменнік Шолахаў, які жыве ў станіцы Вёшанскай, не можа ўзяцца над шэраццю, аднастайнасцю жыцця. Таму мала піша і не падмацацца вышэй напісанага раней.

Каб не Мінск, універсітэт, Васіль проста не вытрываў бы. Пайшоў бы на чыгунку ў рамонтную брыгаду або ў леснікі. Каб адчуваць сваю годнасць, патрэбнасць існавання.

Нядобра ўражае Васіля зняцце з пасадзі сакратара райкома Шурко. Ён цяпер ведае прычыну: выклікалі сакратара райкома ў Мінск, у ЦК КПБ, доўга корпаліся ў анкетце. Нарэшце сакратар па кадрах Жыльянін заяўляе: не мае Шурко маральнага права працаваць у райкоме. Бо позна пайшоў у партызаны. Вясной сорок трэцяга года.

А чаму не падумалі ў высокім ЦК, што Шурко самая яркая асоба ў раёне.

Ды і вядома дакладна: партызаны ў Паўднёва-Прыпяцкай зоне, дзе жыў Шурко, толькі ў сорок трэцім годзе пачалі арганізоўвацца. Не мог адзін Шурко стварыць партызанскую брыгаду.

Войцік бачыў Жыльяніна. Яшчэ ў партызанах. Тады сённяшні партыйны чын быў яшчэ камсамольскім важаком. Праезджаў па атрадах і брыгадах. Чарнявы, з тонкімі злымі губамі і нахмураным тварам. У іхняй брыгадзе нават не запяніўся. Сядзеў на кані, у добрым рыпучым сядле, з перавешаным праз шыю аўтаматам. Акружалі яго чалавек трыццаць такіх, як сам, малайцоў з новенькімі аўтаматамі. А ў іх брыгадзе аўтамата не мелі нават камандзір і камісар.

Запытаць бы ў Жыльяніна, які распараджаецца людскімі лёсамі, пра сёе-тое. Напрыклад, пра тое, чаму адступала армія да Волгі і Каўказа. І як мусілі паводзіць сябе нават не мільёны, дзесяткі мільёнаў людзей, што апынуліся пад уладай ворага. Дзе і як мусілі здабываць харч, вопратку, дах над галавой? Бо гэта элементарныя рэчы. без якіх не можа жыць чалавек. Але іх або не заўважаюць, або свядома замоўчваюць.

У тым ліку высокі партыйны чын Жыльянін.

Васіль чытае новыя творы пра вайну, якія друкуюцца ў "тоўстых" часопісах. Часам аж непрыемна робіцца, як прыгляджаюць, прылізваюць трагічны падзеі вайны пісьменнікі, рэдактары. Нібыта не было адступленняў, акружэнняў, соцен тысяч нашых вяснапалонных, гібелі мільёнаў людзей. Некаторыя пісакі нават спрабуюць сцвярджаць, што вайна вялася па строга прадуманым плане...

Збіраючыся ў Мазыр, сесці на тормаза таварняка Васіль больш не адважваецца. Хоціць, сухі плёўрыт нажыў. Тым часам пасажырскі цягнік Гомель—Брэст прыходзіць у чыгуначны гарадок у вельмі неспрыдатны час. У адзінаццаць вечара. Калі ўбачыць у мазырскі аўтобусік, які звычайна чакае на вакзале, то ў Мазыр прыедзеш у дванаццаць. Яшчэ з паўгадзіны трэба брысці па начным горадзе да рэдакцыі.

У чыгуначным гарадку аўтобусіка гэтым разам няма. Карэспандэнт ідзе ў гасцініцу. Яна насупраць вакзала праз вуліцу-шасейку. Змрочны драўляны дом з зачыненымі акнамі. Але — на шчасце — ёсць вольныя месцы.

Назаўтра, перш чым рушыць у Мазыр, Васіль снідае ў вакзальным рэстаране. Можна, залішне гучнае слова рэстаран для адгароджанага ад чакальнай залы не надта вялікага зальчыка. Затое тут можна паснедаць, паабедцаць і павячэраць.

У Мазыры імкліва цячэ па сярэдзіне вуліцы жоўтая рака. На пагорках, што ўзвышаюцца паабалал вуліцы, растае снег, і вада імкліва сцякае ўніз, захопліваючы пясок і гліну. Пагоркі прыкметна палыселі, свецыць прапелешынамі рудой леташняй травы.

Наўзбоч тратуара стаяць да непрыемнасці абрэзаныя таполі. Проста псуецца выгляд. Не дрэвы, а нейкія абрубкі, бо галін на іх няма.

Ніхто не заўважаў, што Войцік не быў у рэдакцыі два месяцы. Таму ніхто нічога не пытае.

Па калідоры пахаджае Войцікаў калега (карэспандэнт па паўднёва-прыпяцкіх раёнах) Захар Бобчанка. На яго безвалосым татарскім твары свеціцца ўсмішка.

— Бяжы ў бухгалтэрыю. Ганарар даюць... Войцік сьбіруе з Бобчанкам. Яго сусед іранічна-насмешлівы, на кожным кроку каго-небудзь падкаляе, падпускае шпількі. Гэта ўсё знешняе. Бо Захар зусім бяскрыўдны.

Ганарар Войцік палучае. Затым разнісіць па аддзелах напісаныя матэрыялы. На вузкая вітой лесвіцы нос у нос сутыкаецца з аднарукім Жэнем Браخالкам, літспрацоўнікам. На вайне Жэня не быў: руку страціў па дурасці, развінчваючы гранату.

Браخالка — хлопец несумленны. Амаль у адкрытую жыве з жонкай карэспандэнта рэспубліканскай газеты Тронькі. Тронька — заняпалы, падслепаваты, хоць як журналіст выдатны. Калі Тронька завітае ў рэдакцыю абласной газеты, Браخالка бяжыць да ягонай жонкі.

— Добра, што цябе ўбачыў! — гудзе Браخالка. — Нашы на флюараграфіі. Я не пайду. Руку мне не прышыюць, лёгкія маю, як кавальскія мяхі. Можна, ты сходзіш?..

Войцік бярэ ў Браخالкі папярковы квадратнік накіравання ў клініку. Пасля плёўрыту варта праверыцца.

У пакойчыку перад кабінетам рэнтгена лага супрацоўнікаў рэдакцыі няма. Паспелі праверыцца. Доктар у белым халате з белай шапачкай на сівой галаве доўга круціць Войціка перад рэнтгенаўскім апаратам, паварочваючы да яго то грудзьмі, то

спіной, то бокам. Адчуванне непрыемнае.

Нарэшце доктар дазваляе пацыенту апрануцца, штосьці доўга малюе на паперцы-квадратіку накіравання.

— Вось што, малады чалавек. Вам трэба паказацца ўрачу. Неадкладна.

Першы, каго сустракае на вуліцы Васіль, аднарукі Браخالка.

— Го! — усклікае ён, зірнуўшы на паперку-квадратік. — У цябе справа горшая, чым у Гарватоўскага. Суцэльныя плямы...

Дзіўна: Васіль не адчувае ніякага страху.

— Ты ў рэдакцыі нікому нічога не кажы, — просіць ён Браخالку. — Пачнуць мяніць языкімі.

— Мая справа цялячая. Толькі табе ў дыспансер прыйдзецца лажыцца.

— Прыкусі язык! — ужо злосна азваецца Войцік. — Паберажы сілы для бабы, да якой бегаш...

Браخالка проста палохаецца.

— Ніхто ад мяне нічога не пачуе. Будзь спок...

Васіль углядаецца ў паперку. Ягонныя лёгкія ў буйных і дробных плямках. Правае больш за левае. У правым баку быў плёўрыт.

Калі думаць пра туберкулёз, то Васіль сапраўды не адчувае прыступу грознай хваробы. Не пацее, не кашляе. І крывёю ні разу не харкануў.

Васіль тут жа рве папярковы квадратнік на дробныя кавалачкі. Нікуды ён не пойдзе. Медыкі страх наганяюць. Пакуль не паваліць хвароба, носа нікуды не пакажа...

Над галавой хмурае неба, засланае густымі, шматслойнымі воблакамі. Воблакі паўзучы, рухаюцца і час ад часу між імі вынікае прагал сіняга вясновага неба.

Няўжо праз год ці два Васіль не ўбачыць неба, зеляніны, не пачуе птушак, што весела шчабечуць у прадчуванні цёплых дзён? Халодная вужака непакою, трывогі час ад часу ўсё ж падывае галаву ў Васільвай душы.

З пошты, грукаючы кірзавымі ботамі па бруку, выдыбае Захар Бобчанка. Васіль ведае: Захар адаслаў ганарар жонцы. Тэлеграфным пераводам. У яго сям'ера дзяцей, якія патрабуюць харчу, таму карэспандэнт грошы ніколі пры сабе не трымае.

— Пойдзем піва вып'ем, — гаворыць Захар.

У ларках піва халоднае, таму карэспандэнт кіруючы ў харчэўню, размешчаную на беразе Прыпяці. Там можна і паабедцаць.

Піва ў Мазыры харошае. Заводу, які яго вырабляе, ці не сто гадоў. Ёсць традыцыя, вопыт.

Балываць дык балываць. Дружбкі бяруць па сто пяцьдзесят грамаў гарэлкі і па два куклі піва. Варта адзначыць сустрачку пасля адмены картачнай сістэмы. Тым болей, што карэспандэнтам трохі зарплаты прыбавілі.

— Паглядзі мае матэрыялы, — просіць Бобчанка.

Бобчанка, хоць карэспандэнт даваенны, піша кепска. Кожны ягоны матэрыял трэба правіць. Васіль у час такіх вось сустрач памагае таварышу. Але цяпер у яго другі клопат.

— Заўтра пагляджу. Сёння ты мне памажы, Захар. Кладзіся спаць у аддзеле пісем. Гадзін у дзесьці я пастукаю ў шыбу. Адкрыеш дзверы. Трэба, каб вартаўнік не чуў і не бачыў. І наогул павудзеш на варце...

— Ясна, — гаворыць Бобчанка. — Будзе зроблена. Толькі за гэта трэба яшчэ трохі выпіць...

Пасля візіту ў кабінет рэнтгена лага да Васіля прыходзіць простая і ясная, як дзень, думка. Два гады ён ходзіць з Гэляй, яна сама прызналася, што была замужам, а ён да яе падступіцца баіцца. Што яна пра яго думае?..

Гэля самотная, маўклівая. Ён заходзіць да яе на кватэру, запрашае павандраваць па горадзе. Яна згаджаецца. Ідуць да падобнага на карабок запалак будынка рэдакцыі. Васіль ціха стукае ў апошняе з краю акно, Захар на месцы. Дзверы праз хвіліну адчыняюцца. Чуваць, як у бакоўцы пад лесвіцай храпе глухаваты вартаўнік.

Падываюцца на другі паверх. Падтрымліваючы за руку, Васіль вядзе па вузкай

вінтавой лесвіцы Гэлю.

Ён сам не думаў, што ўсё будзе так звычайна і проста.

У рэдактарскім кабінете Васіль святло не запальвае. Насупраць пакой ўзвышаецца слуп з электрычным ліхтаром. У пакой светлы паўзмрок. Тахае гадзіннік у драўлянай каробцы. Цяпер Васіль яго не спыняе.

Усё здараецца імгненна. Гэля пакорлівая, як дзіця. Дазваляе сябе абнімаць, цалаваць. Упершыню Васіль бачыць яе буйнае, асабліва ў сцёгнах цела. Усё ў Гэлі падабаецца Васілю. Яна жанчына ягонай мары...

Па гудкім пустым горадзе Васіль праводзіць Гэлю дамоў. Патрэскае пад нагамі тонкі лядок. Яны раз-пораз спыняюцца, не баючыся, што хто-небудзь убачыць, цалуецца. Так да самага Гэлінага дома. Душа ў Васіля спывае...

У рэдакцыю ён вяртаецца перапоўнены шчасцем. Такая выдатная жанчына яго любіць. Два гады ён займаў яе пустымі размовамі. А яна ж замужам была. Таго далёкага невядомага мужчыну, Гэлінага мужа, Васіль у разлік не бярэ. Ён яго не бачыў. Гэля ведала, што загінулі бацькі. Адзінокай, самотнай ёй была патрэбна хоць якая-небудзь падтрымка.

Захар на варце. Зноў адчыняе дзверы. Пра тое, што нядаўна адбылося, маўчыць. Малайчына Захар...

Васіль не спыняецца выбірацца з Мазыра. Ён цяпер пад Гэлінай уладай. Неадольна цягне яго да сябе вялікае, гарачае Гэліна цела, яна ўся — падатлівая, блізкая. Але дзе сустрацца? У рэдакцыі нельга. Ёсць штосьці абразлівае ў тым, як ён, нібы злодзей, вёў Гэлю ў кабінет рэдактара.

Нарэшце Войцік успамінае пра карэспандэнта Троньку. Таго самага, да жонкі якога валэндаецца дужы, аднарукі абібок Браخالка (пад матэрыяламі ён падпісваецца "Пятроўскі"). Васіль звоніць карэспандэнту дамоў.

— Хачу бачыць цябе, Валодзя.
— Прыйсці ў рэдакцыю?
— Лепей у парк. Я буду чакаць каля ўваходу.

Тронька з'яўляецца хутка.
— Дай мне сваё пасведчанне, Валодзя.
— Навошта?
— Хачу палучыць пакой у гасцініцы.
— Так не атрымаецца. Мяне ведаюць. Дый мая абразіна на тваю не падобна.

Тым часам Тронька выйце знаходзіць. Заходзіць у першы дамок, дзе ёсць тэлефон. Тут размяшчаецца кантора нейкай арцелі. Тронька просіць дазволу пазваніць.

— Ты, Ліхачоў? Пазнаў мяне? Прывітанне ад нашага рэдактара. Тут мы з карэспандэнтам абласной газеты Войцікам робім матэрыял. Яму няма дзе жыць. Дай яму пакой у інтэрнаце. Асобны. Бо пісаць будзем разам: спрацацца, гарлаціць...

Калі выходзіць з канторы, Тронька заяўляе:
— Усё ў парадку. Ідзі ў інтэрнат. Дамоўленасць жалезная...

Інтэрнат трэста будаўнікоў на горцы, насупраць драўлянага часовага моста праз Прыпяць.

Пакой у інтэрнаце на трэцім паверсе. Светлы, чысты, абклеены блакітнымі шпалерамі. І выгляд з вакна прывабны. Шырокая стужка яшчэ заледзнейшая, з цёмнымі прамоінамі Прыпяці, аснежаныя зарэчныя далі, далёкая цёмна-сіняя стужка лесу.

Ужо вечар наступае. Войцік звоніць Гэлі. На службу. Дамоўляецца аб сустрачы. У парку.

Ён завітвае ў два-тры магазіны, сёе-тое набывае. Брызентавая лейтэнанцкая сумка вельмі прыдатная для тых рэчаў, якія ён купіць.

Гэля вясёлая. Нават як бы ўзбуджаная.
— Не пасхаў? Воўк у лесе здох. Павядзеш мяне ў рэдакцыю?

— Прабач за рэдакцыю. Добра не падумаў. Цяпер маю пакой.

Зусім згушчасца сінеча адвячорка. Яны ідуць па Верхняй набярэжнай вуліцы, затым па гарбатым, замощаным дзікім каменем правулку, які вядзе на гару. Тут дамкі, хаціны бадай што вясковага выгляду, але з прыбітымі белымі талеркамі адрасоў. У снезе разгалістыя, з цёмным суччам яблыні, грушы. У адным месцы нават тры стройныя бярозы стаяць.

Нарэшце перад вачамі вырастае квадратная чатырохпавярховая каробка інтэрната.

Пакойчык Гэлі падабаецца. Але ў іх на дваіх дзве бутэлькі віна і толькі адна гранёная шклянка.

— Як будзем піць? — пытае Васіль.
— У Гэліных вачах вясёлыя чорцікі.
— Як на ганку школы пілі. Памятаеш? З рыльца бутэлькі...

Васіль налівае паўшклянкі віна.
— З рыльца буду піць я. Ты — як у прыстойных кампанія... Са шклянкі...

На закуску — цукеркі, парэзаны на лісткі галандскі сыр.

Гэля выпівае сваю паўшклянку.
— Хачу напіцца, — заяўляе.
— Цікава пабачыць цябе п'янай.

(Працяг на стар.12)

ХТО ШУКАЕ — ТОЙ ЗНАХОДЗІЦЬ...

У правільнасці гэтай прымаўкі лішні раз пераконваешся, калі знаёмішся з выстаўкай твораў Ілены Барадулінай, што адкрыта ў Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры. Ілона — чалавек у творчым асяроддзі ўжо вядомы. І не толькі таму, што яна з яўляецца дачкой народнага паэта Беларусі Рыгора Барадуліна. Сцвердзіць уласнае мастакоўскае "я" яна паспела сваімі творами.

А яны — досыць арыгінальныя. Складанае перапляценне розных фігур дазваляе Ілоне па-свойму адметна раскрыць і перадаць складанасць нашага свету. Творы яе выклікаюць роздум, прымішаюць працаваць душу. Яна ўся ў пошуку, і пошук гэты скіраваны на тое, каб, адштурхнуўшыся ад звыклага, дайсці да таго, што, магчыма, і не адразу зразумела, але тым не менш нясе ў сабе важкі змест.

На адкрыцці выстаўкі добрае слова пра творчасць І. Барадулінай сказала вядомая мастацтвазнаўца Б. Крэпак і Я. Шунейка. Радасцю ад судакранання з яе творами падзяліліся таксама мастак Р. Сітніца, скульптар У. Крываблочки, паэт Л. Дранько-Майсюк, літаратуразнаўца Т. Голуб...

Зрэшты, чытачу лепш самому наведаць выставу, успомнішы другую, не менш вядомую і дакладную прымаўку: "Лепш адзін раз убачыць, чым дзесяць раз пачуць".

Н. К.

І ДЛЯ ЧЫТАННЯ, І ДЛЯ ПАСТАНОЎКІ

Нямаю робіць дзеля прапаганды лепшых твораў драматургіі часопіс "Тэатральная творчасць". У кожным нумары, як правіла, змяшчаецца адна, а то і дзве (і нават тры, калі аднаактовыя) п'есы. Акрамя таго, дзякуючы "ТБ" і пры падтрымцы Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, а калі канкрэтней, дык яго Рэпертуарна-рэдакцыйнай калегіі, распачаты выпуск альманаха "Беларуская драматургія". У 1994 годзе ў выдавецтве "Навука і тэхніка" пабачыў свет яго першы выпуск. І вось у той жа "Навуцы і тэхніцы" выйшаў чарговы зборнік.

Ён складаецца з двух раздзелаў. Першы — "П'есы сучасных аўтараў" — знаёміць з лепшымі творами, якія напісаны нядаўна і сведчаць аб тым, што жанр драматургіі па-ранейшаму знаходзіцца ў полі зроку аўтараў, у тым ліку і маладых.

У прыватнасці, упершыню ў друку выступае Юры Кулік. Ён скончыў актёрскае аддзяленне тэатральна-мастацкага інстытута, працаваў у тэатры імя Якуба Коласа, а пасля заявіў пра сябе як пра драматурга. П'еса "Ноч на Івана Купалу" моцная фальклорнымі матывамі і разам з тым сведчыць аб плённасці пошукаў аўтара.

Яшчэ досыць малады ўзростам Сяргей Кавалёў, ды пісьменнік ён ужо стаў — вядомы і як паэт, і дзіцячы пісьменнік, і як крытык. У галіне ж драматургіі звычайна для сваіх твораў выкарыстоўвае матывы іншых аўтараў. У гэтым пераконвае і п'еса "Трышчан, або Блазны на пахаванні", у аснове якой пакладзены беларускі варыянт вядомай легенды пра Трышчана і Ізолду (у п'есе яны сталі Трышчанам і Іжорай).

Іван Стадольнік выступае з камедыяй-фарсам "Залатое вяселле", больш вядомы як празаік. Самы малады аўтар альманаха — Мікалай Рудкоўскі, які заканчвае Беларускі ўніверсітэт культуры (п'еса "Жанчыны Бергмана").

У другім раздзеле "Творы са спадчыны" прадстаўлена некалькі шырокавядомая камедыя Рыгора Кобеца "На заставе" (публікацыя Алены Кобеца-Філімонавай). Як сведчыць аўтар прадмовы да зборніка Анатоль Сабалеўскі, гэты твор "напісаны па-майстэрску, з камедыйным бляскам. Большасць роляў вельмі яркія, як кажуць старыя тэатралы, "кулявыя", адно пакладзі на сцэнічны будык — і самі зайграюць".

Дарэчы, як удакладняе ў канцы ўступу А. Сабалеўскі, "увогуле ж усе драматычныя творы, якія тут прапануюцца, разлічаны як на чытача, так і для пастаноўкі на тэатральных падмостках".

Алесь МАРЦІНОВІЧ

Яны здымаліся чатыры гады — фільмы тэлевізійнай трылогіі, вылучанай на Дзяржаўную прэмію Беларусі. "Прыйдзі і віждзь" трапіў на тэлеэкраны ўжо ў 1993. "Пастка для зубра. Ягайла" быў скончаны праз год. Яшчэ праз год, у 1995, разам з "Пасткай для зубра. Вітаўтам" напатаў перш-наперш перапоўненую актыву залу Дома літаратара. Кажуць, што папулярны Пазняк ледзь убіўся туды на прагляд. Цяжка было даць веры хіба аднаму: няўжо гэтая ўзнёслая гісторыя Князства Літоўскага, штэ глядзелася на адным подыху, здымалася доўга, цяжка, марудна... безграшова? Зусім не таму, што кепска падрыхтаваліся да здымак. Фільм час-пачас вымагаў то змены часоў года, то немалую колькасць коней у кадры, то марскога берага, то адметнага пажару... Дзяржава не пацягнула б такую карціну. Тым больш — тры. Натуральна, маім першым пытаннем да рэжысёра-пастаноўшчыка Віктара ШАВЯЛЕВІЧА было:

"ДОМА НАШ ПОСПЕХ ЛЕДЗЬ ЗАЎВАЖНЫ"

— А чаму?

— Мецэнаты давалі нам грошы... проста. Ведаючы, што ні рубля назад не вернуць. У імя... праўдзівай гісторыі, уявіце. Не агульнавядомай гістарычнай праўды, — мы на яе, як на палітыку, не замахваемся. Наша гісторыя — гэта нешта рамантызаванае. Людзей, якія далі б на рамантыку ды ўзнёслаць грошы, у Беларусі знайсці ўсё больш складана. Мы прыпынялі здымкі, збіралі грошы, тлумачылі... Якая б дзяржава вытрымала нашы дзіўныя справадзачы? За два эпизоды да фіналу спыніліся на шэсць месяцаў. Скончыліся грошы ў нашага прадпрывальніка з Цюмені (ён паходжаннем беларус). Зварталіся да "Дайновы". Для мяне, рэжысёра, гэтак скрутна працаваць — складана. Актёрам складана вяртацца ў той настрой ды тыя эпизоды.

— Як рэжысёр дужа патрабавальны, як вы ацэньваеце працу выканаўцаў, пачаткоўцаў ды маладзёнаў па-большыні?

— Рэч у тым, што я ў іх... закаханы... Яны яшчэ студэнтамі былі, а трылогію ўжо бралі ў работу. Выраслі: будзем усё будаваць на тыпажы. Амаль увесь курс Андрэя Андросіка (вядомы курс, чые гадаванні цяпер маюць Альтэрнатыўны тэатр), да якіх потым далучыліся яшчэ маладзёшы... Я ўбачыў іх дыпломны спектакль "Гуляем у Шэкспіра" і нават крыху працітаваў яго ў фільме.

— Вы ўжылі нязвычайны для нашага кіно метады працы з актёрамі.

— Але. Так няшатм то працуе. Я люблю псіхалагічнае кіно, умею яго здымаць. Але мне больш даспадобы тая стылістыка, у якой мы здымалі наша кіно. Там для актёраў ёсць адно правіла. Яно ўсім вельмі падабаецца, за яго яны ахвотна працуюць: актёр ніколі не ведае да канца сваёй ролі. Такая наша гульня. Інакш актёр ужо ў першых эпизодах на пляцоўцы сыграе вынік. Мне ж важна паказаць, як ён да гэтага выніку дайшоў. Тэатральныя спосабы непраймальныя. Прымальныя той спосаб, якім Таркоўскі зняў "Люстра": Церахава сёння не ведала, што будзе рабіць заўтра. Вось і я... падманваў, бянтэжыў, палухаў, здзіўляў, дражніў... Канчатковы вынік здымак толькі я ведаю. І трываю пры сабе. Так даспадобы і мастаку фільма, і аператару, яны штораз з цікавасцю ўсё распачыналі нанова. Таму і вялікія перапынкі ў здымаках не паўплывалі на якасць карціны. Бо пра вынік, паўтараю, ведаў толькі я, а ўжо сябе самога я здужаў да трымаць да фіналу. Уявіце толькі: прыходзіць абазваны прафесійны артыст, а мы яго тлумачым, што ўсім умнемнем, назапашаным на іншых здымаках, трэба ахвяраваць. Наш вынік, безумоўна, залежаў ад таго, наколькі дакладна па сваіх складах (асабліва эмацыйных) будуць актёры блізка да сваіх персанажаў. Наколькі Ягайла, скажам, знойдзецца ў Мікалай Кірычэнка, — той Ягайла, які ад выгляду жаночай рукі мог страціць сьведомасць ці, не раздумваюшы й хвіліны, загадаць чалавека забіць. Кірычэнка — гэтак жа рухомы эмацыйна. Або Вітаўт, які ўвесь час мітусіцца між сумленнем ды ўчынкам, — рыхтык Жэня Жураўкін. І Магістр, падступліва-абаяльны — Юры Паплёўка... Мы рабілі касцюмаваны вобразны фільм. І варта было пільнаваць усё, што адбывалася на пляцоўцы. А там педагог курса Андросіка Кірычэнка — у атуленні сваіх вучняў. Там Магістр-Паплёўка кажэ яму, свайму настаўніку, знаману купалаўскаму артысту, "Ты малады, Ягайла, гарачы й неразумны ты..." У нас на пляцоўцы вы не ўбачылі б працоўнага подзвігу, бо ўсё... гулялі, радаваліся.

— Дарэчы. Заяўленая ад пачатку фільма гульня ў тэатр (маладыя людзі на вачах пераапрацоўваюцца са сваіх сучасных строяў у гістарычныя) дазволіла не шчыраваць над складаным грывам, не дбаць пра партрэтную адпаведнасць. Усе ж сябе саміх ведаюць... На сцэне такое абыходжанне са спосабам існавання

назваецца "тэатр у тэатры", а ў кіно?

— Я не ведаю. Я прыхільнік нават і не Пірандэла, калі звартацца па тэатральныя прыклады. А — патроенага Пірандэла. Тэатр у тэатры пра тэатр...

— Не думала, што ў гістарычным фільме можна абысціся без доказнай, пазнавальнай натуры. Без віленскіх краявідаў, замкаў, брукаванак. А вы здымалі ў разбураным Ружанскім замку-палацы. І нічога больш моцнага па вобразным уздзеянні я не памятаю ў нашым кіно.

— Ружанскі замак: сцены яшчэ цэлыя, усярэдзіне пустка, глеба й трава, пустазелле — такім я бачу цяпер маю Беларусь. Я не эканаміст. Я не ведаю пра грашовыя ды вытворчыя перспектывы. Але духоўна Беларусь цяпер такая: лабітая, патапаняная. Толькі былі распачалі нека рапаравы — ізноў кінулі. Для мяне разбураны Ружанскі замак як вобраз быў такім самым прынцыповым, як у мінулым фільме — Мірскі замак. Не толькі таму, што ў яго выдатная фактура. У нашым першым фільме ("Прыйдзі і віждзь" — Ж. Л.) мільганула Ядвіся на тле Тракайскага замка — як вобраз чагосыць польскага, трывалага ў параўнанні з неўладкаваным Княствам. Знайшлі б мы грошы на Тракай. І ў далейшым уся прырода, натура падбіралася толькі з улікам гэтага асяродку. Вельмі важна: Белаежская пушча як прыродны вобраз, бо яшчэ — неруш, некрануты Браслаў — вобразная перспектыва і касцюмы яму адпавядаюць. Гэта было задумана ад пачатку. Я адчуваў, што так трэба: разарванае неба і змрок, што паступова збіраецца над Ружанамі перад пажарам... Усё вычквалася, выглядалася, рыхтавалася. На жаль, сам вобраз не выпадала дзясці, як задумалі: замак мусіў быў засыпаць снег. Белы, вядома. Пасля сваёй смерці там мусіў з'явіцца Вітаўт. На бялюсенькай зямлі...

— Але перш як звярнуцца да апазтызаванае хронікі, вы давалі экспазіцыю — з філасофскім тэкстам, кроплямі, бурштынам, выдмамі, выспамі, хваламі...

— Намагаліся адшукаць мікра- ды макра-космас. Мы з Тарасавым (Сяргей Тарасаў — класіфікацыя карціны. — Ж. Л.) працуем... паводле класічных мастацкіх законаў. Балазе, вувучылі адзін анага. Сяргей піша падставу для сцэнара. Я яго пераасэнсоўваю. Ён разумее. Дапамагае. Раней пісалі разам, цяпер адмовіліся. Не разам — цікавей. Бывае, падпарадкуемся нечаканаму (ці чаканаму) развіццю ролі. Дапісваем. Даздымаем. Паводле класічных мастацкіх законаў... гульні. Бо і самі Ружаны — гэта ж — тэатр! Куды на конях уязджалі. Дзе ў сажалцы караблі плавалі! Мы ж маглі ўсё здымаць у Крыме. Ды інтуітыўна, напэўна, з Тарасавым вырашылі — у Ружаных. Адным словам, рабілі амаль тое, што Салегі. Толькі ў тых больш грошай было. Дый жа і мы не бедныя, калі меч Вітаўта маглі заказаць у самога Асташонка або Будзіноўна. У фільме ж зброя сапраўдная, і строі не паркалёвыя. На гэта нічога грошай не шкадаваў. Асабліва — мецэнаты. Яны дапамаглі нам эканамічна прадумаць усё, кансультацыю дырэктару карціны адзін з іх напісаў у пятнаццаці пунктах. Пункт першы быў: купіце сабе калькулятар. Потым — як карыстацца валютай, у якія дні тыдня мяняць даляры на рублі, як пільнавацца курсу і да т.п. Пункт пятнаццаты: грошай вам выстаць. Дырэктар карціны выканала толькі першы пункт. Калі мецэнат прымаў справадзачу, дык мовіў: "Яна ці дурніца, ці страшэнны хлус. Але, мяркую, усё-такі дурніца. І добра, цябе не падманвае".

— А як рэагавалі на такія здымачныя багаці актёры?

— Разумелі. Жураўкін, напрыклад, саромеўся папрасіць у дырэктара каціны аванс. І калі здарылася нявыкрутка, і мы збіралі яму грошы каб да Мінска даехаць, на спектакль паспець, ды згадалі пра гэты аванс, Жэня адказаў... Маўляў, няўжо за задавальненне

яшчэ трэба і плаціць? Мала таго. Усе актёры гатовы прыйсці на наступную карціну і працаваць бясплатна. Юра Паплёўка, а ў яго цяпер свая невялікая справа, знайшоў адметную копію. Самае цяжкае для людзей было працаваць доўгі час зусім без грошай, без заробкаў ды з перапынкамі. У кожнага ж — сем'і, дзеці, клопат. Нічога не здрадзіў. Цяпер жа групы развальваюцца направа ды налева! Былі моманты, калі кожнаму прапаноўвалі выгудную грашовую працу. Нас правярылі папярэднія карціны; мецэнаты давяраюць, бо ніколі не ўбіваемся ў палітыку ды ідэалогію.

І людзі — вераць. На першую карціну (1993) станцыя юных турыстаў з Наваполацка прыслала нам 110 рублёў. Пенсіянеры высылалі па 10, 15, 100 рублёў: людзі так літаральна зразумелі і блізка прынялі нашы грашовыя нястачы. Тысячаў пяць перавялі на бухгалтэрыю Дзяржтэлерадыё. А людзі з масоўкі казалі проста: у вас там баран смажыцца? — Але, смажыцца, беражоны, каб воем разоў зняць. — Во мы з ім гарбакі паг'ем... І ў разліку. А нашы збройнікі? Адметныя нажы, корды, кісцяні?! Гэта — братоў Глушковых, Ігара Пажэнькі, Дзімы Белашэнкі... Новым чалавекам на карціне была толькі мастачка Аня Балаш. Пра яе мы, напэўна, марылі ўсё жыццё. Божым падарункам аказаўся аператар Уладзімір Васінеўскі (ВПКаўская школа, украінская майстэрня!). На Ларысу Сімаковіч трэба проста маліцца — як напісала музыку, як выканала, як спела...

— Якрз — мастачка, кампазітар, аператар і вы — чацвёрта вылучаны на атрыманне Дзяржаўнай прэміі Беларусі. Ці толькі межамі Беларусі вызначыцца вядомасць вашай трылогіі?

— Былі ўжо паказы ў Блакітнай зале "Камсамолкі", у Санкт-Пецярбурзе. А ёсць адна беда, для мяне пакуль невытлумачальная. Варта паказаць дзясці па-за межамі Беларусі, дык узнікне і вядомасць, і ацэнкі. Дома наш поспех ледзь заўважны. І ў мяне — простая злая ўпартасць: рабіць для сябе ды ў роздме перад бойкай з палякамі. Бачыцца яму вобраз... У Мазыры на абмеркаванні з нафтавікамі прагучала: маўляў, мяркуючы па ўсім, гэта ягона маці. Але чаму яна такая маладая? (Ролю выконвала чатырнаццацігадовая дзяўчынка ў складанай пластычнай кампазіцыі.) Падываецца іншы выступовец і даводзіць: у памяці маці заўжды маладая. Так два нафтавікі трапна і сур'ёзна ператлумачылі — разабралі між сабою складаны поліпланавы вобраз... Трэці нафтавік, падсумоўваючы, мовіў: "І я разбярэся, не трэба тлумачыць. І з сонцам, і са змеям, і з князем..." Для мяне гэта даражэй за прыз Канскага фестывалю.

Гутарыла Жана ЛАШКЕВІЧ

Фота Аляксея МАЦЮША

На здымку: актёр Мікалай Кірычэнка падчас здымак.

P.S. Водгукі на тэлэтрылогію будуць змешчаны ў бліжэйшых нумарах "ЛіМа".

ЯНА БЫЛА "ЗОРКАЙ"

ДА 90-ГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭННЯ НАРОДНАЙ АРТЫСТКІ БЕЛАРУСІ РЫТЫ МЛОДАК

Заняткі ў мінскай гімназіі амаль заўсёды пачыналіся са спеваў. Настаўнікі, вучні з асамай славутай чароўнай галас юнай абялянай дзяўчынкі. Яны быццам бы прадчувалі, што ў будучым іх любіміца стане славутай спявачкай.

Так пачыналася пеўчая біяграфія беларускай опернай зоркі Рыты Млодак.

Ужо больш як чвэрць стагоддзя яе няма з намі. Але колішнія паклоннікі таленту выдатнай спявачкі не могуць забыць яе выступленні на сцэне, па радыё. Усе, хто слухаў яе, адзначалі, як гэты непаўторны голас, у залежнасці ад стварэлага актрысай опернага вобраза, набываў адмысловую афарбоўку.

Нарадзілася яна ў Мінску.

— *Маці была ў сям'і старэйшай, а ўсяго ў яе бацькоў было чацвёра дзяцей, — расказвае дачка Рыты Млодак Валянціна Ільініна. — На жаль, я не ведала ні дзядулі, ні бабулі ці з боку маці ці бацькі. Толькі знала, што бацька мамін працаваў пажарнікам. Бабуля памерла ва ўзросце 37 гадоў.*

Вельмі цікавай асобай быў мой бацька Ілля Маркавіч Млодак. Хлопчыкам ён перабег польскую мяжу, апынуўся тут. Дарэчы, у яго нельга было не закахацца. Ён быў вясёлым, дасціпным чалавекам, цудоўным апавядальнікам, душой кампаніі, Амаль усё жыццё ён меў поспех у жанчын. У гэтым пераканалася і яго жонка: калі яны разам ездзілі на курорт, жанчыны літаральна не спускалі з яго поглядаў. Некалі ж закахалася ў яго і 17-гадовая Рыта, выйшла замуж, нягледзячы на тое, што яе бацькі былі супраць...

Ілля Млодак працаваў настаўнікам, потым у міліцыі — то ў Мінску, то ў Віцебску, то ў Гомелі, дайшоў да намесніка начальніка крымінальнага вышуку Беларусі. Сям'я вандравала разам з ім. Некаторы час працавала ў міліцыі і ягоная жонка Рыта.

Неяк яна паспяхова выступіла на святочным вечары. Яе цудоўны голас спадабаўся слухачам. З таго часу пачала ўдзельнічаць у мастацкай самадзейнасці. Маладая спявачка вучылася ў Гомельскім, Віцебскім музычных вучылішчах. З часам голас яе пачаў пашырацца дыяпазон. Спачатку здавалася, што гэта мецца-сапрапа. Пазней яна пераарасло ў прыгожае аксамітнае лірыка-драматычнае сапрапа. Рыта пранікнёна выконвала творы Даргамыжскага, Шуберта, Шумана, італьянскіх кампазітараў і нават партыю Аіды з аднайменнай оперы Д. Вердзі, што вымагала ад выканаўцы моцных вакальных дадзеных, драматычнага таленту.

Калі сям'я пераехала ў Мінск, Рыту Веніямінаўну прынялі салісткай ў оперную студыю. Добрую школу вакальнага майстэрства, працы над опернымі партыямі атрымала яна ў вядомага спевака Антона Баначыча. Калі ж у 1933-м адкрыўся Беларускі тэатр оперы і балета, Рыта Млодак стала яго салісткай.

— *Мая маці ніколі не распявалася, — успамінае Валянціна Ільініна, — у адрозненне, напрыклад, ад вядомай спявачкі Веры Малковай, з якой мы жылі па суседстве, дзякуючы чаму я часта слухала, як сур'ёзна, карпатліва практыкавалася, распявалася Вера Міхайлаўна. Думаю, голас Рыты Веніямінаўны, прыгожы ад прыроды, нават не меў патрэбы ў шліфоўцы і заўсёды гучаў палёна, мякка.*

І ўсё ж спявачка Млодак амаль ніколі не была задаволеная сваім выкананнем, старалася ўдасканальвацца, шмат працавала над сабой. Яна спецыяльна ездзіла ў Маскву браць

уроки ў славутай вакалісткі прафесара Маскоўскай кансерваторыі імя П. Чайкоўскага, сястры вядомай артысткі Валерыі Барсавай — Марыі Уладзіміравой. Гэтыя ўрокі, вядома ж, дапамагалі беларускай спявачцы. І адыгралі сваю ролю — на працягу ўсёй творчай кар'еры, незалежна ад узросту, яе голас гучаў памаладому прыгожа, ярка. І хаця ў Рыты Веніямінаўны не было дыплама аб вышэйшай музычнай адукацыі, фактычна яна ведала ўсе сакрэты вакальнага майстэрства. Была прафесіяналам сваёй справы. Адрозна, як стала салісткай мінскай оперы, ёй даверылі спяваць вядучыя партыі.

Старэйшыя аматары беларускага опернага мастацтва памятаюць Рыту Млодак у яе першай партыі — Таццяны з оперы П. Чайкоўскага "Яўгеніі Анегін".

Мне запомнілася яе сціплая рамантычная Таццяна. Усе лепшыя якасці сваёй гераіні — душэўнасць, мяккасць, жаночасць, абялянасць, рамантычнасць, лірычнасць — Рыта Веніямінаўна імкнулася перадаць сваім прыгожым непаўторным голасам. Наогул, оперы П. Чайкоўскага займалі асобнае месца ў творчасці Рыты Млодак. Акрамя Таццяны, яна стварыла яркія, прывабныя вобразы Марыі з "Мазепы", Аксаны з "Чаравічак". Адным з лепшых яе оперных вобразаў можна назваць Лізу ў "Пікавай даме". У гэтай оперы Рыце Веніямінаўне ўдалося стварыць вельмі хваляючы вобраз. Проста, стрымана, вельмі тонка артыстка здолела перадаць унутраны свет Лізы, яе псіхалагічны стан. Лірызм, драматызм, трагічнасць гэтай жанчыны Рыта Млодак асабліва праявіла ў сцэне ля Канаўкі. Яна не мітусілася, але была трапяткой, хваляючай. Цудоўны моцны голас спявачкі гучаў прыгожа, аб'ёмна ў партыі Чыо-Чыо-сан у оперы Д. Пучыні. Тут выявіліся і ўсе лепшыя якасці актрысы.

Памятаю і яе пяшчотную, сціпную, безабаронную закаханую Мікаэлу ў "Кармэн". Яркія запамінальныя вобразы стварыла артыстка ў операх беларускіх кампазітараў — Марысі ("Міхась Падгорны" Я. Цікоцкага), Надзеі ("Кветка шчасця" А. Туранкова), Аўгінні ("У пушчах Палесся" А. Багатырова).

— *Мне неаднаразова даводзілася выступаць разам з Рытай Млодак, — успамінае вядомае опернае спявачка Лідзія Галушкіна. — У "Яўгеніі Анегіне" я — Вольга, яна — Таццяна. У "Пікавай даме" я — Паліна, яна — Ліза. Дарэчы, гэтая партыя вельмі пасявала Рыце Веніямінаўне — мяккай, мілай, добрай, пяшчотнай жанчыне. Стварыць запамінальны вобраз, безумоўна, дапамагалі багатыя вакальныя здольнасці.*

Слухачы настолькі былі зачараваныя цудоўным голасам Рыты Млодак, што нават не адчувалі, колькі ёй гадоў. Паклоннікі яе таленту называлі спявачку вакалісткай вышэйшага пілотажу...

Выдатная беларуская спявачка Тамара Ніжнікава успамінае ўражанні ад спектакля "Прададзеная нявеста" Б. Сметаны, дзе вельмі таленавіта выступіла Рыта Млодак. Яе партнёрам быў уладальнік прыгожага тэнору Ісідар Балюцін, які выконваў ролю Вашака. "Здаецца, я і зараз чую гэты прыгожы дуэт, — зазначае Тамара Мікалаеўна, — так выразна ён гучаў".

Пазней яна чула натхнёнае выкананне Рытай Млодак рамансаў П. Чайкоўскага, С. Рахманінава.

Дарэчы, пра надзвычай прыгожы голас Рыты Веніямінаўны Тамара Ніжнікава даведлася яшчэ ў Маскве, калі вучылася ў кансерваторыі. Тады асабліва натхнёна гаварыла пра

Народная артыстка Беларусі Рыта МЛОДАК

Гераіня оперы "Мазела" — Марыя.

вакальныя здольнасці Рыты Млодак яе педагог Марыя Уладзімірава, якая сама непасрэдна займалася з беларускай спявачкай.

— *Я фактычна была ў яе падшэфнай, калі маладой спявачкай прыехала працаваць у Мінск, — прыгадвае Т. Ніжнікава. — Яна заўсёды ставілася да мяне па-мацярынску цёпла, сардэчна, апекавалася мною. Да сённяшняга дня хваляе шчыры надліс, які пакінула Рыта Веніямінаўна на падараванне мне сваім здымку, дзе яна сфатаграфаваная ў ролі Лізы з оперы "Пікавая дама".*

Т. Ніжнікава вельмі ўдзячная Рыце Веніямінаўне за цёплую, дабрыню, шчырасць, за тое, што ў пачатку яе тэатральнага шляху Рыта Веніямінаўна адчула ў ёй спявачку.

Рыта Млодак атрымала званне народнай артысткі адрозна пасля Дзеяды беларускага мастацтва ў Маскве 1940 года, хаця да гэтага ўвогуле нікага звання не мела.

За дзень да пачатку Вялікай Айчыннай Рыта Млодак паехала ў Маскву. Ды так і не вярнулася ў Мінск да яе заканчэння. У той нялёгкай для роднай краіны час Рыта Веніямінаўна аддала ўсе свае зберажэнні Чырвонай Арміі.

У час вайны яна разам з Беларускім тэатрам оперы і балета выступала ў Горкім, Каўрове. Яна ўдзельнічала ў франтавой артысцкай брыгадзе. Спявачцы даводзілася выступаць на перадавой, у шпіталях, часам рызыкуючы сваім жыццём.

Некаторы час Рыта Веніямінаўна выступала на сцэне Ленінградскага опернага тэатра імя С. Кірава. І тут было нямапа паклоннікаў яе таленту. Спявачцы прапанавалі пайсці на праслухоўванне з мэтай прыёму ў славуты Кіраўскі. Але яна ўжо вырашыла свой лёс: "Я народная артыстка Беларусі і ні на якое праслухоўванне не пайду".

Пагалоўныя арышты закруцілі ў свой час і сям'ю Млодак. У 1938 годзе быў арыштаваны муж Рыты Веніямінаўны. Ён прасядзеў у турме восем гадоў. Калі пачалася вайна, прасіўся на фронт... Здавалася, што ўсе пакуты нарэшце ў мінулым, ён вярнуўся дадому, быў рэабілітаваны. Але выйшаў указ, які забараняў яму жыць у Мінску. Потым зноў — арышт, высылка на вольнае пасяленне ў Сібір. Пасля толкі сем гадоў Ілля Маркавіч пражыў з сям'ёй. Памёр у 1963-м.

На шэсць гадоў перажыла свайго мужа Рыта Веніямінаўна. Закончыўшы сваю сцэнічную кар'еру, яна нейкі час выкладала вакал...

У спектаклі "Чыо-Чыо-сан".

Калісьці Заір Азгур зрабіў бюст Р. Млодак і падараваў яго спявачцы. На думку яе дачкі, Азгуру ўдалося стварыць запамінальны вобраз артысткі. Зараз гэты бюст устаноўлены на Усходніх могілках, дзе пахавана Рыта Веніямінаўна.

Можна, на жаль, сказаць, што сёння Р. Млодак, сьлінную беларускую артыстку, рэдка успамінаюць. На доме N 43 па праспекце Скарыны ў Мінску, дзе больш за дваццаць гадоў жыла яна, так і не ўстанавілі мемарыяльную дошку. А яна ж, Рыта Млодак, была беларускай опернай "зоркай" першай велічыні.

Вера КРОЗ

ГІСТОРЫІ Ў ІМПРАВІЗАЦЫЯХ

Нашы тэатральныя рэжысёры ўсё часцей пішуць п'есы. "Ах, мой мілы Андэрсен!" — п'еса ў Алега Жугжды не першая. Але — уваасобленая. Ужо. На пачатку лютага спектакль "Прыгоды Алавянага Жаўнерыка, Пастушкі ды Камінара" прадставіў Дзяржаўны тэатр лялек Беларусі ў рэжысуры... Алега Жугжды. Мастак — Валерыі Рачкоўскі. Кампазітар — Павел Кандрусевіч. Каманда зладжаная, шанюная, абазнаная. Не ўпершыню разам. Добра было б, каб надоўга...

Казачная вечарына ў дзвюх імпрывізацыях паводле Ханса Крысціана Андэрсена, як вызначае жанр сам драматург, ён жа і рэжысёр, разлічана, бадай, усё-такі на дзяцей і пэўным чынам — на тых, хто прывядзе іх, дзяцей, у тэатр. Праўда, імрывізацыя са сцэны можна было...

Няможна было пабачыць. Я, няблага ведаючы Алега Жугжду (адзін з улюбёных рэжысёраў!), пазнавала ў акцэраў ягоныя жэсты ды інтанацыі. Ці яны так моцна падпалі пад аўтарскае абаянне? Ці аўтар замоцна ўсіх сабе падпарадкаваў? У імпрывізацыях так, напэўна, не павінна быць. Тым больш — паводле Андэрсена... Між тым фантазія пастаноўшчыкаў адметная, бо ўдзел у гэтых абвешчаных імпрывізацыях бярэ сам знакаміты казачнік (А. Казак), Іені Лінд (Л. Немагай) — спявачка, "Шведскі салюўка", адна з самых вялікіх сімпатый пісьменніка ды драматурга Андэрсена, а таксама Ханс Крысціян Эрстэд (В. Глазкоў), навуковец-эксперыментатар, агульны знаёмы, сябра і не-сябра... Яны сустракаюцца ў Андэрсена на кватэры ў доме N 20 па вуліцы Нюхаві ў Капенгагене, — яна

ў нашым выпадку асталая на сцэне мастаком Рачкоўскім. З усімі адметнымі падрабязнасцямі кватэры сапраўднага казачніка. Бо толькі там Пастушкі з Камінарамі выпраўляюцца на дах праз комін, Жаўнерыкі пагарджаюць падступлівым Тролем з табакеркі ды расплачваюцца за каханне сваім алавяным жыццём... Варта аддаць належнае лялькам. Персанажы выкананы ў некалькіх лялечных сістэмах (кійковыя лялькі, марыянеткі, пальчаткавыя), пры гэтым адзін і той самы персанаж можа нечакана з'яўляцца то марыянеткаю, то ...статуэткаю...

Дзяцей ад пачатку зачараваў Стары Кітаец. Той самы, што спачатку быў Кітайскім Імператарам, — паводле п'есы, а потым... выконваў ролю Старога Кітайца, дзядулі парцалінай Пастушкі. Але толькі

сцэнічны Андэрсен узяўся распяваць першую гісторыю, як да яго прыехалі госці! А дзецям у зале, асабліва тым, каму ўзрост не спрыяў зразумець дачыненні дарослых на сцэне, выпала хвілінка разгарнуць цукерку або пашамаецца праграмаю... І страчаную праз выдаткі драматургіі дзіцячую ўвагу потым вельмі цяжка было збіраць.

Увогуле спектакль паглядзець варта. Працуюць акцёры па-руску. Нават спяваюць ("Шведскі салюўка"). Стараюцца на розныя галасы... Мне асабіста яны нагадалі даўно забыты правіцыйны тэатр маленства, дзе з фаніным паляшчым маўленнем пераймалі спектаклі Абразцова. Мо і цяпер так будзе? Я нічога не раю. Я яшчэ спадзяюся, што акцёры не забыліся на самыя выгядныя бакі сваёй акцёрскай прыроды. І пароды. А яна па ўсіх прыкметах — тутэйшая...

З ёю застаецца цяпер хіба адно — імпрывізаваць.

Жана ЛАШКЕВІЧ

2 сакавіка споўнілася 60 гадоў з дня нараджэння латышкага пісьменніка Віктара Ліўземніека. Сёлета спаўняецца і 40 гадоў яго творчай дзейнасці. Ён вядомы ў Латвіі як паэт, празаік, перакладчык. Важны ўнёсак Віктара Ліўземніека ва ўмацаванне латышка-беларускіх літаратурных стасункаў. Дзякуючы яму чытачы суседняй дзяржавы ў дасканалых перакладах пазнаёміліся з паэзіяй Рыгора Барадуліна, Еўдакіі Лось, Аляксея Русецкага... Разам з Андрэсам Вянян ён прыняў удзел у выданні зборніка Максіма Багдановіча.

Віктар Ліўземніек з кожнай пабыўкі на Беларусі прывозіў цікавыя матэрыялы для латышкай прэсы. Заслугоўвае нашае падзякі і чынасць Віктара Ліўземніека як сабра латышкага аддзялення Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў.

Сяргей ПАНІЗНІК

На здымку: Андрэс Вянян і Віктар Ліўземніек (справа).

МЭТРА РАСІЙСКОЙ КІНЕМАТАГРАФІІ

"Аўсянка, сэр!" — тыя, хто глядзеў фільм "Сабака Баскервілей", адразу ўгадае гэтую фразу Бэрымора — Аляксандра Адабаш'яна, вядомага маскоўскага мастака-пастаноўшчыка, сцэнарыста, апошнім часам і рэжысёра. Большасць карцін Нікіты Міхалкова: "Раба каханна", "Свой сярод чужых, чужы сярод сваіх", "Няскончаная п'еса для механічнага піяніна", "Пяць вечараў", "Некалькі дзён з жыцця Абломва", "Вочы чорныя" — створаны пры самым непасрэдным удзеле А. Адабаш'яна. Цяпер ён здымае фільмы сам, праўда, за мяжою — у Францыі. Але гэта ўжо нават і не найноўшая тэндэнцыя як расійскага, так і нашага кіно.

Аляксандр Адабаш'ян у якасці мастака прадставіўся месяц таму масквічам — у галерэі Вольгі Хлебнікавай. Другой спробай выставы стаўся Мінск дзякуючы намаганням мастацтвазнаўцы Вольгі Каваленкі і запрашэнню Нацыянальнага мастацкага музея. Графічныя накіды, эскізы дэкарацый, раскладкі Адабаш'яна неадназначныя для ўспрымання. З аднаго боку — гэта ўтылітарны працоўны матэрыял, але ж гэта і самастойныя, стылістычна тонка апрацаваныя творы, дзе кожны ліст імгненна жывае падзея. Свабодныя, іранічныя замалёўкі раскрываюць асобу Аляксандра Адабаш'яна ў новай грані.

Н. Ш.

Застаўка да фільма "Вочы чорныя"

"МАСТАЦТВА", N 2

Змешчаны артыкул М. Крукоўскага "Крэсы гармоніі", І. Чаркаса "Іграем Шэкспіра", Т. Арловай "На арэлах адна", В. Аляксеенкі-Равенскай "Фестываль, якому дапамагае Бог", Т. Кляшчонак "Побач з Агінскім", Н. Сакалоўскай "Шчаслівы лёс" і іншыя.

У раздзеле "Выяўленчае мастацтва" выступаюць Г. Нагаева ("Постаці з глыбіняў памяці"), Л. Русава ("Наводзіць жах на рабскія душы"), В. Буйвал ("Дыялектыка адкрыцця"), А. Муэрманс ("Акно ў свет"), прапануюцца працяг "Дзённіка" Ф. Рушчыца.

"Экран" прадстаўлены артыкуламі А. Янкоўскага "Партрэт беларускай анімаліі", Ігар Волчак", Е. Бондаравай "Сустрэчы на кінематаграфічных скрыжаваннях", матэрыяламі з "круглага стала" па пытаннях вытворчасці і пракату фільмаў у краінах СНД і Прыбалтыкі ("Відэа для кіно не канкурэнт") і пра кінафестываль, што праходзіў у Мінску ("Лістапад" у "Кастрычніку" і не толькі).

У раздзеле "Народнае мастацтва" публікуюцца артыкулы Т. Кухаронак, Я. Шунейкі і Я. Царусіса.

СПРЭС МУДРАГЕЛІСТЫЯ ПЯРЛІНЫ...

"Нам трэба вельмі добра пісаць, сачыць за спалучэннямі слоў, каб не даваць магчымасці здэкавацца са сваёй мовы. Я гэтых здэкаў наслухаўся ў першай хвалі беларусізацыі". (Максім Лужанін. "Наша слова", 1995 г., N 45).

Нельга не пагадзіцца са слухным меркаваннем старэйшыны беларускіх літаратараў. Бо сённяшняя Беларусь — суцэльны "палігон" экалагічных, палітычных, эканамічных эксперыментаў на выжыванне этнасу. На схіле XX стагоддзя да вышэйпамянёных далучыліся і аматары-эксперыментатары літаратурна-мовазнаўчых наватвораў. Вось некалькі прыкладаў таму.

Адкрыце кніжку дэтэктыўных навел з інтрыгуючай назвай "Кінжал з крыламі", што выдадзена ў 1994 годзе рэспубліканскім выдавецтвам "Юнацтва" і адрасавана вучням старэйшага школьнага ўзросту. У ёй нашы айчыныя перакладчыкі так "скукожылі" сусветна вядомых аўтараў дэтэктыўнага жанру (Эдгара По, Артура Конан Дойла, Агату Крысці, Жоржа Семіянона і інш.), што нават пяцітомны "Глумачальны слоўнік беларускай мовы" пад агульнай рэдакцыяй акадэміка Крапівы не дапаможа нашым старшакласнікам. Мяркуюць самі:

- твар **спрэс** у жахлівых кровападцёках (стар. 18);
- чорная **пярліна** Борджыяў (51);
- ён паваліўся ў **фатэль**; **фатэль** зарыпеў, як корпус карабля ў моры (75, 207);
- у свае рэчы апрануў Арналда і... павесіў яго ў **шатні**, нібыта плашч (77);
- тады я вырашыў скласці **тастамент** на карысць маіх трох кампаньёнаў (193);
- выйшла місіс Хупер з белай скураной **валізкаю** (217);
- калі я канчаў другую **філіжанку** кавы... (218);
- выняў стары **вацок** і глянуў туды (241);
- Я пра ўсё гэта напісала і паклала ў

капэрту (245) і інш.

Можна пагадзіцца з тым, што "коміны аглядзеў **камінар**", але так і цягнецца сама рука перажагнуцца, калі "**трунар** Альфонса Гарсія сказаў, што жыве на вуліцы Морг" (17). Цяжка зразумець, каго ж папрасіў герой навелы "Сабакаякі спіць" стаць побач — жанчыну ці рыдлеўку — у выказах: "З паветкі на другім канцы саду яна прынесла рыдлеўку. Я папрасіў яе, каб **яна** стаяла побач" (217). І падобных перакладчыцкіх "пярлінаў" надта ўжо зашмат у гэтым "Кінжале з крыламі".

Ды Бог з ім, тым "старым вацокам" дэтэктыўшчыны...

Зірніце на зусім "маладое" апавяданне маладой пісьменніцы ("Польмя", 1995 г., N 10). У ім аўтарка дзясаткі разоў вар'іруе любыя ёй формы слоў "ейны, -ая, -ае, -ыя": ейны Мікола, дотык, арган; ейная сяброўка, хата, трывога, сястра; ейнае святло, месца, захапленне, прызнанне, каханне, жыццё; ейныя паперы, абцасы, словы і інш. Пісьменніца так захапілася, што чытач наўрад ці сочыць ужо за светлым і таемным каханнем Ніны і Міколы.

Хай ужо "Газета Свабода" адвольна піша пра "Гішпанію ды залатыя **сігнэты**", на тое ж яна і ўзяла сабе свабоды столькі, колькі можа панесці. Толькі ж есць мяне чарвяк сумнення, а ці не патрэбен аматарам розных "спрэс" на іх гарачыя галовы халодны кампрэс? Інакш ці тое яшчэ будзе, калі беларусы ўслед за моўнай рэформай правядуць і рэформу графікі ды прыродуць з "музыкай" кірыліцы на "шляхетную" лацінку "... для самаідэнтыфікацыі і для пераадолення культурнай, псіхалагічнай і ідэалагічнай ізаляванасці ад Еўропы", як піша спадар Віталь Куплевіч у артыкуле "Патрэбная перспектыва" ("Наша слова", 1995 г., N 49).

Здаецца, яшчэ не прайшло і дзвюх пяцігодак, як сьлінны паэт і мой зямляк Леанід Дранько-Майсюк папярэджаў: "...мы павінны змагацца за ўдумлівага, і менавіта прыгожага, і менавіта зацікаў-

ленага беларускага чытача. Мы павінны думаць, навошта мы пішам і для каго..." ("ЛіМ" за 17.07.1987 г.). На жаль, у тлуме і турботах сённяшняй нялёгкай рэчаіснасці некаторыя айчыныя перакладчыкі і літаратары дзеля моды сваімі наватворамі здэкуюцца з гэтага цяжкіх, "зацікаўленага беларускага чытача". Хоць апошні і сам разумее, што "мове трэба вярнуць забранае ў яе" і спыніць русіфікацыю (паланізацыю), роўна як і яе мудрагелізацыю. Бо і культурная "эўрапеізацыя" роднай мовы павінна ўсё-ткі быць цывілізаванай ды разумнай, а найперш зразумелай мільёнам карэнных жыхароў Бацькаўшчыны.

Л. РАМАНЕНКА,

настаўнік-ветэран Рамельскай СШ

АД РЭДАКЦЫІ.

Дыскусія па моўных пытаннях у апошнія гады ў нас па сутнасці не згасла: яна цепліцца, як жар пад галавешкамі. Існуюць дзве супрацьлеглыя тэндэнцыі ў стаўленні да мовы: адны за вяртанне да "вытокаў", што на практыцы азначае архаізацыю, другія — за ўзважаны падыход, у аснове якога — пачуцці меры і разуменне спалучэнне ўсіх стыльвых плыняў.

Наш чытач Леанід Раманенка відавочна за другі кірунак, але ў сваім неспрыянні наватвораў і рэдкай — часцей запазычанай з іншых моў — лексікі ён, здаецца, залішне палкі.

Трошкі запознілася і шпілька ў адрас "Свабоды": незалежная газета нарэшце адмовілася ад прыватнага пачатку стагоддзя, што ніколі не пашкодзіла ёй у сэнсе папулярнасці.

Трэба ўсім нам прызнаць, што "мудрагелізацыя", як піша аўтар допіса, не на карысць ні ідэі, ні практычнай справе, ні іміджу беларушчыны. Праўда, у дачыненні да ўласна мастацкай творчасці нам лепей не быць катэгарычнымі...

РАССТАННЕ ПАСЛЯ СУСТРЭЧЫ

(Працяг. Пачатак на стар. 9)

Васіль налівае сабе поўную шклянку. Выпівае. І адразу пачынае кружыцца ў галаве. Можна, таму, што з раніцы нічога не еў.

- Дамоў сёння не паедзеш?
- І заўтра не збіраюся.
- Нешта дзіўнае.
- Дзіўнага няма. Цябе знайшоў.

Згубіў, потым зноў знайшоў...
Гэлін твар змурнее.

- Як мне цяжка тут. Каб ты ведаў...
- Я табе рабіў прапанову. Давай пажэнімся.

Гэля глядзіць на Васіля, звузіўшы вочы, з насмешкай.

- Хлопчык, пастаў тады крыж на сваім універсітэце. Думаеш, я не разумею...

Між імі нарэшце адбываецца тое, што ўчора...

- Больш не прыйду, — заяўляе Гэля. — Ты як шалёны...
- Ты абяцала напіцца.
- І піць болей не буду.
- Не ведаю, чаго хочаш?
- Сама не ведаю. З'ехаць бы куды-небудзь. Але ж ты са мной не паедзеш. Будзеш пісаць свае заметкі і здаваць экзамены...

— Ты таксама павінна здаваць экзамены.

- Пляваць я на іх хацела. Яшчэ не здала ніводнага...

Васіль пачынае злавашча. Сапраўды, чаго Гэля хоча? Да яго асабліва не хінецца. Ні разу ласкавага слова не сказала. У гэтым яна падобна на Алесю.

Ёй тут сапраўды цяжка. Але вольнаму воля. Няхай едзе, куды хоча. Але ці трэба дзеля гэтага рваць адносіны?..

- Не праводзь мяне, — просіць Гэля. — Пайду адна...
- Ідзі.

Яна парывіста апранаецца, вышмыгвае за дзверы.

Васіль адчувае: штосьці з Гэляй адбываецца. Але што? Фактычна новы разрыў адносінаў. Застаецца толькі чакаць. Ён, Васіль, уступіў у свет жанчын, а гэта, аказваецца, складаны, супярэчлівы свет.

Васіль выходзіць на ганак інтэрната. Вецер узмацняецца, ён глуха шуміць у галінах яблынь, груш, а ў нацягнутых тэлефонных дратах проста завывае. Раптам з дзвярэй інтэрната вышмыгвае Алеся Малейка. Ахінуўшыся визанай хусткай, яна нагадвае малую шэрую мышку. Дзіўна: Васіль не адчувае ніякай горычы. Калі на тое пайшло, не трэба яму ні Гэля, ні Алеся. Ён успамінае словы Скалоўскага-малодшага — настаўніка з Суражскай школы. Той гаварыў, што Алеся можа пайсці па руках. Відзець, пайшла ўжо. І ніякіх дакораў сумлення не адчувае. Бярэ магчымую даніну з маладосці...

Васіля агортвае горкая абьякавасць, безуважлівасць. Што б ні гаварыла Гэля, ён будзе пісаць заметкі і здаваць экзамены. Нічога другога яму не застаецца...

Не паказаўшыся ў рэдакцыі, Васіль выязджае з Мазыра. Зіма адсту-

пае, але нека павольна, марудна, неахвотна. Снег яшчэ пакрывае заліўныя сенажаці. На іх стала толькі больш праталін. Вось каб дождж пайшоў! За дзень ці два ён бы з'еў пацямянелы, заледзянелы снег.

У мястэчку — навіна. Яна б'е Васіля, нібы абухом. З пасады сакратара райкома камсамола зняты Сяргей Шугай. У райком партыі нехта падкінуў ананімку. Нібыта перш, чым рушыць у партызаны, Шугай месяц ці два працаваў настаўнікам. У пачатковай школе, якая нават паўгода не праіснавала.

Вось такія на свеце справы. Лабанчука знялі з рэдактарства, Шурко — з партыйнай работы і, нарэшце, Шугая — з камсамольскай. Не перастае круціць людскія лёсы праклятая акупацыя...

Войцкі выклікае ў райком партыі Соф'я Андрэенка, сакратар па кадрах. Яе некалі прыгожы, нават вытанчаны твар збляжэў, зміраў. Замужам яна не была і ўсю сябе аддае партыйнай рабоце.

Можна б, Войцкі згадзіўся стаць першым сакратаром райкома камсамола? Райком партыі яго падтрымае. Шугай быў выпадковы чалавек...

Не, Войцкі на такую пасаду не пойдзе ні пры якіх абставінах. Папершае, не здатны да арганізацыйнай работы і наогул яе не любіць. Па-другое, ён студэнт БДУ, летам мусіць скончыць трэці курс. Так што — дзякуй за давер...

У ХАЦЕ яблыку няма дзе ўпасці. Дом Бройдаў — у самым цэнтры Капыля, на местачковым рынку. Атынкаваны і пабелены знадворку, ён відзён здаля. Як бы запрашае да сябе: заходзь, чалавеча, не саромейся. Сама ж гаспадыня Сара — жанчына кампанейская, таварыская, любіць з людзьмі пагаварыць, а выкарыстаўшы зручны момант, дастаткам пахваліцца. А гэта, вядома, лепей рабіць, калі сябровак сабраць. Іх у Сары шмат і ўсе ёй роўны. Жонкі альбо сёстры, а часам і маці карчмароў, шынкароў, розных арандатароў, ліхвароў. Заўсёды ў доме Сары і радні гаспадары заезджага дома месца знойдзецца. Ды і як не запрасіць іх — не нейкая ж там галота!

Не церпіць Сара шаўцоў, краўцоў, гарбароў — усіх гэтых рамеснікаў, ці пярэкрыстаў розных, як любіць казаць. Ды і хіба ж можна ўспрымаць усур'ез гэту галыцьбу, якая не памятае свайго роду-племіні? Нездарма пра іх

толькі не прапусціць ніводнага слова.

— Тут, — Лейбчыха абвела ўсіх позіркам, — бачыць Эля на пагорку... больш за сотню тысяч чарцей і ведзьмаў...

У хаце — маўклівая цішыня. Шолам-Якаў ад хвалявання нават кончык языка прыкусіў.

Не ўстрымалася, праўда, Сара:

— Можна, больш за сотню?

Пачуўшы гэта, старая Лейбчыха так зірнула на гаспадыню, што тая ад гнеўна-пагрозлівага позірку ажно сцялася.

— Больш за сотню тысяч чарцей і ведзьмаў убачыў на пагорку Эля, — працягвала, як ні ў чым, Лейбчыха. — І ў кожнай ведзьме... І ў кожнага чорта з рота польмя шугала. А яшчэ вакол іх агонь палаў... Чорны гэткі, а вакол яго нячысцікі скачучы. Прыглядзеўся Эля ўважліва і ледзь не самлеў...

Пры гэтых словах і некаторым жанкам дрэнна стала... Пачалі хрысціцца, хапаць шырока раскрытымі ратамі паветра.

Страшна і Шоламу-Якаву, але ж ён...

біяграфія аўтара.

І так — Капыль трыццаціх гадоў мінулага стагоддзя. Незадоўга да гэтага, у 1827 годзе, з'явіўся адзін з указаў тагачаснага цара Мікалая I, паводле якога яўрэям пачалі браць у рэкрут, чаго дагэтуль не практыкавалася. Ахвотнікаў ісці служыць знаходзілася няшмат. Найперш ухільліся ад службы дзеці заможных сем'яў.

Старэйшына капыльскага кагала рэб Хаімка знайшоў з гэтага становішча выйсце, якім, дарэчы, карысталіся і ў іншых населеных пунктах. Шукалі наймітаў (калі-нікалі гэтую ролю выконвалі і самі члены кагала), якія лавілі на дарогах яўрэяў і за пэўнае ўзнагароджанне аддавалі іх у рэкрут. Адначасова рэб Хаімка паклапаціўся, каб заможныя дзеці ўвогуле знаходзіліся па-за ўвагай улад. Калі нарадзіліся хлопчыкі, іх проста не рэгістравалі ў так званых "сказках", а прасцей — метрычных кнігах. У дадатак хлопчыкаў з заможных сем'яў проста прыпісвалі ў бедныя. Вось

кнігах пісалася адно, а ў жыцці было інакш. Яўрэйскіх беднякоў зноў жа прыгняталі, і не ў апошнюю чаргу — супляменнікі. Тыя хто, як кажучы, выбіраўся ў людзі. Між іншым, пра гэта пісаў у свой час і ўраджэнец Капыля, крытык 60-х гадоў мінулага стагоддзя Абрам-Якаў Паперна: "Капыльскія патрыцыі, якія ганарыліся сваёй рэлігійнай вучонасцю, сваім дастаткам і знатнасцю, пазіралі зверху ўніз на рамеснікаў, благаолаў, падзёнчыкаў і іншых". Для зможнай ці лічылася ганейнай мець сваяка краўца, шаўца ці іншага рамесніка. Іншая справа — прадстаўнікі патрэбных прафесій. Тыя ж шынкары, карчмары, ліхвары. Апошніх, дарэчы вельмі паважала і маці Шолама-Якава.

І царскія ўлады да пары-да часу знаходзіліся на баку яўрэйства, вядома, багатага. Аднак паводле двух чарговых указаў Мікалая яўрэям забаранялася насіць традыцыйную нацыянальную сярэдневяжбовую вопратку. Хлопчыкаў у рэкрут пачалі браць з дзесяці-дваццаці гадоў. А як гэтыя ўказы праводзіліся ў жыцці, Мэндэле Мойхер-Сфорым праўдзіва расказаў у той жа аповесці "Шлёма, Хаймаў сын".

У адзін з дзён местачковыя ўлады загадалі Мойшэ Бройдэ сабраць усіх яўрэяў на плошчу. Не паспелі спалоханыя людзі разабрацца, што і да чаго, як ім прымуова пачалі стрыгчы бароды. Калі хто выказаў незадавальненне, а то і супраціўленне, яго жорстка білі. Прычыну падобных дзеянняў растлумачыў капыльскі асэсар Здраеўскі. Тут жа, на плошчы, ён заявіў: "З сённяшняга дня вы не маеце права насіць ні штраймел, ні кафтану, ні паясоў, ні жаночых турбану. Вы павінны апранацца паяннецку. Усіх дзяцей — у школы".

Гэта былі клопаты аб выхаванні, адукацыі. Але ў падобных школах дзецям стала не лягчэй, чым у хедэры. Праўда, бацька паклапаціўся, каб з Шоламам-Якавам займаўся спецыяльна нанятая яўрэйскі настаўнік — меламед Еся Рувен. Карысць давалі не самі заняткі па розных прадметах, а тое, што Рувен аказаўся цудоўным разбярком па дрэве і камені. Гэта таксама былі своеасаблівыя ўрокі — урокі прыгажосці.

Яшчэ ў падлеткавым узросце Шолам-Якаў зблізіўся не толькі з дзямі яўрэйскіх беднякоў, але і з іх бацькамі. Часта заходзіў да каваля Айзіка, сталяра Герца Кейлеса. Ды пра гэта таксама сказана ў аповесці "Шлёма, Хаймаў сын": "Наколькі бедна і панура выглядалі хаты рамеснікаў звонку, настолькі весела, ажыўлена часам у іх.

Вось стаіць, напрыклад, Іцык-кравец з прасам у руках і пачынае граць марш, адбываючы такт прасам, а чаляднікі, хлопцы вакол стала, спрытна працуючы іголкай, дапамагаюць, хто чым можа... Тут, у рамеснікаў, спяваюцца часта песні, якія яны самі складаюць. Гэтыя песні разыходзяцца потым па свеце, між людзей, трапляюць у вусны дзяўчат, служанак і набываюць назву народных..."

Як бы там ні было, а жыццё Шолама-Якава да чатырнаццацігадовага ўзросту праходзіла больш-менш бесклапотна. Але, як часта і бывае, прыйшла, калі яе менш за ўсё чакаюць, бяда. Нечакана цяжка захварэў і памёр бацька. На сямейнай радзе парайліся і, не пытаючы яго асаблівай згоды, накіравалі Шолама-Якава да багатых сваякоў у Цімкавічы, за некалькі верст ад Капыля. Аднак у чужым доме — не ў сваім. Маркоціўся Шолам-Якаў і ад таго, што ўпершыню быў разлучаны з блізкімі, а яшчэ — ад душэўнай адзіноцты: у сваякоў яго ніхто не разумее і радзімець асабліва не збіраўся.

Дзякаваць Богу, не надакучалі апекай. А яму толькі гэтага і трэба. Любіў паблукачы берагам рэчкі, завітваў у Скіп'ева, даручаючы свае думы векавому лесу. І ўсё ж цягнула дамоў. Аднойчы не стрываў, збег, нават не развітваючыся. Маці ж не ўзрадавалася, убачыўшы сына на родным падворку. А каб з ненавіснай ёй галыцьбой не хаўрусавалі, выршыла накіраваць сына на вучобу ў Слуцк. На той час там знаходзіўся адзін з буйнейшых на Беларусі ешыботы, чарговя па ступені рэлігійная школа пасля хедэра. А што ўяўляла сабой гэтая праслаўленая вучэбная ўстанова, лепш за У. Фінкеля, відаць, не скажаць: "Гэта была школа па выпрацоўцы сапсаваных, фальшывых крывадушнікаў, адвечных калек, грубых цынікаў "чарвякоў у хрэне". Гэта была феадальна-рабінская казарма, у якой муштравалася цэлая армія салдат для рабінскай алігархіі..."

Пра вучобу ў ешыбоце красамоўнае сведчанне пакінуў і сам пэндлянік: "Хлопцы, якія мелі хлеб ці грошы, гандлявалі, а тыя, хто не меў ні хлеба, ні грошай, займаліся крадзяжом, сядзелі і расказвалі адзін аднаму жудасныя гісторыі: пра разбойнікаў і волатаў, пра чараўнікоў і чарцей, што з'яўляюцца ўначы на полі і зводзяць людзей, пра мерцвякоў, якія пакадаюць свае магілы і блукаюць навокал і лечаць хворых людзей палывымі травамі ці мучаюць грэшнікаў..."

Дзякаваць Богу, што ўсе гэтыя жудасныя расказы (рыхтык старой Лейбчыхі) абуджалі фантазію, у далейшым аказалі добрую паслугу пры напісанні многіх твораў. А яшчэ, як бы мы сёння не збіраліся пераацэньваць мінулае, ешыбоцкія будні абуджалі ў Шолама-Якава нянавісць да прыгнятыяў. Бо насіле панавала і тут. І не толькі з боку выкладчыкаў. Не было згоды і паміж навучэнцамі.

(Працяг на стар. 14-15)

ЯЎРЭЙСКІ ДОН-КИХОТ

160 ГАДОУ НАЗАД У КАПЫЛІ НАРАДЗІЎСЯ МЭНДЭЛЕ МОЙХЕР-СФОРЫМ

ніхто добрага слова ў кагале не гаворыць. Іншая справа — яны, Бройды Муж Мойша — чалавек у грамадзе паважаны. Не абы-хто, а арандатар каробачнага збору (так называўся спецыяльны падатак на мяса, які яўрэйскае насельніцтва плаціла пры царызме. — А. М.). Сам старэйшына кагала рэб Хаімка з ім на роўных. А ці яна, Сара, сваім паходжаннем не можа пахваліцца? Блізкія яе сваякі — багатыя, пастаянна пры грашах. Ліхварствам займаюцца і пакрысе ў банкеры выбіваюцца. Хто ў Вільню падаўся, а хто ў Мінску ўладкаваўся, і кожны справу сваю ведае.

Запросіць Сара сябровак на вячоркі — глядзіш, у гурце і час хутчэй бяжыць. Лёгенька падміргае польмя лучыны. А жанкі не адно языкамі мянташаць, а і справу робяць. Гаворка толькі падмога ёй. Хто прадае, хто апранаху якую падшывае, а размова — быццам ручаёк вясновы. Непрыкметна з'явіўся, адкуль узяўся — дакладна сказаць нельга, аднак не спыніць яго. Усё больш гаманкім, шумлівым становіцца, нораў паказвае. Так і жанкі: адна не паспела выгаварыцца, як другая яе прыспешвае — дай і мне слова сказаць.

Якіх толькі гісторыі яны ні ведаюць?! І адна за другую страшэйшая. Асабліва, калі расказвае старая Лейбчыха. Адкуль толькі і ведае яна такія дзіўныя здарэнні і выпадкі?! Спраўды ўжо: з рога — усяго многа.

Толькі Лейбчыха ў хату, Шолам-Якаў спляшаецца заняць сваё звяклае месца ля прыпечку. І цёпла — як ні выстуджаецца за дзень печ, ды ад чарні цяплом патыхае. А галоўнае — зручна: сам ты нікому не перахаджаеш, сядзіш сабе ўнізе і толькі вушы "вострыш", каб самае цікавае не прапусціць. А яно акурат з прыходам Лейбчыхі і пачынаецца.

А старая пра ўсё здагадваецца. Заходзіць годна. Спярша здароўкаецца з гаспадыняй, а затым і з астатнімі. А праз якую хвіліну...

— Ці можаш ты, Сара, паверыць? — што б ні расказвала Лейбчыха, заўсёды звяртаецца непасрэдна да гаспадыні. Адказу яна пры гэтым не чакае, бо ён і непатрэбен. — Дык вер, Сара, не вер, а такое аднойчы адбылося, што і паверыць цяжка. Як кажа мой стары Есель: "Ты і сама не верыш таму, што гаворыш". А чаму гэта я, Сара, не веру? Каб Лейбчыха не верыла, Сара, дык навошта б Лейбчыха расказвала б? А таму Лейбчыха і расказвае, Сара, што ў тое, пра што расказвае, верыць...

Шолам-Якаў — сама ўвага. Сцішыўся, чакае, калі Лейбчыха да самага галоўнага прыйдзе. Чакаюць і ўсе, хто сабраўся ў хаце. Чакае і сама Сара Бройдэ. Чакаюць з вялікім нецярпеннем, бо ведаюць, наколькі ахочая Лейбчыха пагаварыць аб тым, што да самага галоўнага ніякага дачынення не мае. Нарэшце, яна, прыгадаўшы яшчэ некалькі разоў свайго Еселя і абзавуўшы яго пры гэтым не самымі лепшымі словамі, не менш разоў звярнуўшыся да Сары, як бы просячы далейшага дазволу расказаць, пачынае:

— У чалавек па імені Гаўрыла, які жыў у мястэчку...

Назва мястэчка для Шолама-Якава — не істотная. Як урэчце і для ўсіх астатніх. Хай сабе суседні Цімкавічы ці Грозатні, якое знаходзіцца з другога боку Капыля. Важна тое, што ў мястэчку адбылося. Адбылося ж, калі верыць Лейбчысе, васьмь што. У таго самага Гаўрылы нарадзіўся сын. А паколькі па яўрэйскім звычай трэба зрабіць хлопчыку абразанне, запрасіў Гаўрыла да сябе старога Элю, які добра ведаў гэтую справу. Жыў Эля непдалёку ад мястэчка. Узяў Эля з сабой слугу і абодва сабраліся ў дарогу. Амаль да самага мястэчка без прыгод даехалі. Нават першыя хаты паказаліся ўжо на пагорку.

— І тут... — пачуўшы гэта, Шолам-Якаў ажно прыўстаў. Ён даўно заचाкаўся, калі ж адбудзецца нешта надзвычайнае. Цяпер бы

мужчына, таму мужна трымаецца. Хіба што падняўся, прытуліўся да печы. А Лейбчыха, як быццам нічога такога, далей працягвае:

— Ледзь не самлеў Эля, калі ўбачыў, як нячысцікі перакідваюць з рук на рукі тое самае дзіця, да якога ён едзе. Іншы на яго месцы разгубіўся б, спалохаўся, ды не такі Эля. "Дай мне хутчэй выдзі, са маёй бутэлькі!" — загадаў ён слуге. А сам узяў сем нажоў, сем дошак, сем чаравікаў...

Як ні страшна Шоламу-Якаву, як ні цікава, а гатовы быў запытацца: адкуль жа гэтыя самыя нажы, дошкі і чаравікі ў Элі ўзяліся? Магчыма б, і асмеліўся, і запытаўся б, ды сустрэўся позіркам з маткаю. А Сара, бадай, і здагадваецца, што ў сына ў галаве. Так строга паглядзела яму ў вочы, што прапала ў яго ахвата пятацца пра тое ў старо Лейбчыхі.

А Лейбчыха і задаволеная, што на ўсіх жах навяла:

— У кожны чаравік паклаў Эля па адным нажы. Потым зняў свае чаравікі з ног, двойчы памыў рукі, выставіў наперад вялікі палец левай рукі і прамовіў: "Сілай святога духу гэтага і гэткага я здымаю чары з мужчын і жанчын, з чарцей і ведзьмаў, каб не было шкоды дзіцяці".

Зноў Шоламу-Якаву не па сабе, зноў карціць запытацца ў Лейбчыхі — ужо пра тыя сем дошак, якія ўзяў рэб Эля. Навошта яны яму, калі і без іх усё чынчынам абыйшлося? Але — маўчыць хлопчык. Нават у матчын бок не пазірае, ведаючы, што і гэтым разам яго празмерная цікаўнасць нічога добрага не абядае. Не церпіцца толькі Шоламу-Якаву хутчэй пачуць канец гісторыі.

— Толькі прамовіў Эля словы-закляцці, як усе чэрці і ведзьмы — усе да аднаго! — загінулі. А дзіця жывым-здоровым засталася. Узяў яго Эля з сабой ды і ў мястэчка хутчэй. Ubачылі ў хаце старога з дзіцем — вельмі здзівіліся. Кінуліся да парадзіхі, а калы яе заместа дзіцяці ляжаць салама і мякіна...

Жанкі перагаворваюцца, горача, усхвалявана абмяркоўваюць пачутыя. Нешта гаворыць і Лейбчыха. Відаць, збіраецца чарговую гісторыю расказаць, ды Шолам-Якаў цяпер не вельмі прыслухоўваецца да іх гаманы. Ён ужо з нецярпеннем чакае, каб усе хутчэй разышліся па хатах, і можна было легчы спаць. А там неўпрыкметку прабяжыць ноч, настане новы дзень і можна будзе бегчы да сяброў. Найперш — да суседкага Бенчы. Яны даўно пахаўрусавалі, ніякіх сакрэтаў адзін ад аднаго не маюць. Праўда, бацькам гэтае сяброўства не вельмі падабаецца. І бацька, і маці інакш як галотай сям'ю суседзям не называюць, таму і не падабаецца ім, што сын часта ходзіць да нейкага там рамесніка.

А Шоламу-Якаву што? Пасварыцца маці, паўшчывае бацька, затое Бенча яго заўсёды зразумее. Пагамоняць, падзеляцца сваімі сакрэтамі ды на рэчку Каменку, або ў лес, што адразу за ёй, убіраецца на пагорак.

Зрэшты, прывык Шолам-Якаў да таго, што часта бавіць час адзін. У Бенчы клопатаў хапае, даводзіцца памагаць бацькам па гаспадарцы, а яго, Шолама-Якава, ні бацька, ні маці надта не шломушаюць працаваць. Усяму свой час, мяркуюць, адно ўшчуваюць, каб лепей вучыўся...

Аднак вернемся ў колішні Капыль, паспрабуем убачыць яго такім, якім быў ён сто шэсцьдзесят гадоў назад. У гэтым дапамогуць кнігі Уры Фінкеля "Мэндэле Мойхер-Сфорым" і творы самога Мэндэля Мойхер-Сфорыма. Таго самага яўрэйскага хлопчыка Шолама-Якава, які стаў знакамітым пісьменнікам і выбраў сабе такі псеўданім (у перакладзе на беларускую мову ён азначае: Мэндэле-кніганоса). У творах яго вельмі шмат аўтабіяграфічнага матэрыялу, а што да аповесці "Шлёма, Хаймаў сын", дык яна — свайго роду мастацкая

атрымлівалася, што ў якога-небудзь капыльскага рамесніка восем, а то і больш дзяцей, якіх можна браць на ваісковую службу. І бралі, часам па двое-тroe з адной сям'і. Канечне, сыноў яўрэйскіх беднякоў.

Таму і адзін з капыльскіх старэйшын кагала Мойша Бройдэ, калі ў яго нарадзіўся сын Шолам-Якаў, не паспяшаўся запісаць яго ў метрычную кнігу. А калі нарэшце зрабіў гэта, дык прыпісаў хлопчыка не да сваёй сям'і. Так і з'явіўся ў Капылі Шолам-Якаў Абрамовіч. Пазней, стаўшы знакамітым пісьменнікам, ён прызнаваўся: "У нашай сям'і ўсталівалася думка аб тым, што я нарадзіўся ў канцы 1835 года". Аднак у энцыклапедычных даведніках называецца больш пэўная дата — 20 снежня 1835-га, а па новым стылі — 2 студзеня 1836 года.

Дапэтылівая, уражлівая душа хлопчыка назаўсёды ўвабрала многія падзеі, што адбываліся на той час у Капылі. Хаця падзеямі іх не заўсёды і назавеш. Мясцічка жыло звычайным местачковым жыццём, дзе кожны, як кажучы, навідавоку. Але ж гэта акурат і спрыяла таму, што, бадай, нішто не праходзіла міма позірку Шолама-Якава. Іншая справа, што далёка не заўсёды ён мог знайсці своечасова адказ на тое, што цікавіла яго, а часам выклікала і звычайны пратэст сумленнага маленькага грамадзяніна. Штодзённыя будні ставілі перад Шоламам-Якавам пастаянныя "чаму"?

Ці не гэтае жаданне дайсці, дакапацца, як кажучы, да першаасновы, ісціны, паступова і фарміравала характар, светлагледд. Ці не першае, на што звярнуў увагу падлетак, — неадпаведнасць паводзін многіх людзей: былі такімі, а перад іншымі выдавалі сябе зусім другімі. Не ў апошнюю чаргу гэта тычылася і старэйшыны капыльскага кагала рэба Хаімкі. Ні для кога не было сакрэтам, што ён — жорсткі чалавек.

Бедныя яўрэі баяліся яго, як чумы. А дома, калі ўдавалася набраць чарговых рэкрутаў з сыноў беднякоў, Хаімка разыгрываў самы што ні ёсць спектакль. Ён стомлена садзіўся ў вялікае скуранае крэсла, што засталася ў спадчыну ад бацькі, і пачынаў мармытаць малітвы. Пры гэтым Хаімка заліваўся горкімі слязямі. І калі б гэты нічога не ведаў пра яго хаўрусаванне з наймітамі, якія сочаць на дарогах за нявіннымі ахвярамі, падумаў бы, што гэта духоўна ачышчаецца сумленнейшы чалавек.

Вельмі далёкім было ад рэчаіснасці і тое, чаму навучаўся Шолам-Якаў у хедэры, куды ён пайшоў у шэсць гадоў. У розных свяшчэнных

ЯЎРЭЙСКІ ДОН-КІХОТ

НА ВЫШЭЙШЫМ УЗРОЎНІ МАЙСТЭРСТВА

Другі раз Міжнароднае біенале гравюры Josep de Ribera (Іспанія) становіцца месцам дэманстрацыі майстэрства для маладых мінскіх мастакоў. На апошняе III біенале (восень 1995 г.) былі дасланы 203 работы твораў розных краін свету, з якіх да экспазіцыі было адабрана толькі 45 твораў. Хаця мінскія мастакі не атрымалі прызоў, сваю актыўнасць і здаровы творчыя амбіцыі яны прадэманстравалі колькасцю ўдзельнікаў, а гэта значыць пэўным міжнародным прызнаннем самой сучаснай беларускай гравюры. Сярод удзельнікаў біенале — Ю. Алісевіч, В. Саўчанка, Э. Пешкаў, К. Селіханавіч, А. Басалыга, Г. Гардзіёнак, П. Татарнікаў, Т. Радзівілка. Дарэчы, гэта не толькі прызнанне мастакаў, але і нядаўня выпускнікі Беларускай акадэміі мастацтваў і нават цяперашнія студэнты.

Гэта не першы раз, калі з дапамогаю міжнародных біенале, трыенале, конкурсаў і г.д. мы мелі магчымасць упэўніцца ў далёка не сярэднім узроўні нашай мастацкай адукацыі, асабліва, што тычыцца графічнай школы. На жаль, у сусветнай інфармацыйнай прасторы Беларусь яшчэ застаецца "закрытай" краінай. І наш не ўдзел у многіх прэстыжных міжнародных мастацкіх мерапрыемствах сведчыць толькі пра складанасць, выпадковасць атрымання дадзеных і документаў на ўдзел. А гэта варты жалю — губляем магчымасць заваяваць аўтарэтыт, якога нам так не хапае ў сусвецце...

Міхал БАРАЗНА

На здымках: Э. Пешкаў. 1995 г. Студэнт V курса. "Магна матер" па К. Юнгу А. Басалыга. 1994 г. "Старая калода" з нізкі "Малая прырода".

ПОЛЬСКІ ПЛАКАТ АПОШНЯГА ДЗЕСЯЦІГОДДЗЯ

У Нацыянальнай мастацкай галерэі (былы Палац мастацтваў) Польскае пасольства ў асобе Саветніка пасольства Марэка Галкоўскага прэзентавала выставу польскага плаката апошняга дзесяцігоддзя. Гэтая выстава з Беларусі пачынае сваё падарожжа па іншых гарадах еўрапейскага рэгіёна.

Экспазіцыя выставы рыхтавалася да стогадовага юбілею польскага плаката. Прадстаўлены 43 мастакі, плакаты якіх адлюстроўваюць падзеі дэкады пералому — 1980-90 гг. і найноўшыя часы — 1994-95 гг. Пераважная большасць плакатаў адабрана самімі аўтарамі, многія творы атрымалі ўжо прызнанне ў Еўропе, унесены ў сусветныя каталогі. Частка з прадстаўленых на выставе мастакоў даўно прызнана, і не толькі на радзіме, вядучымі ў сваёй галіне (Г. Тамашэўскі, М. Кліс і інш.)

Выстава польскага плаката даўно чакалася беларускімі мастакамі. І спраўдзіла ўсе надзеі. Нягледзячы на зменнасць часу, польскі плакат цікавы сваёй графічнай лаканічнасцю, неардынарнымі вырашэннямі тэмы, яркай вобразнасцю і імгненнай зрокавай чытальнасцю. А галоўнае — і цяпер польскія мастакі-графікі не знізілі сваіх патрабаванняў і амбіцый у дачыненні плакатнага майстэрства.

Н. Ш.

(Працяг. Пачатак на стар. 13)

Мацнейшыя, больш фізічна здаровыя імкнуліся жыць за кошт слабых. Хітэйшыя падманвалі менш прыстасаваных да паўсядзённых будняў. Гэта асабліва давала аб сабе знаць у так званыя "дні". Паколькі вучні знаходзіліся не на поўным дзяржаўным забеспячэнні, яны звычайна хадзілі па гарадскіх дамах і пыталіся, ці нельга пасталавацца. На наступны дзень кіраваліся да новага гаспадара. Знаходзіліся больш увішныя, хто на тыдзень меў такіх дзён па чатырнаццаць... Таму і прадаваў іх сваім аднакласнікам.

У дзяцей выхоўвалі рэлігійныя фанатызм. Што самае цікавае, ніхто з падлеткаў надта і не праціўся. Хіба што Шолам-Якаў з яго ўражлівай душой, дапытлівасцю. Невыпадкова ў аповесці ён з болей гаспадар, як у Слуцку натоўп пакараў нявінную жанчыну. За тое, што ў горадзе лютвала дыфтарэя, якая забрала вельмі шмат дзіцячых жыццяў. Знайшліся тыя, хто западозрыў гэтую бедалагу ў чарадзеістве. Маўляў, размаўляла з нейкім незнаёмым мужчынам, адсюль і ўсе беды. А таму і забілі яе.

Праўда, калі б на месцы Шолама-Якава знаходзіўся хто-небудзь іншы, змог бы няблага ўладкаваць свой лёс. Справа ў тым, што на яго звярнуў увагу слупкі рэб Ейна, які меў сваю сінагогу. Да ўсяго ў яго была дачка-перастарка, якую з-за брыдкасці не хацелі браць за муж. Выбар спынілі на Шоламе-Якаве. Магчыма б, і быць яму жанатым, калі б у час заручын не адбыўся непрадказальны выпадак. Хлопец няўдала падчапіў відэльцам курчыную нагу, а тая "паляцела" і трапіла ў вока будучаю цесцю. Давялося Шоламу-Якаву назаўсёды развітацца з рэбам Ейнам. І са Слуцкам таксама, бо ў сценах ешыбота яму даўно стала невыносна цяжка.

Пайшоў Шолам-Якаў па свеце. Ажно ў Вільню трапіў: пажыў у багатага сваяка, крыху павучыўся ў мясцовым ешыбоце, ды — зноў захачалася дамоў. А тут маці чарговы раз выйшла за муж, упадабаўшы багатага арандатара-млынара з хутара Мельнікі, непадалёк ад Капыля. Айчыным наўрад ці ўзрадаваўся б вяртанню пасынка, калі б не падрасцілі свае дзеці. Таму і запрасіў Шоламу-Якава ў Мельнікі хатнім настаўнікам.

Нічога не заставалася — пагадзіўся. Спачатку не шкадаваў. Вакол хутара была вельмі маляўнічая мясцовасць. Вабіла да сябе вялікая рака. Ля млына вада з шумам і грукатам падала зверху, круцічы кола. І гэты шум вады выклікаў у Шолама-Якава нейкі спеасаблівы настрой. Надыва лірычны, узнісшы: хацелася сядзець на беразе, блукаючы ў думках у паднябессі. Што і рабіў неаднойчы, закончыўшы заняткі з дзецьмі. А яшчэ, як і ў Цімкавічах, блукаў па наваколлі. І, дзіва-дзіўнае, пачаў заўважаць, што ўсё часцей хочацца схіліцца над аркушам паперы, каб даверыцца ёй, выказаць тое, што не давала спакою.

Пачаў перапісваць тэксты песень, што чуў ад таго ж Іцкі-шаўца. А пасля... Уззяў за п'есу. Пісаў, здзіўляючыся, як новае захапленне авалодвае ўсёй істотай. Не можа здзіўляўся і таму, што пасля гэтай працы больш спакойна і ўсцешна становілася на душы. Быццам палёгку атрымліваў ад паўсядзённых трывог, ад жыццёвай неўладкаванасці. Як-ніяк, а час бег, узрост пад дваццаць набліжаўся. А па сутнасці не меў ніякага сталага прытулку, ды і занятку пакуль па душы не знайшоў.

Душы ж хацелася прастору, перамены абставін. Выпадкова Шолам-Якаў пазнаёміўся з нейкім кульгавым Аўрамелем. Той, як высветлілася, збіраецца на Валынь. Дык чаму б не паехаць разам з ім!

Ды, на бяду, уліп Шолам-Якаў з новым сябрам. Як у той прымаўцы: "Трапіў у нерат, ні ўзад, ні ўперад". Мала таго, што Аўрамель аказаўся звычайным жабраком, яшчэ прымусіў у дарозе прасіць міласціну. Добра яшчэ, што падгаварыў Шолам-Якаў ехаць у гэтую няблізкую дарогу сваю цётку з дзіцем — хоць блізкія душы былі поруч.

Меркаваў, што лягчэй стане ў Камянец-Падольску, дзе, ведаў, жыве яго даўні сябра з Грозава. Ды не аказалася таго ў горадзе, некуды выехаў. Узсім Шолам-Якаў рукі апусціў. Але — выпадкова сустрэў сябра на дарозе, калі проста падаўся з Камянец-Падольска абы-куды. Сябар запрасіў да сябе, і неўзабаве пазнаёміў Шолама-Якава з вядомым мясцовым дзеячам, настаўнікам, знаўцам бібліі Аўрамам-Бэрам Гатлоберам. Гэтае знаёмства і вызначыла далейшы шлях Шолама-Якава. Дзякуючы яму юнак пачаў вывучаць рускую і нямецкую мовы (уроки давала дачка Гатлобера), па-сапраўднаму зацікавіўся сусветнай літаратурай. Уззяў за напісанне трактатаў, у якіх унімаў надзённыя праблемы выхавання, асуджаў талмудскую адукацыю, выкрываючы яе дагматызм і схаластычнасць.

У 1857 годзе Шолам-Якаў дэбютаваў на

старонках газеты "Гамагід" ("Прапаведнік") з артыкулам "Ліст па пытаннях выхавання". Гэта было першае штотыднёвае выданне, разлічанае на яўрэйскага чытача, якое выходзіла ў мястэчку Лік у Прусіі.

Пра тое, што яго артыкул надрукавалі, даведаўся ад старэйшага брата Гірша, які жыў у адным з мястэчкаў Беларусі. Атрымаўшы ад Гірша разам з пісьмом нумар "Гамагіда" са сваім матэрыялам, вельмі здзіўся, бо ніякага артыкула рэдакцыі не прапаноўваў. А адбылося вось што. Шолам-Якаў не толькі рэгулярна паведмаляў брата аб навінах свайго жыцця, а і дзяліўся з ім сваімі поглядамі па розных праблемах. Надоечы вырашыў паразважаць аб праблемах выхавання. Атрымалася нешта нахшталт трактата. Перапісаў матэрыял і белавік адправіў Гіршу. Чарнавік жа пакінуў на пісьмовым сталі. З ім выпадкова пазнаёміўся адзін з камянец-падольскіх асветнікаў. Паколькі ў трактаце ён знайшоў арыгінальны меркаванні, вырашыў пераслаць ліст Гатлоберу, які на той час працаваў дацэнтам у Жытоміры. Гатлобер жа, у сваю чаргу, прапанаваў развагі Шолама-Якава рэдакцыі газеты "Гамагід", з якой падтрымліваў сувязі.

На гэты час Шолам-Якаў паспяхова здаў экзамены ў так званы "казённым" вучылішчы і атрымаў права займацца педагогічнай дзейнасцю. Але першая публікацыя рэзка змяніла яго жыццёвыя накірунак. Акрылены юнак вырашыў цалкам прысвяціць сябе публіцыстыцы. Пераехаў у Бярдзічаў, дзе пісаў артыкулы, розныя трактаты. У 1860 годзе выйшла яго кніга "Мірны суд", у якой малады аўтар палемізаваў з вядомым тады педагогам і пісьменнікам, аўтарытэтам у яўрэйскім асяроддзі Л. Цфейфелем. Не пагаджаўся з яго спробай адшукаць кампраміс паміж хасідызмам і асветай. Рабіў гэта тактоўна, аргументавана, чым адразу звярнуў на сябе ўвагу.

Здавалася б, пасля ўдалага дэбюту поспех новых публікацый нankanаваны. Але — першы раман Мэндэля Мойхер-Сфорыма "Бацькі і дзеці" не атрымаўся. Безумоўна, у многім сказалася творчая нявольніцтва аўтара. І ўсё ж, бадай, асноўная прычына была ў іншым. Раман з'явіўся на старажытнай яўрэйскай мове — іўрыт, просты народ якой не ведаў, размаўляў на ідыш. Мэндэле Мойхер-Сфорыму нічога не заставалася, як і ў сваёй творчасці пераходзіць на гэтую мову. Праўда, пры гэтым цудоўна разумеў, што падобным учынкам узніме "супраць сябе так званую грамадскую думку". Разумеў, аднак, і іншае: "Усведамленне карысці майго ўчынку ўзяло нарэшце верх над пачуццём памылковага сорама, і я сказаў сабе: няхай будзе тое, што будзе! Я буду змагацца ў першых шэрагах за гэты самы жаргон і буду ім служыць майму народу!"

Словы не разышліся са справай. У 1864—1865 гадах у пецярбургскім штотыднёвіку "Колмеваэсэр" ("Голас апавяшчаючы") быў апублікаваны першы твор Мэндэля Мойхер-Сфорыма на ідыш "Маленькі чалавечка". З гэтага моманту па сутнасці і нарадзіўся пісьменнік, які стаў пачынальнікам новай яўрэйскай літаратуры. Пазней другі класік яе Шолам-Алейхем называе Мэндэле Мойхер-Сфорыма яе дзядулем.

Так і з'явіўся на літаратурнай арэне "Мэндэле-кніганоса". З'явіўся, каб сказаць праўду пра яўрэйскі народ. Тую праўду, якую дагэтуль замоўчвалі. Пабудаваная ў форме маналога самога "маленькага чалавечка" багача Іцхока-Аўрэма, аповесць надзіва псіхалагічна-глыбока раскрыла саму душу яўрэйскага народа. Дарэчы, аўтар пра гэта прама сказаў ці не ў самым пачатку твора, укладаючы ў вусны галоўнага героя тое, што думаў сам: "...я ж таксама яўрэй, у мяне таксама, як кажуць, жывая душа і ў таксама хочацца да ўсяго прыслухацца, прынохацца, як і кожнай яўрэйскай душы. Гэта ж часта прыносіць карысць".

Аднак і аповесць "Маленькі чалавечка", і п'еса "Такса, ці Банда дабрадзеяў горада", апублікаваныя ў 1869 годзе, выклікалі пасутнасці атаку з боку таўстасумаў. Калі ў "Маленькім чалавечку" Мэндэле Мойхер-Сфорым толькі пачаў раскрывацца як сатырык, дык у "Таксе..." ён дасягнуў надзвычайнага поспеху ў выкрыцці тых, хто паразітаваў на сваім народзе. Давялося, уцякаючы ад праследвальнікаў, развітацца з Бярдзічавам і пераехаць у Жытомір.

Не пісаць Мэндэле Мойхер-Сфорым ужо проста не мог. У 1873 годзе з'явілася яго аповесць "Кляча". Гэты твор, як, бадай, ніводзін іншы ў яго, алегарычны. Малады чалавек Ісролік, які ўваходзіць у таварыства "Абарона жывёл", знайшоў некалькі жывую каняку, пачаў выходжаць яе, а тая раптоўна ўзяла дый загаварыла чалавечым голасам. Па просьбе Ісроліка каняка расказала пра

сваё жыццё, у якім былі адны здэкі, пакуты, панавалі несправядлівасць, голад, холад.

Гісторыя жывёлны, але хіба за яе лёсам не паўставаў лёс гэтых жа абяздоленых, забітых і забытых людзей?

Ад твора да твора расло майстэрства пісьменніка і ўсё новымі гранямі раскрываўся яго сатырычны талент. Гэта была сатыра, што вырасталася з самой рэчаіснасці, з паўсядзённасці яўрэйскага жыцця. Сімптаматична наконт гэтага прызнанне аўтара ў прадмове да рамана "Фішка Кульгавы" (пра татыпам у пэўнай ступені стаў той самы кульгавы Аўрамель, з якім некалі Шолам-Якаў падарожнічаў на Валыньшчыну): "Я пастаянна нахмуся з жабракамі, беднякмі, абяздоленымі. Перад маімі вачыма пастаянна носіцца торба, спаконвечная яўрэйская торба. Куды б я ні павярнуўся, усюды мне мроіцца торба; пра што б я ні задумаў расказаць, мне прыгадваецца торба".

Інакш кажучы, у цэнтры ўвагі Мэндэле Мойхер-Сфорыма як пісьменніка нязменна знаходзіўся лёс абяздоленых і пакрыўджаных, і гэтых людзей ён рабіў у асноўным героямі сваіх твораў. Як таго ж Фішку Кульгавы. Мала бяды, што ад нараджэння была, дык і новая навалілася. Жонка Фішкі (дарэчы, таксама інвалід — сляпая) папрашнічала. А тут ўзяла і здрадзіла мужу... На шчасце, Фішка мужна перанёс чарговае выпрабаванне лёсу. Да ўсяго знайшоў гэткую ж пакрыўджаную душу, як і сам. У Фішку закахалася гарбатая дзяўчына...

Сусветную вядомасць Мэндэле Мойхер-Сфорыму прынесла аповесць "Падарожжа Веняміна Трэцяга". Спачатку ў 1885 годзе твор быў перакладзены на польскую мову, затым над назвай "Яўрэйскі Дон-Кіхот" з'явіўся на рускай і чэшскай.

Спраўды, Венямін Трэці, які яго іспанскі папярэднік, дзівак і належыць ды тых Дон-Кіхотаў, якія заўсёды, не задумваючыся гатовы змагацца за справядлівасць. Пры гэтым часам трапляюць у камічныя сітуацыі. Ды такая ўжо душа ў іх — не столькі пра сябе дбаць, колькі пра іншых. Вось і Венямін разам са сваім папчэнікам Садзелам-баба (чым не Санча-Панса!) вырашыў шукаць тыя дзесяць старажытнай яўрэйскіх плямён, якія, паводле легенды, зніклі і пражываюць недзе за гарамі Цемры.

Аб папулярнасці аповесці сведчыць і тое, што яна была інсцэніравана і пастаўлена ў многіх тэатрах Еўропы. На сцэне ж Дзяржаўнага яўрэйскага тэатра ў Маскве ролю галоўнага героя нязменна выконваў славуты С. Міхозлс.

Калі паставіць поруч "Маленькага чалавечка", "Фішку Кульгавы" і нарэшце "Падарожжа Веняміна Трэцяга", то атрымаецца свайго роду трылогія. І звяном гэтага "ланцуга" стануць назвы населеных пунктаў, адкуль родам галоўныя героі. Дарэчы, ці не першым на гэта звярнуў увагу Шолам-Алейхем: "...тры сталіцы... фігуруюць ва ўсіх тварэннях Мэндэля Мойхер-Сфорыма і самімі назвамі дакладна вызначаюць усю сутнасць тагачаснага яўрэйскага гета... Глуск — невуцтва, Кабцанск — галеча, Тунеядаўка — беднякі без рамства, без працы, без занятку, лішня істоты на свеце".

У 1881 годзе Мэндэле Мойхер-Сфорым назаўсёды астался ў Адэсе. Займаўся не толькі творчай працай (у 1889 годзе былі надрукаваны першыя часткі рамана "Запаветнае кальцо", у 1899 — аповесць "Шлёма, Хаймаў сын"), а і педагогічнай дзейнасцю. У прыватнасці, узначаліў яўрэйскую школу. Памёр у глыбокай старасці — 8 снежня 1917.

Як бачым, зведаў і нягоды, і неразуменне. Але ж, ступаючы на літаратурную сцяжыну, наўрад ці мог разлічваць, што яна будзе высцелена рукамі. Праўда, ружы з'явіліся але значна пазней — тады, калі ногі ўжо былі абколаты шыпамі. Як у сувязі з гэтым не прыгадаць адно з прызнанняў "Мэндэля-кніганосы", што гучыць у яго "Нататках": "Здаецца, што з самага нараджэння я нанканаваны быў для ролі пісьменніка майго народа, а каб пазнаёміцца з яго жыццём, Бог сказаў: ідзі, птушачка мая, ляці па свеце і будзь самым нешчаслівым яўрэем".

Спраўды ўжо: да шчасця — праз няшчасце, да поспеху — праз пакуты, да справядлівасці — праз неразуменне. Хоць, калі разабрацца, дык і да сённяшняга дня справядлівасць у дачыненні да Мэндэля Мойхер-Сфорыма яшчэ цалкам не перамагла. Далёка не ўсе яго творы перакладзены нават на рускую мову, а што да беларускай...

Так і хочацца сказаць: "Перакладчыкі, дзе вы?"

Алесь МАРЦІНОВІЧ

САГРЭЭЦА СЭРЦА АД РОДНАГА

Першы год газеты беларусаў Латвіі "Прамень"

Паўсюль на прасторах былога Савецкага Саюза жыўць беларусы, спадзеючыся звязаць свой лёс з іншай дзяржавай, і спадзеючыся захаваць сваю нацыянальна-культурную адметнасць. Дзеля гэтага ствараюць беларускія клубы, суполкі, мастацкія калектывы, ладзяць радыёперадачы па-беларуску і выпускаюць перыядычныя выданні.

Адно з такіх — газета "Прамень", якую з канца снежня 1994 года выдаюць беларусы Латвіі.

Асноўная задача газеты, як было заяўлена ў звароце рэдакцыі да чытачоў, "з'ядноўваць беларусаў на глебе любові і павагі да ўсяго роднага, што нельга забыць, аб чым заўжды шчыміць беларускае сэрца". "Прамень" расказвае пра дзейнасць таварыстваў "Світанак", "Прамень", "Уздым" ды іншых аб'яднанняў нашых землякоў у Латвіі. Абмяркоўваюцца праблемы нацыянальнага культурнага жыцця, захавання беларускай адметнасці ў латышскім асяроддзі, адукацыі дзяцей і дарослых. "Прамень" паведамляе пра мастацкую студыю "Вясёлка", рыжскую беларускую школу, дзе працуюць мастак Вячка Целеш і пісьменнік Андрэй Гуцаў, нядзельную школу ў Даўгапілсе, фальклорны ансамбль "Надзея", іншыя акцыі нашых суродзічаў у розных гарадах Латвіі.

На старонках газеты ладзяцца

сустрэчы з беларусамі-прадпрымальнікамі, якія выдаткоўваюць грошы на падтрымку беларускага руху, з кіраўнікамі фірм, якія звязаны з нашаю Бацькаўшчынай.

За год выйшла 12 нумароў "Праменя". "Газета беларусаў Латвіі" стала штомесячнай. За год пабагацела ў ёй фотаздымкаў, малюнкаў на беларускую тэматыку — ад фоталюстрацый пра афіцыйныя падзеі, мерапрыемствы і святы да фотапояваў пра цудоўныя краявіды нашай зямлі. Дарэчы, шмат ілюстрацый прапануе да сваіх матэрыялаў пісьменнік Сяргей Панізнік.

Значнае месца ў "Прамені" адводзіцца інфармацыі пра Беларусь і з Беларусі. Гэта і паведамленні пра найбольш важныя падзеі ў палітыцы і эканоміцы краіны, і расказы пра цікавых людзей ды абмеркаванне найбольш балючых праблем Бацькаўшчыны. З трэцяга нумара з'явілася спецыяльная калонка "Як маецца, Бацькаўшчына?". Апроч эканамічных ды палітычных навінаў, друкуецца інфармацыя пра культурныя падзеі. Назаву тут толькі некалькі публікацый: "Якой жа будзе наша мова беларуская?" Ніла Гілевіча, нататкі пра II Міжнародны кангрэс беларусістаў разам з фрагментамі паасобных выступленняў, "Зямля, дзе Бог нарадзіўся" пазткі й перакладчыцы Любові Турбіной, расказ пра IV З'езд ТБМ "Крамольныя нататкі: мова і кілбаса" Лявона Шакаўца...

Выданне не толькі інфармуе, але й крытыкуе, раіць, прапануе. Ім не былі абыдзены ўвагаю такія мерапрыемствы, як рэфэрэндум, выбары, усё, што адбывалася пасля іх, дзейнасць беларускага прэзідэнта, становішча беларускае мовы, нацыянальнай культуры і адукацыі.

Асобная тэма — расказы пра беларуска-латышскія й латышскія ўзаемадачыненні, пра культурнае ўзаемадзеянне. Тут найбольш і найчасцей шчыруе С. Панізнік.

Супрацоўніца беларускага пасольства Інеса Плескачэўская ў артыкуле "Беларусы ў Латгалі: гісторыя і лёсы" падае шмат цікавага матэрыялу пра даўняе суседства двух народаў.

Газета расказвае пра беларускіх дзеячаў культуры, дае інтэрв'ю з імі. Можна тут згадаць публікацыі А. Каўруса пра Янку Брыля, падборку пра непаўторную Стэфанію Станюту, інтэрв'ю з Ядвігай Паплаўскай і Аляксандрам Ціхановічам, артыкул пра Уладзіміра Мулявіна.

"Прамень" актыўна перадрукоўвае альбо скарыстоўвае матэрыялы з перыядычных выданняў Беларусі. І гэта разумна, бо нашы суайчыннікі, на жаль, пазбаўлены магчымасці выпісваць перыядыку Беларусі.

Трэба спадзявацца, што "Прамень", запалены беларускімі патрыятамі ў Латвіі, не згасне, што будучы новыя нумары і новыя сустрэчы.

Уладзімір ПУЧЫНСКІ

Міхась ВЫШЫНСКІ

18 лютага 1996 года раптоўна памёр беларускі пісьменнік Міхась Вышыньскі.

Міхайл-Антонавіч Вышыньскі нарадзіўся ў горадзе Мінску 27 студзеня 1940 года ў сям'і настаўнікаў. Пасля заканчэння школы фабрычна-заводскага навучання працаваў мулярам на будоўлях сталіцы. У 1965 годзе скончыў філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Настаўнічаў на Брэстчыне і Міншчыне. Затым быў рэдактарам мастацкай літаратуры ў выдавецтве "Бела-

русь", рэдактарам аддзела прозы ў часопісе "Нёман", а ў 1970-1975 гг. працаваў рэдактарам вяснянкі для дзяцей і юнацтва Беларускага радыё.

Літаратурную дзейнасць Міхась Вышыньскі пачаў у 1959 годзе: у перыядычным друку з'явіўся яго першы нарыс. З гэтага часу творы празаіка — апавяданні, апавесці, нарысы пастаянна друкуюцца на старонках беларускіх выданняў. Першы зборнік прозы Міхася Вышыньскага "Вокны ўначы" ўбачыў свет у 1969 годзе. Неўзабаве выйшлі з друку наступныя кнігі аўтара: "На павароце" (1973), "Крыніца, светлая вадзіца" (1979), "У полі, за сялом..." (1981), "Людзі вясны" (1982).

Мастацкім словам Міхась Вышыньскі сцвярджаў у сваіх кнігах галоўнае ў жыцці кожнага: чалавечнасць, імкненне да дабрыві і справядлівасці.

Светлая памяць аб Міхасю Вышыньскім назаўсёды застанеца ў сэрцах тых, хто ведаў яго.

Саюз пісьменнікаў Беларусі

Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь глыбока смуткуе з прычыны смерці заслужанага артыста Беларусі, актрысы Нацыянальнага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы АЛЯКСЕЕВАЙ Таццяны Назар'еўны і выказвае спачуванне родным, блізкім і калегам нябожчыцы.

Саюз беларускіх пісьменнікаў глыбока смуткуе з прычыны смерці Станіслава Эдуардаўна ШПАКОЎСКАЙ — жонкі выдатнага беларускага пісьменніка Язэпа Пушчы і выказвае спачуванне родным і блізкім нябожчыцы.

Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь выказвае спачуванне мастацкаму кіраўніку — дырэктару Рэспубліканскага тэатра беларускай драматургіі "Вольная сцена", заслужанаму дзеячу мастацтва Беларусі МАЗЫНСКАМУ Валерыю Яўгенавічу з прычыны напатакушага яго гора — смерці бацькі.

ДЫК ХТО Ж ЯНЫ, ЕЗУІТЫ?

Адказ на гэтае і іншыя пытанні, што тычацца дзейнасці манаскага каталіцкага ордэна "Таварыства Ісуса" (езуіты, як вядома, ад лацінскага "іезус", што азначае Ісус), дае ў кнізе "Многія прыйдуць пад імем маім" (выдавецтва "Полымя") Станіслаў Цярохін. Гэта, па сутнасці, уся гісторыя езуіцкага руху з часу яго ўзнікнення па сённяшні дзень. Аўтар, выкарыстаўшы багаты матэрыял, належным чынам сістэматызаваўшы яго, імкнецца аб'ектыўна разабрацца, што ўяўляў сабою гэты манаскі ордэн, якія задачы ставіў перад сабой, чаго дасягнуў.

Гаворка пачынаецца з таго, як у 1520 годзе калі, як сведчыць гісторыя, "іспанскі кароль Карлас I, ён жа імператар Свяшчэннай Рымскай імперыі Карл V" ...развязаў вайну з Францыяй". У час адной з сутычак быў цяжка паранены малады афіцэр Інгыа Лопес дэ Рэкальдэ. Застаўшыся без справы, не маючы магчымасці працягнуць вайсковую кар'еру, ён не мог прыдумаць нічога лепшага, як прысвяціць сябе служэнню Богу. А каб згуртаваць прыхільнікаў, ства-

рыў свой ордэн. Праўда, узнік ён пазней, праз шмат гадоў, толькі ў 1534-ым, тады ж колішні афіцэр і памянаў сваё прозвішча, ператварыўшыся ў Ігнаца Лаёлу.

Паколькі кніга мае падзагалавак "Езуіты на Беларусі", С. Цярохін асноўную ўвагу скіроўвае на высвятленне таго, наколькі гэты ордэн аказаў уплыў на жыццё беларускага народа. Сумнення не выклікае — вялікае. На думку С. Цярохіна, гэта была "дагматычная сіла": "Адчувальны след пакінула яна і ў гісторыі нашага народа, перайначыла традыцыйны лад жыцця многіх тысяч беларусаў — адных узнесла на вяршыню тагачаснай грамадскай піраміды, другіх увяла ў чароўны свет навукі і прыгожага пісьменства, трэцім, што складалі пераважную большасць, нахавала цяжкую, непрыглядную долю, а некаторых, як напрыклад, Казіміра Лышчынскага, выракла на заўчасную смерць у росквіце фізічных і творчых сіл".

Не адмаўляе С. Цярохін і таго, што езуіты шмат садзейнічалі развіццю навукі, асветы, літаратуры. Праў-

да, ён тут жа ўдакладняе, што ўся сістэма езуіцкай адукацыі мела ярка выражаную скіраванасць — выходзіла менавіта каталіцкі светлагляд, адданасць "Таварыству Ісуса", а іншадумства сурова каралася.

С. Цярохін не згаджаецца з тымі, хто сцвярджае, што сябры гэтага ордэна з'яўляліся ледзь не абаронцамі беларускай мовы. Аднак усё ж хацелася, каб палеміка гэтая вялася больш аргументавана, з выкарыстаннем выказванняў, што выклікалі ў аўтара нягэду.

Апошняя кропка ў развагах С. Цярохіна пастаўлена 1820 годам, а тады, як вядома, езуіты былі выгнаны з Расіі. Мімаходзь аўтар згадвае, што гэты ордэн і па-сённяшні дзень з'яўляецца ў свеце вельмі ўплывовай сілай. Ды гэта ўжо, як кажучы, тэма новага даследавання. Кніга ж, якая выйшла, безумоўна, зацікавіць і тых, хто поглядае С. Цярохіна падзяляе, і тых, хто з ім захама паспрачаецца, а то і зусім не згодзіцца.

Е. ДРОМІН

ПОРУЧ З ВАРТАСЦЯМІ

Завяршана выданне шасцітомнага слоўніка "Беларускія пісьменнікі". У ім падаюцца звесткі пра творчасць прыкладна 1100 літаратараў, якія працавалі ў беларускай літаратуры на працягу некалькіх стагоддзяў. Выкананы вялікі аб'ём працы. Матэрыялы збіраліся не толькі ў Беларусі, але і ў бібліятэках блізкага і далёкага замежжа. Дапамогу аказвалі навукоўцы з Масквы, Сафіі, Прагі, Варшавы, Будапешта, Берліна, Харбіна, Нью-Йорка. Слоўнік працягла час будзе служыць даследчыкам беларускай літаратуры і проста цікаўным чытачам як каштоўная крыніца інфармацыі.

Безумоўна, вартасці гэтага выдання відавочныя. Аднак жа не ўсё ў слоўніку бездакорна. Гэта і зразумела — ахапіць неахопнае, як кажучы, немагчыма. Тым больш, калі прысешвае час. Таму, думаецца, пойдзе толькі на карысць, калі чытачы ўважліва паставяцца да гэтага выдання, выкажучы свае заўвагі. Ёсць некаторыя і ў мяне.

У свой час я пазнаёміўся з творчасцю маладога пісьменніка Паўла

Левановіча, які загінуў на фронце ў 1943 годзе. Адраду ж кінулася ў вочы адсутнасць у бібліяграфіі многіх яго публікацый. Прычым з крыніц, якія не трэба шукаць за морам — акіянам — яны захоўваюцца ў Мінску.

Не названы многія артыкулы пісьменніка з газет "Советская Белоруссия", "Чырвоная змена", часопіса "Работніца і калгасніца Беларусі" за 1938 год.

У жніўні 1939 г. П. Левановіч надрукаваў у "Чырвонай змене" "Запіскі турыста" з Каўказа ў трох частках. Першыя дзве публікацыі (8 і 12 жніўня) называюцца, а трэцяя "Зялёныя мыс" (22 жніўня) у бібліяграфіі няма.

Як карэспандэнт гэтай газеты пісьменнік удзельнічаў у паходзе Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь і надрукаваў у "Чырвонцы" шэраг матэрыялаў: 22 кастрычніка — апавяданне "Каліна-ягада", 24 кастрычніка — інфармацыю "Знамянальны дзень", 28 кастрычніка — "Невыказнае", 2 лістапада ў саўтарстве з Д. Клябанавым — артыкул

"Адзінства, сіла і магутнасць: 70-тысячная дэманстрацыя ў Беластоку", 24 лістапада — замалеўкі "Дзве сустрэчы". Гэтыя матэрыялы не пададзены. Затое публікацыя апавядання "Нерпа" названа ў "Чырвонай змене" двойчы — 24 жніўня 1938 і 1939 гадоў. У сапраўднасці ж твор змяшчаўся ў 1939 годзе.

Часта друкаваўся пісьменнік у "Чырвонай змене" ў 1940 годзе, аднак многія матэрыялы не зарэгістраваны. Абмінуты і многія публікацыі таго ж года ў газеце "Піянер Беларусі".

Не названа грунтоўна рэцэнзія Тодара Алесіна "Добрая кніга" на першы і, на жаль, адзіны зборнік П. Левановіча "Дружба" ("Чырвоная змена", 28 лютага 1939 г.).

Сустрэкаюцца недакладнасці ў назвах твораў.

У бібліяграфіі пададзена 51 публікацыя ў перыядыцы. Не пададзены 22 публікацыі. Ці не завялікая такая суадносіна для энцыклапедычнага выдання?

Георгій ЮРЧАНКА

БЕЛАРУСКІ ФОНД СОРАСА абвясчае КОНКУРС ДАСЛЕДВАННЯ ПА САЦЫЯЛЬНЫХ НАВУКАХ

У МЕЖАХ ПРАГРАМЫ «ГРАМАДЗЯНСКАЯ СУПОЛЬНАСЦЬ»

Да ўдзелу ў конкурсе запрашаюцца даследчыкі ў наступных галінах:

САЦЫЯЛОГІЯ

- Фарміраванне суб'ектаў грамадзянскай супольнасці
- Сацыяльныя механізмы станаўлення рынкавых адносінаў
- Пераадоленне стэрэатыпаў таталітарызму ў масавай свядомасці

ПАЛІТАЛОГІЯ

- Станаўленне дэмакратычных інстытутаў
- Сацыяльна-палітычныя канфлікты
- Знешнепалітычныя прырытэты Беларусі

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ ХХ СТАГОДДЗЯ

- Праблема фарміравання эліты беларускага грамадства
- Палітычныя партыі і рухі Беларусі
- Гісторыя прадпрымальніцтва і сацыяльна-эканамічных пераўтварэнняў у Беларусі

ТЭРМІН РЕАЛІЗАЦЫІ ПРАЕКТА не павінен перавышаць адзін год.

ПРАЕКТЫ НЕ МОГУЦЬ НАСІЦЬ камерцыйны характар. У межах конкурсу НЕ БУДЗЕ ФІНАНСАВАЦЦА выданне рукапісаў і манаграфій.

Пераможцы конкурсу атрымаюць падтрымку ў выглядзе невялікіх грантаў і тэхнічнай дапамогі на рэалізацыю праектаў.

АДНА З КЛЮЧАВЫХ УМОЎ падтрымкі праекту - абавязальства аўтараў азнаёміць як мага больш шырокае кола насельніцтва з вынікамі даследаванняў праз выступленні ў сродках масавай інфармацыі і распаўсюджванне інфармацыяна-аналітычных матэрыялаў.

Тэрмін разгляду заявак - два месяцы з дня заканчэння конкурсу.

Форму заяўкі і дадатковую інфармацыю Вы можаце атрымаць у Беларускім Фондзе Сораса па адрасу: 220027 г. Мінск, пр. Ф. Скарыны, 65, корпус 11а БДПА, пакой 517а, з 10.00 да 13.00 і з 14.00 да 17.00 у працоўныя дні.

Заяўкі, складзеныя не па форме, не прымаюцца.

Заяўкі прымаюцца да 27 сакавіка 1996 года.

Просім даслаць іх па пошце на вышэй названы адрас

Беларускага Фонду Сораса, з пазнакай

"Конкурс даследаванняў па сацыяльных навукках".

ЛЮДЗІ, неабякава да гісторыка-культурнай спадчыны па прафесійным абавязку ці па стану душы, ставяцца да яе зберажэння зусім па-рознаму. Ёсць нават такія, што праблему існавання помніка архітэктуры лічаць за лепшае вырашаць па-гэрастратаўску: няма помніка — няма і праблемы, а сам знішчальнік, не выключана, увойдзе ў гісторыю, хаця б і з негатывага боку.

Гэтая тэндэнцыя ў адносінах да матэрыяльнай культуры

таў у Полацку, уніяцкія цэрквы ў Глыбокім і Оршы і іншыя.

Відавочна, што гэтая даўняя тэндэнцыя ў адносінах да гісторыка-культурнай спадчыны — тэндэнцыя яе фізічнага і маральнага знішчэння — жыве і развіваецца ў часе, мяняецца адпаведна яму, а іншы раз нават пераганяе яго. Як вядома, мы, беларусы, першымі павінны былі ўвайсці ў "камуністычнае заўтра", выракаючыся сваёй нацыянальнай гісторыі...

Але ёсць і іншы характар

Але "прагрэсісты" сцвярджалі пра неабходнасць стварэння на гэтым месцы "транспортной артерии, дублирующей проспекта". На сённяшні дзень замест камернай малапавярховой забудовы з маляўнічымі інтымнымі дварыкамі мы маем надзвычай няўдалы ў архітэктурных і горадабудаўнічых адносінах жылёва-гандлёвы комплекс, узведзены па праекце архітэктара С. Мусінскага. І гэта не толькі мае асабістае меркаванне. Характэрна, што ў Галоўмін-

крыху выступаў за сучасную так званую чырвоную лінію апошній. Каштоўныя навуковыя звесткі па гісторыі гэтага будынка знайшоў У. Дзянісаў, які даказаў, што ў ім у свой час размяшчаўся першы ў Мінску гарадскі тэатр. Матывацыяй будынка яго зносу было тое, што будынак, з аднаго боку, знаходзіўся ў аварыйным стане, а, з другога, перашкаджаў магчымым пашырэнню адміністрацыйна-фінансавай установы ў квартале паміж вуліцамі Герцэна, Гандлёвай і Музычнага завулка пад прыкрыццём канцэпцыйна-фінансавых устаноў у будынках XVII—XVIII стст. замест драўлянай падлогі кладзецца лінолеум, збіваюць фрагменты фрэскавых роспісаў і ляпніны, забываюць зрабіць прафіляваны карніз, не аднаўляюцца першапачатковыя канструкцыйныя скляпенні і кроквенныя дахавыя, што зневажае архітэктурны мастацтва і рэстаўрацыю як навуку. Акрамя таго неправамерна шырока практыкуецца поўная разборка рэстаўруемых аб'ектаў і ўзвядзенне на іх месцы муляжоў, якія ўжо нельга лічыць помнікамі доўгавечнасці.

і ў асноўных рысах захавалася да нашага часу, што само па сабе унікальна для некалькіх правінцыяльнага горада, які стаў сучаснай сталіцай Беларусі. Абрыв тэрыторыі квартала, блізка да трохкутніка, абумоўлены характэрнай для пераходу феадалізму веерападобнай трасіроўкай вуліц, што ішлі ад гандлёвай плошчы ў цэнтры да поймы Свіслачы. Існуючая пераважна двухпавярховая забудова квартала мае традыцыйны для гістарычных гарадоў перыметральны характар. У сувязі з "памерай на валокі", праведзенай яшчэ прыканцы XVI ст., тэрыторыя ўнутры квартала была падзелена на прысядзібныя ўчасткі і ніколі не мела капітальнай забудовы.

Кампазіцыйнай дамінантай квартала з'яўляецца трохпавярховы будынак па Музычным завулку, 5, узведзены ў канцы XVIII — пачатку XIX ст., так званы "Дом масонаў" — помнік архітэктуры рэспубліканскага значэння. Ды і ўвесь квартал як горадабудаўнічае ўтварэнне з'яўляецца помнікам рэспубліканскага значэння. Ён уваходзіць у гісторыка-запаведную зону Верхняга горада і падлягае абудова паводле агульнага генеральнага плана рэгенерцыі і прыстасавання гістарычнага цэнтры Мінска, які на час правядзення конкурсу афіцыйна не быў зацверджаны. І дагэтуль канчаткова не вызначана канцэпцыя абудовы азначанага квартала.

Я выступала экспертам гэтага конкурсу, неаднаразова выказвалася аб яго несвоечасовасці, неправамоцнасці і навуковай недасканаласці, але конкурс усё ж адбыўся і былі падведзены яго вынікі. Пераможцам як зноў прызнаны праект архітэктара А. Сцяпанавы, заснаваны на прынцыпе асабліва агрэсіўнага кантрасту з гістарычным гарадскім асяроддзем. Праектаваны ім будынак рэзка дэфармуе аб'ёмна-прасторавую структуру квартала, падаўляе яго кампазіцыйную дамінанту, разбурае сілуэт, затое, галяблены яшчэ на некалькі паверхаў у зямлю, дае найбольшую колькасць "банкаўскіх" плошчаў. Мiane супакойваюць, што гэта ўсяго толькі конкурс, гульня такая, але позіркам Ксандры я ўжо бачу новую ахвяру "прагрэсістаў".

Гэта складанае пытанне: чаму мэтазакранаю палітыку знішчэння помнікаў культуры часцей за ўсё праводзяць рукамі саміх архітэктараў? Чаму большасць з іх не памятае першы завет архітэктара: "Паважай суседа і папярэдніка!", які чуоць на першай жа лекцыі па сваёй прафесіі? Шырока вядомы завет урачоў: "Не нашкодзь!". Сэнс завета сапраўднага дойдзі, які стварае для людзей фізічны і эстэтычны камфорт, амаль той жа: "Не пашкодзь гістарычнае асяроддзе, створае да цябе, не пашкодзь духоўны набытак нацыі і яе генетычную памяць!" І яго неабходна свята выконваць, як і памятаць геніяльнае выказванне М. Гоголя: "Архітэктурна — той жа летапіс свету: яна гаворыць тады, калі ўжо змоўкнуць і песні, і паданні... Хай жа яна, хаця б рэзткімі, з'яўляецца сярод нашых гарадоў у такім выглядзе, у якім яна была пры адышоўшым ужо народзе. Каб пры поглядзе на яе прышла да нас думка аб мінулым яго жыцці і перанесла б нас у яго побыт, у яго звычкі і лад мыслення, і выклікала б у нас удзячнасць за яго існаванне, што стала прыступкай нашага ўласнага ўзвышэння".

Тамара ГАБРУСЬ

ПЛАЧ КАСАНДРЫ

ДЗВЕ ТЭНДЭНЦЫ У СТАЎЛЕННІ ДА ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАЙ СПАДЧЫНЫ

Беларусі мае ўжо даволі даўняю гісторыю і сацыяльна-ідэалагічную аснову. Яшчэ ў сярэдзіне мінулага стагоддзя чыноўнікамі "северо-западных" губерній і афіцэрамі Расійскай імперыі ініцыравалася масавае знішчэнне альбо перабудова ў псеўдарускім стылі каталіцкіх, уніяцкіх і нават старажытных праваслаўных храмаў з нацыянальнымі рысамі ў архітэктурным абліччы з прычыны іх "ветхості" і "безобразнага віда" (на думку тых жа афіцэраў).

У першыя гады савецкай улады, у перыяд татальнай барацьбы з рэлігіяй, як "опіумам для народа", і гэты фігавы лісток быў адкінуты. Знішчэнне помнікаў кultaвага доўгавечнасці стала лічыцца справай нават прагрэсіўнай. Як ні парадасальна, гэтую адкрытую ваханалію прыпыніла Вялікая Айчынная вайна. Сумы кантрыбуцый, накладзеных на гітлераўцаў за варварскае знішчэнне матэрыяльных каштоўнасцей, сярод якіх паміжнародных крытэрыях вылучаліся помнікі духоўнай гісторыі, архітэктуры, мастацтва, крыху ацвярозілі ўласных знішчальнікаў, але ненадоўга.

На тэхнічныя пафасам аднаўлення, аўтары пасляваенных генеральных планаў напалі разбураных гарадоў мала лічыліся з ацалелай гістарычнай забудовай. Гэтая ж тэндэнцыя яшчэ больш імкліва раскручвалася ў 60-я гады пад лозунгам стварэння камуністычных "блакітных гарадоў" з шырокімі проспектамі і мікрараёнамі тыпавых панельных дамоў, якія пазней назвалі "хрушчобамі". У тыя гады знішчаны найбольш старажытныя і адметныя ў мастацкіх адносінах нашы святыні ў Гродне, Мінску, Магілёве і многіх іншых гарадах з санкцыі наменклатурных (сярод іх былі "жаслаўскія" і "народныя") архітэктараў. Гэта, напрыклад, Дабравешчанская царква ў Віцебску, касцёл і калегіум езуі-

стаўлення да гісторыка-культурнай спадчыны, які ў адрозненне ад прыгаданага "прагрэсіўнага" можна вызначыць як "кансерватыўны". У дачыненні да архітэктурна-рэлігійнага комплексу ў Жыровічах я аднойчы пачула выраз: "намоленнае месца" — надзвычай трапае вызначэнне акумуляцыі духоўнай энергіі, што адбываецца ў месцах доўгага і актыўнага выкарыстання помнікаў сакральнага доўгавечнасці. І не толькі яго. У зонах гістарычнай забудовы захоўваецца спрасаваны ў часе духоўны вопыт нашых продкаў, які ўспрымаецца на ўзроўні "калектыўнага падсвядомага". Менавіта наяўнасць гэтага метафізічнага моманту ў мастацтве з'яўляецца адным з галоўных фактараў у фарміраванні менталітэту нацыі. І таму неабходнасць аўтэнтычнасці ў захаванні гісторыка-культурнай спадчыны ўжо даўно зразумела ўсё цывілізаванае чалавецтва, што і зафіксавана ў міжнародных канвенцыях і хартыях.

Нягледзячы на тое, што большая частка нашага грамадства, безумоўна, зацікаўлена ў фарміраванні паважлівага стаўлення да зберажэння тых малых рэштак гісторыка-мастацкай спадчыны беларускага народа, якія нам засталіся, у рэальнасці, на жаль, увесь час пераважае дзейнасць "прагрэсістаў". Больш за тое, грамадства, як той скульпы, за іх актыўнасць плаціць двойчы: нясе і матэрыяльныя, і маральныя страты. Свядомыя грамадзяне, якія прадбачаць гэта, выступаюць у ролі Ксандры: яны галосіць, але іх быццам ніхто і не чуе.

Паназіраем барацьбу двух адзначаных тэндэнцый на прыкладзе паступовага знішчэння (ці рэгенерцыі?) гістарычнага цэнтры Мінска. Напачатку 70-х гадоў у ролі Ксандры выступаў З. Пазняк, які ўздымаў голас у абарону гістарычнай забудовы Нямігі і навакольных вуліц.

скархітэктуры (тады ГалоўАПУ) гэта разумелі ад самага пачатку, але праект комплексу "стоіць вельмі дорага, каб мы маглі ад яго адказацца, дае хорошае разуменне яго несавершенства". Паказальнае прызнанне чыноўніка-прагрэсіста, ці не так? Лёс Нямігі быў вырашаны. Але ці вырашаны набалелыя транспартныя праблемы? Відавочна, што не.

Дарчы, праблемы транспарту, паркоўкі, размеркавання пасажырскіх і грузатакаў і г. д. на працягу апошняй чвэрці стагоддзя з'яўляюцца галоўнымі аргументам "прагрэсістаў". І вось што дзіўна: нягледзячы на тое, што перавага аддаецца транспартным праблемам, а не захаванню гісторыка-культурнай спадчыны, ні тыя, ні другія не вырашаюцца прафесійна. Пры праектаванні другой лініі Мінскага метрапалітана Э. Вецер гораха выступала супраць пракладкі яго трасы праз археалагічныя пласты Ніжняга рынку, пад архітэктурна-мастацкім ансамблем "саборнай часткі" Верхняга горада, пад Кальварыйскімі могілкамі. Яна папярэдзвала аб магчымых незваротных стратах гісторыка-культурных каштоўнасцей, але — яе не пачулі. Пракладка метро прывяла да аварыйнага стану і канчатковага разбураўня помніка архітэктуры XVIII—XIX стст. — комплексу жылых дамоў NN 19—21 на плошчы Свабоды. Станцыя метро "Няміга" дрэнажыруе 9-метровы культурны пласт Ніжняга рынку, што прыводзіць да гніення драўляных канструкцый археалагічных рэштак старажытнага Мінска, а сама станцыя існуе ў ненадзвычайным вільготнасным рэжыме.

Яшчэ адзін прыклад. У 1984 г. на вачах уражаных мінчан адначасна быў знесены сціплы, але дабротны на выгляд будынак на рагу вуліц Леніна і Інтэрнацыянальнай, адзіным грэхам якога было тое, што ён

да новага тысячагоддзя наўрад ці адбудзецца, але ўжо колькі разоў на розных архітэктурных нарадах абмяркоўвалася абсурдная ідэя імітацыі фасада знесенага будынка на праекце "навабудзе". Разглядаўся таксама праект імітацыі рэшткаў знесенага пасля вайны дамініканскага касцёла, аднаўленню якога замінае будаўніцтва Палаца Рэспублікі.

Можна прывесці яшчэ шмат прыкладаў. Здавалася б, цяпер, пры існаванні Дзяржаўнай інспекцыі па ахове гісторыка-культурнай спадчыны, пастаяннай камісіі Мінгарсавета па культуры, галаснасці і захаванні гісторыка-культурнай спадчыны, Акцыянернага таварыства "Стары Менск", камітэта "Галоўмінскархітэктурна" і іншых устаноў, зацікаўленых у ажыццяўленні комплекснай навуковай рэгенерцыі гістарычнай забудовы Верхняга горада, за яго лёс можна было б не хвалявацца. Але ж гэта зусім не так, аб чым сведчаць шматлікія водгукі грамадскасці ў рэспубліканскім друку і многае іншае.

У наш час усеагульнай "прыхватызцы" для сённяшніх "прагрэсістаў" на першае месца выступілі праблемы фінансавання, спансавання, інвеставання, кошту зямлі, паркавання аўта транспарту для "дзельных" людзей і турыстаў і г. д. — усё, што хочаце, акрамя захавання аўтэнтычнай духоўнай каштоўнасці Верхняга горада для кожнага з нас і адпаведнага гэтай задачы вырашэння навукова-метадычных пытанняў рэстаўрацыі. У выніку так званай "рэстаўрацыі" у будынках XVII—XVIII стст. замест драўлянай падлогі кладзецца лінолеум, збіваюць фрагменты фрэскавых роспісаў і ляпніны, забываюць зрабіць прафіляваны карніз, не аднаўляюцца першапачатковыя канструкцыйныя скляпенні і кроквенныя дахавыя, што зневажае архітэктурны мастацтва і рэстаўрацыю як навуку. Акрамя таго неправамерна шырока практыкуецца поўная разборка рэстаўруемых аб'ектаў і ўзвядзенне на іх месцы муляжоў, якія ўжо нельга лічыць помнікамі доўгавечнасці.

Не лепшае стаўленне назіраецца і ў адносінах да археалагічных і гістарычных комплексаў. Вяскою гэтага года Саюзам архітэктараў быў аб'яўлены конкурс на праектаванне будынка адміністрацыйна-фінансавай установы ў квартале паміж вуліцамі Герцэна, Гандлёвай і Музычнага завулка пад прыкрыццём канцэпцыйна-фінансавых устаноў у будынках XVII—XVIII стст. замест драўлянай падлогі кладзецца лінолеум, збіваюць фрагменты фрэскавых роспісаў і ляпніны, забываюць зрабіць прафіляваны карніз, не аднаўляюцца першапачатковыя канструкцыйныя скляпенні і кроквенныя дахавыя, што зневажае архітэктурны мастацтва і рэстаўрацыю як навуку. Акрамя таго неправамерна шырока практыкуецца поўная разборка рэстаўруемых аб'ектаў і ўзвядзенне на іх месцы муляжоў, якія ўжо нельга лічыць помнікамі доўгавечнасці.

Марцін КОЎЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Пакуль заканадаўчыя і выканаўчыя ўтварэнні ўзгадняюць стратэгію і тактыку, незаконнае ў краіне робіцца "як выключанае", а законнае — уразрэз з практыкай. Тэмы для школьных сачыненняў? Звяртаецца да прэзідэнта (у парадку выключэння).

Я быў падумаў: не іначай леў, ды леў пакарна сам палёўся ў хлёў.

● Калі што страчваць, дык адразу і цалкам. Вось знайшоў я пальчатку, дык якая карысць мне і таму, хто згубіў? Цюццяю яшчэ і нагадваць будзе, які ён разявака, а галоўнае — мяне ішчэлівым не зрабіў. Страчваць трэба ўсё ці нічога.

● — Ці ёсць такая партыя? — Якая? — Што прызналася б: "Самі блукаем". — Калі ёсць такая партыя, дык яна нічога не

варта. Лідэраў адно хапае, каб вытыркнуцца: "Ёсць такая..." — А народ? — Што народ — ён не бачыць рэкламны ход.

● Імя? Яно ж і біяграфія: Федзя, Хведар, Тодар, Тэадор, Тэдзі — вось вам і Федзі!

● З кігамі як у ледаход — і крыгі, і сала. Ды глядзячы які год, бывае і без ледастава.

ЗАСНАВАЛЬНІКІ

Саюз беларускіх пісьменнікаў;
Міністэрства культуры і друку Рэспублікі Беларусь; калектыў рэдакцыйнай газеты "Літаратура і мастацтва"

Выходзіць з 1932 года

Газету рэдагавалі:

Х. Дунец	(1932-35)
І. Гурскі	(1935-41)
А. Куляшоў	(1945-46)
М. Горцаў	(1947-49)
П. Кавалёў	(1949-50)
В. Вітка	(1951-57)
М. Ткачоў	(1957-59)
Я. Шарахоўскі	(1959-61)
Н. Пашкевіч	(1961-69)
Л. Прошка	(1969-72)
Х. Жычка	(1972-76)
А. Асіпенка	(1976-80)
А. Жук	(1980-86)
А. Вярцінскі	(1986-90)

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ,
Міхась ЗАМЖКІ,
Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ,
Жана ЛАШКЕВІЧ,
Алесь МАРЦІНОВІЧ,
Барыс ПЯТРОВІЧ —
першы намеснік
галоўнага рэдактара,
Юрась ШВІРКА,
Віктар СНІП —
намеснік
галоўнага рэдактара

АДРАС РЭДАКЦЫІ:

220600, ГСП, Мінск,
вул. Захарова, 19

ТЭЛЕФОНЫ:

прыёмная рэдакцыі —
332-461
намеснікі галоўнага рэдактара — 332-525, 331-985
аддзель:
публіцыстыкі — 332-525
пісьмаў і грамадскай думкі — 331-985
літаратурнага жыцця — 332-462
крытыкі і бібліяграфіі — 332-204
паэзіі і прозы — 332-204
музыкі — 332-153
тэатра, кіно і тэлебачання — 332-153
выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 332-462
навін — 332-462
мастацкага афармлення — 332-204
фотакарэспандэнт — 332-462
бухгалтэрыя — 268-640

Пры перадруку просьба спасылацца на "ЛІМ".

Рукпісаў рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з меркаваннямі і думкамі аўтараў публікацый.

Набор і вёрстка камп'ютэрнага цэнтры тыднёвіка "ЛІМ"
Апаратныя сродкі і тэхнічная падтрымка — фірма "Дайнова"

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах

Друкарня "Беларускі Дом друку" (г. Мінск, пр. Ф. Скарыны, 77)

Індэкс 63856. Наклад 7500.
Замар падпісанні 29.2.1996 г.
Намак 1084/Г

П123456789101112
М123456789101112